

?

25 KÉRDÉS
ÉS VÁLASZ
GAZDASÁG-
POLITIKAI
KÉRDÉSEKRŐL

Interjú
Myers Rezső elvtársal

!

25 KÉRDÉS ÉS VÁLASZ
GAZDASÁGPOLITIKAI
KÉRDÉSEKRŐL

INTERJÚ NYERS REZSŐ ELVTÁRSSAL

KÉSZÍTETTÉK:
DR. BAGOTA BÉLA
ÉS DR. GARAM JÓZSEF

KÉRDÉS: Milyen főbb *tapasztalatai* vannak az új gazdaságirányítási rendszer egyéves működésének?

VÁLASZ: A gyakorlati tapasztalatok és a statisztikai információk alapján az 1968-as év kedvezően alakult mind a gazdasági eredmény, mind a reform kibontakozása szempontjából. A népgazdaságban jelentősebb zökkenők, politikai vagy gazdasági zavarok nélkül tértünk át az új gazdálkodási rendszerre. A termelés és a forgalom folyamatosan növekedett, szezonális ingadozásai sem mutattak a korábbi évekhez mérten nagyobb eltérést. A népgazdaság még átmenetileg sem került „lázállapotba”, bebizonyosodott, hogy adottak a feltételek ahhoz, hogy a korábbi adminisztratív kötöttségekre épülő szisztémát felváltsuk a vállalati gazdasági kalkulációra épülő rendszerrel.

Kedvezően alakult a népesség foglalkoztatottsága és tovább nőtt a reáljövedelme. A reáljövedelem növekedésében a vártnál nagyobb szerepet játszott — különösen vidéken — a foglalkoztatottság emelkedése, miközben a tervezett mértékben növekedett az egy keresőre jutó reálbér is. Javult a lakosság ellátása. A korábbi évekre jellemző ellátási hiányosságok szűkebb térre szorultak, és az év egészét tekintve a *fogyasztói piacot* általában az egyensúly jellemezte, az árukinálat megfelelt a növekvő vásárlóerőnek.

Sikerült érvényre juttatni a kereskedelmi módszereket a *termelési eszközök* forgalmában, vagy legalábbis nagyobb hányadában. Mind mennyiségét, mind minőségét és szállítási ütemét tekintve elegendő beszerzési forrás állt rendelkezésre

például villamos energiából és az energiahordozókból, a vas- és alumíniumkohászat alapanyagaiból, néhány vas- és fémkohászati termékből, egyes vegyipari anyagokból, a fontosabb könnyűipari anyagokból. Ez a folyamat a termelési biztonság és a folyamatosság növekedését eredményezte a vállalatoknál, jobb lehetőséget teremtett a tervezéshez.

A kereslet-kínálat közötti feszültségtől azonban nem sikerült még teljesen megszabadulnunk. Néhány jelentős *anyagcsoportban* — általában az 1968. évi terv készítésekor jelzett területeken — a kereslet meghaladta a kínálatot, és emiatt nem lehetett maradéktalanul kielégíteni a beszerzési igényeket. A feszültségek kialakulásában szerepet játszott, hogy a kötött anyaggazdálkodás időszakában bizonyos szükségleteket tartósan nem tudtunk kielégíteni, a hiány tehát nagymértékben fokozódott, az elhalasztott igények azonnali kielégítésére való törekvés ugrásszerűen növelte néhány anyagféleség keresletét. A kereslet növekedését fokozta, hogy a termelés egyes területeken eltolódott az anyagigényesebb termékek irányába.

Az adott időszakban szembetűnő volt a kereskedelmi módszerek előnye az adminisztratív elosztással szemben: ösztönözte a termelést, az import kedvezőbb összetételét, amivel elősegítette sok termék kínálatának fokozódását és a feszültségek megszűnését. Az 1968-as év elején tapasztalható feszültség a második félév során nagymértékben enyhült, sőt egyes cikkek vonatkozásában lényegileg meg is szűnt.

A feszültségek mérséklésében jelentős szerepük volt az alapanyag-termelő vállalatoknak, amelyek szintén közvetlenül érzékelhették a piaci igények reális nagyságát és összetételét (például a vaskohászati üzemek), és a vártnál jobban növelték termelésüket. Néhány terméknel (hengerelt áru, műanyag, fa) az import növelése mérsékelte, illetve megszüntette a hiányt. E tényezők hatására a vállalati magatartás az év során nagymértékben megváltozott, csökkent vagy megszűnt a biztonsági okokból végzett túlbeszerezés, és a konkrét rendelések mérséklődtek a korábbi igénybejelentésekhez ké-

pest, sőt például hengerelt árukból visszaadták a korábban megvásárolt termékeket.

Az anyagfelhasználás szerkezetének változása 1968-ban meggyorsult — a műszaki fejlődés uralkodó irányzatának megfelelően. Tovább folytatódott az energiahordozók struktúrális átalakulása, a szénhidrogének előtérbe nyomulása. Jelentősen növekedett a műanyagok felhasználása: részben a hagyományos anyagok helyett, részben az új szükségletek kielégítésére.

A népgazdaság 1968. évi növekedése nem volt különösen nagymértékű, de meghaladta a nyugat-európai átlagot és megközelítette az 1950—1967-es évek hazai átlagos növekedési ütemét. Ezt bizonyítják a következő adatok:

— Az *ipari termelés* 1968-ban kb. 5⁰/₀-kal emelkedett. A növekedés kisebb, mint az előző években volt (1966: 7⁰/₀, 1967: 9⁰/₀), de megfelelt a terv irányelveinek. Az egyes iparágak közül legerőteljesebben továbbra is a vegyipar (11⁰/₀-kal) és a gépipar (7⁰/₀-kal) fejlődött. Az élénk kereslet hatására a tervezett és az átlagot meghaladóan (6⁰/₀-kal) nőtt a kohászat termelése.

Az ipari termelés árukibocsátása növekedett az iparon kívüli területek (belkereskedelem, külkereskedelem, beruházások) irányába, viszont a végső felhasználók részére történő értékesítés növekedési üteme nem érte el a termelés növekedésének ütemét. Az ipari termékkibocsátásból legjobban az exportértékesítés nőtt (6—6,5⁰/₀), kisebb mértékben a belkereskedelem számára történő értékesítés (4—4,5⁰/₀), míg a beruházási célú értékesítés lényegében az előző évi szinten maradt. Mindebben szerepe van sok átmeneti tényezőnek, például a fogyasztási cikkek 1967. évi tervszerű kereskedelmi felhalmozásának, a beruházási kereslet állami fékezésének stb.

— A *mezőgazdasági termelés* — az előzetes adatok szerint — 1—2⁰/₀-kal meghaladta a kiemelkedőnek mondható 1967. évi színvonalat. Ezen belül a növénytermelés mintegy 1⁰/₀-kal csökkent, az állattenyésztés pedig 4—5⁰/₀-kal növekedett.

A mezőgazdaság össztermelésében tovább realizálódik a

nagyüzemi gazdálkodás hatalmas előnye, amit a reform intézkedései jobban segítettek érvényre juttatni. Abban, hogy a mezőgazdaságban úrrá tudtunk lenni az aszály okozta nehézségeken, nagy szerepe volt a parasztság szorgalmának, az anyagi-technikai bázis fejlődésének, a növényvédő szerek fokozottabb felhasználásának, az öntözés kiterjesztésének.

A szántóföldi növénytermelés volumene 1968-ban mintegy 1,5—2⁰/₀-kal haladta meg az előző évit. A kezdeti rossz terméskilátások után kimagasló eredményeket értünk el a kalászosokból (a búza és az őszi árpa termésátlaga 14,5 q/kat. hold) és cukorrépából (187 q/kat. hold).

A gazdaságirányítás új rendszerével kapcsolatos intézkedések elősegítették a gazdaságpolitikai célok érvényesülését a mezőgazdaságban is. Az 1968. január elsején bevezetett új ár-, adó- és pénzügyi rendszer megteremtette — az ún. gyenge szövetkezetek kivételével — a bővített újratermelés feltételeit, a vállalatszerű gazdálkodás alapjait. Az új beruházás-támogatási rendszer különösen a marha- és sertésférőhelyek korszerűsítésére és bővítésére ösztönzi az állami gazdaságokat és a termelőszövetkezeteket. Az áruforgalom kötöttségeinek csökkentése — a mezőgazdaság közvetlen árukapcsolatainak bővülése révén — hozzájárult a lakosság jobb ellátásához, az áruforgalom útjának és költségeinek csökkentéséhez.

Az ipari és a mezőgazdasági termelés növekedéséből, továbbá a fogyasztási cikkek importjának fokozásából származó korszerűbb áru kínálat lehetővé tette a kiskereskedelmi forgalom tervezett 7⁰/₀-os növekedését, amelyen belül gyorsabban nőtt az életszínvonal javulására jellemző ún. tartós fogyasztási cikkek eladása.

— A lakosság jövedelme a kereskedelmi forgalom növekedését meghaladó mértékben — kb. 9⁰/₀-kal — emelkedett. Valamivel túlteljesítettük a *reálbérek*, illetve a *reáljövedelmek* tervezeit növekedését. 1968-ban az egyik érdekes közgazdasági jelenség volt a lakosság *pénzirtalékának* fokozódása. Az 1967. évinél sokkal gyorsabb volt a takarékbetét-

állomány növekedése, ami azt tükrözi, hogy megszűnt a lakosságnak a reform bevezetése előtt megfigyelhető bizonytalansági érzése, és megszilárdult a forint stabilitásába vetett hite. Ez a tény azonban egyben az árukínálat összetételének, választékának kritikáját is jelenti. A fogyasztók minden bizonnyal valamivel többet vásároltak volna, ha a fogyasztói piacon nagyobb az árubőség a keresett cikkekben.

— Az egységes áruosztályozáson alapuló szállítási díjszabás hatására kedvezően alakult a közlekedési munkamegosztás. A vasúton történő szállításban csökkent a rövid távú, az átrakásra és fuvaridőre érzékeny szállítmányok aránya. A vasút szállítási teljesítményei súlyban 2⁰/₀-kal, árutonnakilométerben pedig 1⁰/₀-kal alacsonyabbak az előző évinél. A gépkocsi-közlekedés mintegy 9⁰/₀-os teljesítménynövekedésén belül — a fuvarozási költségek feloldása folytán — a szervezett közlekedés teljesítményei mintegy 3⁰/₀-kal, a közületi fuvarozások pedig 13—14⁰/₀-kal növekedtek.

Az új gazdasági környezet hatására valamennyi közlekedési ágban a kereskedelmi tevékenység megélénkülése tapasztalható.

— A beruházások terén az átrendeződés erőteljesen folyik, de a korábban kialakult feszültségek éreztették hatásukat még 1968-ban is. A beruházási folyamat még nem került kellő mértékben a gazdasági szabályozók hatása alá, annál is inkább, mert a beruházások döntő részét már a reform előtt megkezdték. A feszültségek fő forrása változatlanul a kialakult, túlzottan magas beruházási színvonal. A beruházási igényeknek nem teljesen felelnek meg a kivitelezési kapacitások, a beruházási piacon az építési kereslet továbbra is túlsúlyban van.

Beruházásokra 1968-ban az egész népgazdaságban kb. 67 milliárd forintot folyósítottak, ami valamelyest meghaladta az 1967-es kiugróan magas színvonalat is.

Az 1968-as év tapasztalatai megerősítik azt a felismerést, hogy a beruházások kínálatot meghaladó kereslete a beruházási tevékenység hatékonyságának javulása ellen hat, az

eszközök szétforgácsolását idézi elő. Ezt tükrözi az a tény, hogy bár a beruházás építési volumene az utóbbi 2 évben együttesen kb. 28⁰/₀-kal növekedett, mégsem készülnek el időben a nagyberuházások, és nem csökken a folyamatban levő állomány. Általában nem javul a beruházási hatékonyság. A feszültség tehát nem csupán részjelenség, hanem alapvető tünet, és így kell vele szembenéznünk.

Az alapvető feszültség kifejezésre jut a beruházási árszínvonal növekedésében is. Az építőipar színvonala a tervezett 11—12⁰/₀-kal szemben kb. 17—18⁰/₀-kal magasabb az 1967. évinél. Az árvitákban a beruházók rendszerint alulmaradtak a kivitelezőkkel szemben, és az árak további emelkedését csak a fokozott ellenőrzés és nem utolsósorban az építőipari vállalatok magas nyeresége állította meg.

A vállalatok önállóságának kiterjesztése a beruházásokra nem járt negatív hatással a népgazdaság számára. A vállalatok takarékosan bántak a fejlesztési alapokkal. Az 1968-ra átvitt pénzmaradvány összege a várhatóan számított 5,5 milliárd forint helyett 7,7 milliárd forint volt. Az átmenet időszakának jellegzetes tünete, hogy a vállalatok előnyben részesítették azokat a beruházásokat, amelyekhez állami támogatást kaptak (értékhatár felettiék és az ártámogatással megvalósulóak). A pénzügyi teljesítésre való törekvés során igyekeztek az állami eszközöket felhasználni és saját eszközeiket a következő évre átvinni. E törekvések tükröződnek abban, hogy a (volumenben jelentősen túlteljesült) vállalati beruházások megvalósításában a tervezett 20⁰/₀ helyett 23⁰/₀ volt a költségvetési hozzájárulás. A fennmaradó vállalati pénzek kialakult szintjében az is szerepet játszhat, hogy egy részük nem talált kivitelezőt.

Az 1968. évi népgazdasági eredmények összességében jók, a fejlődés kedvező vonásai mégsem elsősorban az 1968-as év gazdasági teljesítményében tükröződnek, hanem azokban a mélyreható változásokban, amelyek a reformmal a gazdaságirányítás és a vállalati gazdálkodás területén megkezdődtek,

és amelyeknek hatása főleg a következő években fog megmutatkozni.

A változások egyik legfontosabb következménye, hogy a *gazdaságirányításban* és a vállalati gazdálkodásban új — a korábinál nagyobb fokú — gazdaságpolitikai orientáltság, és emiatt a gazdaságosságot, a hatékonyságot figyelembe vevő szemlélet alakult ki; gyakorlatiasabbá vált a gazdasági vezetés, háttérbe szorultak a korábbi bürokratikus vonások. A tapasztalatok azt mutatják, hogy szűk volt a reformmal ellentétes adminisztratív beavatkozások köre. Ez kedvező kiinduló alap ahhoz, hogy a gazdaságirányító szervek — együttes munkával — eredményesen birkózzanak meg az irányítás új, bonyolult feladataival.

A változások másik legfontosabb következménye, hogy gyökeresen átalakul a gazdálkodó egységek — az *állami vállalatok* és szövetkezetek — vezetésének szemlélete, nem csupán egyes tervmutató számok elérésére törekszenek, hanem a piaci igények kielégítésére, a jövedelmezőség növelésére és a vállalat jövőjének műszaki-gazdasági előkészítésére.

A nyereségérdekeltségi rendszer következtében a vállalatok a nagyobb bevétel és nyereség biztosítását helyezik előtérbe. A vállalati szervezet átalakításánál is elsősorban az értékesítő, piackutató, propaganda szervezetek megerősítését, a vevőszolgálati szervek, a mintaboltok stb. létrehozását szorgalmazták. A vállalati vezetés szemléletének változásában tovább kell haladni. Még csak a kezdeti lépéseknél tart a tartós piacképességet megalapozó és azt növelő gyártmány- és gyártáskorszerűsítés, a szükséges strukturális változások helyenként meg sem indultak. Ennek egyik oka, hogy a vállalatok saját érdekükben igyekeznek kihasználni a szabályozó rendszer átmeneti kibúvóit és túlzottan élnek az állami juttatások lehetőségeivel. Több jel mutat azonban arra, hogy a vállalatok ezeket a módszereket nem tekintik helyzetük javításában perspektívának. A vállalati gazdálkodásban érezhetően megnőtt az értékfolyamatok szerepe, és megkezdődött a fordulat a gondolkodásban, a gazdaságosság elve állandó, sokoldalú

mérlegelésének irányában. E változások *kezdeti* időszakában — természetszerűleg — a jövedelmezőség fokozásának legegyszerűbb útjai állnak előtérben: a termelés mennyiségi fejlesztése és a kisebb strukturális változtatások. Számos jele van azonban annak, hogy a vállalatok vezetői felismerik, hogy több éves *távlatban* kell gondolkodniuk, és a várható piaci igényekhez igazodó gazdaságos termelési struktúra kialakítására törekszenek.

A reform első évének értékeléséhez még csak annyit, hogy a gazdaság működését legalábbis *három* tényező együttes és bonyolult kölcsönhatása jellemezte:

— Érvényesültek még olyan tendenciák, amelyek a korábbi évek gazdaságpolitikájának döntéseiből fakadtak.

— Jelentkeztek a korábbi érdekeltségi rendszerben kialakult, de fokozatosan megszűnő hatások, és az új gazdaságirányítási rendszerre való áttérés időszakában fellépő ideiglenes jelenségek.

— Számottevően éreztették hatásukat a fokozatosan kibontakozó — az új érdekeltségi viszonyokat tükröző — tartós tendenciák.

A jövő iránya csakis az lehet, hogy a mainál jobban kibontakozzanak a reformnak azok a hatásai, amelyek minden téren tartós fellendülést eredményeznek.

KÉRDÉS: Hogyan működik a piaci mechanizmus, és hogyan sikerült azt összekötni a központi tervezéssel?

VÁLASZ: Gyakorlati tapasztalataink mindenben igazolják *a központi tervezés nélkülözhetetlenségét és óriási fontosságát*. A szocialista tervgazdálkodással sikerült gazdaságunkat gyorsan fejleszteni. Ebben nagy szerepe volt annak, hogy a termelési eszközök szocialista tulajdona alapján lehetségessé vált *központilag megtervezni a fő gazdaságfejlesztési célokat* és a gazdasági erőforrások felhasználását. *A szocialista tulajdonviszonyok uralma a hatékony központi tervezés nélkülözhetetlen feltételének bizonyult*. Az is beigazolódtott, hogy a társadalmi érdeket központi terv alapján lehet hatékonyan érvényesíteni a szocialista tulajdonban levő vállalatoknál is, mert azok csak így működhetnek a közérdeknek megfelelően. *A központi tervezés tehát összességében eredményesnek bizonyult és elsőrendű szerepe lesz a jövőben is.*

A gyakorlati élet viszont arra késztet bennünket, korrigáljuk azt a korábbi elképzelésünket, hogy a vállalati gazdasági folyamatok a központi tervben *teljes mértékben megtervezhetők és előírhatók*. Ezt a gyakorlatban nem tudtuk megoldani, *egyrészt* azért, mert a fejlett ipari társadalomban a tevékenységek olyan sokrétű cseréje valósul meg, amelyeket teljes részletességgel nem foghat át és nem szabályozhat semmiféle központi terv; *másrészt* azért, mert a gazdasági életben szüntelen változások mennek végbe: fejlődik a technika, módosulnak a fogyasztói igények, ingadoznak a természeti körülmények, gyorsan változnak a külföldi piacok. A változá-

soknak ebben a szakadatlan folyamatában lehetetlen központilag jól megszabni *minden egyes* vállalat számára *részleteiben* is a helyes cselekvést.

Mindebből az következik, hogy a szocialista népgazdaságban is meg kell különböztetni egymástól a gazdasági cselekvés *makroökonómiai* szintjét — amely a *népgazdasági* összefolyamatok szabályozásának a területe —, valamint a *mikroökonómiai* szintet, amely a *vállalati* gazdálkodás szférája. A kettőt nem szabad azonosnak venni. Nem helyes az egész népgazdaságot úgy felfogni és irányítani, mintha egyetlen hatalmas vállalat lenne.

A *központi tervben* kell döntenünk olyan nagy kérdésekről, mint a fogyasztás és a felhalmozás részaránya, a beruházás fő arányai, a népgazdasági ágak műszaki fejlődése, a termelési és a fogyasztási struktúra fő arányai, a nemzetközi munkamegosztásban való részvételünk fejlődése, a termelőerők területi elhelyezkedésének változásai, a szociális és kulturális intézmények országos fejlesztése. *Ezekre a döntésekre épül a közgazdasági szabályozás, e kettő szabja meg a piaci mechanizmus kereteit és működésének feltételeit.*

A *piaci* mechanizmus viszont gondoskodik arról, hogy az egyes termékekben a kínálat rugalmasan alkalmazkodjék a kereslethez, a vállalatok igyekezzenek gazdasági erőforrásaikat a legésszerűbben felhasználni és vevőik igényeit jól kielégíteni.

Nem arról van tehát szó, hogy egymástól függetlenül létezik a központi tervezés és a piac, hogy e két tényező szüntelenül csatázik egymással, és az egyiknek ki kellene szorítania a másikat. Olyan párosításról van szó, amelyben a központi tervezés játssza az uralkodó szerepet azáltal, hogy szabályozza a népgazdasági jelentőségű összefolyamatokat és magát a piacot is.

A terv és a piac dialektikus kapcsolatában azonban az is benne foglaltatik, hogy nemcsak a terv hat a piacra — a központi céloknak megfelelően szabályozza azt —, hanem az is, hogy *a piac* — a társadalom, a fogyasztók véleménye — *is hat*

a népgazdasági tervre. A megfelelő összhang — helyes gazdasági szabályozók és jó érdekeltségi rendszer — esetén a piaci hatások terveink állandó és gyors *kritikáját* is adják. Ez sem hanyagolható el. Ilyen gazdálkodási rendszerben *hamarabb* kiderülnek a központi elképzelések esetleges hibái, *gyorsan* korrigálódnak azok a tévedések, amelyek *hosszabb távon* tetemes kárt okozhatnak társadalmunknak.

Hogyan működött 1968-ban a központi tervezés, valamint a piaci mechanizmus? Érdekes tapasztalat, hogy 1968-ban — a tervlebontásos rendszer megszüntetése után — a gazdasági élet jobban igazodott a népgazdasági tervben megfogalmazott elképzelésekhez, mint a korábbi években bármikor. A népgazdaság egésze a tervben feltételezett körülmények között, lényegében a számított mértékben és ütemben fejlődött. A legfontosabb gazdasági mutatókban — a nemzeti jövedelem, az ipari-mezőgazdasági termelés, a kereskedelmi forgalom, a lakosság pénzbevételei stb. — a teljesítés majdnem pontosan megfelelt a tervben előírányzottnak. A létrehozott nemzeti *jövedelem elosztása* is a tervnek megfelelő volt és általában fedezte a társadalmi szükségleteket.

Az új szabályozási rendszer körülményei között a vállalatok inkább az értékesítésre fordították figyelmüket, megnőtt a piac szerepe, előtérbe került a kereslet jobb megismerése és kielégítése. A termelés főbb tényezői viszonylag bőségesen álltak a vállalatok rendelkezésére. Ezek és az átmenetet elősegítő finanszírozási intézkedések lehetővé tették a termelés bővítését. Erre ösztönzött a nyereségérdekeltség is, mivel a nyereség növelése a termelés bővítése útján látszott a legkönnyebben elérhetőnek.

A szabályozók a valóság bonyolult viszonyai között még sok „fékező elemet” is tartalmaznak, amelyeket az állami irányító szervek a gazdasági folyamatosság biztosítása érdekében alkalmaztak. Ezek lassítják a minőségi fordulatot, sőt sok területen és jelentős mértékben káros mellékhatásokat is kiváltottak. Részben lerontják a pozitív ösztönzés hatás-

fokát, részben keresztetik azt, és egyes területeken jellemzővé váltak a nem kívánt mellékhatások.

Az új gazdasági mechanizmust nagy várakozás előzte meg a választék bővülése, az áruellátás javulása vonatkozásában. Az eddigi tapasztalatok alapján kétséggkívül megállapítható a javulás, de ez nem minden területen egyértelmű. Számos termékcsoporton belül csökkent az áruhiány, de még mindig elég széles maradt a hiánycikkek köre, sokszor lényegtelen cikkek ezek, de okot adnak a bosszankodásra. *Javult* például az ellátás általában élelmiszerekből (tej és tejtermékek, hús és húskészítmények, tojás, bor, déligyümölcs), több ruházati cikkből (nyloning, gyapjúszövet, ágynemű stb.), tartós fogyasztási cikkekből (rádió, magnetofon, mosógép), alapvető építőanyagokból. Az előző évhez képest 1968-ban nem javult vagy éppen *romlott* az ellátás például például a friss és fagyasztott gyümölcs-zöldségféléből, szárazelem áruból, egyes kiegészítő építőanyagokból és szerelési cikkekből, egyedi bútorokból, személygépkocsiból.

Megállapítható, hogy jelenleg az ipari és kereskedelmi vállalatok nem használják ki teljesen a szabadabb ármegállapításból, a többcsatornás forgalmazásból adódó új lehetőségeiket. Sok területen fékezőleg hat a meglevő monopolhelyzet és a verseny hiánya is. Tény, hogy ma még a vállalatok zöme túlságosan könnyen, nagyobb erőfeszítések nélkül is hozzájut jelentős összegű nyereséghez. Ez nem ösztönzi őket eléggé a piac igényeihez való rugalmasabb alkalmazkodásra és kényelmességet szül. A kereskedelem például, különösen 1968 végén, nem törekedett kellően a forgalom növelésére — sok esetben az anyagi érdekeltsége miatt —, az árukinálat javítására. Fennáll az a gyanú például, hogy némely kiskereskedelmi vállalat vezető dolgozói nem segítették elő — inkább gátolták — a karácsonyi forgalom bővítését, mert ez emelte volna a bolt dolgozóinak jutalékát, vagyis az átlagbért, ami a vezető állásúak jövedelmét csökkentette volna. Időnként olyan termékek is hiányoztak a boltokból, amelyekből a nagykereskedelelemnél bőséges készlet volt, illetve hazai

termelésből vagy szocialista importból beszerezhetőek lettek volna.

A vállalati önállóság kiszélesítését és a piaci hatások érvényesülését fokozatosan kívántuk végrehajtani a beruházások vonatkozásában és az áraknak az értékviszonyokhoz való igazodásában. A fokozatosságot mindkét vonatkozásban sikerült elérni, viszont az árak igazodása a kialakított elvi árcentrumhoz lassúbb a tervezettnél. Alig érvényesült az ármechanizmus kereslet-kínálat szabályozó hatása. A vállalatok és a szövetkezetek néhány termék kivételével nem kényszerültek tartós árcsökkenésre, a piaci viszonyok túlságosan széles méretekben lehetővé tették a korszerűtlen, divatjamúlt termékek viszonylag magas árának fenntartását. Az aktív árpolitika kialakulását a kereskedelem sem segítette elő kellően, ellenállt a termelők szórványos árváltozási kísérleteinek, és árpolitikai tevékenységét szinte kizárólag az időszakos kiárúsításokra korlátozta. Éppen ezért a reform további kibontakoztatásának időszakában tovább kell előrehaladnunk — a fogyasztók érdekeit is szem előtt tartva — az árarányok javításában és a szabadabb árformák alkalmazásában. Mindezt igazán hatékonyan az árubőség fokozódása mellett tehetjük meg.

A különböző gazdasági szervek információs kapcsolata 1968-ban még nem volt megfelelő, emiatt jellegzetesen kezdeti zavarok is keletkeztek. Előfordult például, hogy ugyanazt a terméket a nagykereskedelem és közvetlenül a kiskereskedelem is megrendelte a termelőtől és emiatt — főleg a nagykereskedelemben — felesleges készletek keletkeztek. Úgy látszik „hiánycikk” a színvonalas piackutatás is, és a vállalatok még kevésbé tudják előre felmérni a többi érintett vállalat cselekvésének irányát.

A reform első évének „gyermekbetegségei” ellenére sem voltak alapvető problémák, súlyos ütközések a központi terv és a piaci mechanizmus között. Ennek egyik fontos oka az is, hogy számítván az átmeneti időszak különböző problémáira — ott, ahol ez szükségesnek látszott — jó előre felkészülve al-

kalmaztuk a gazdasági életben az állami preferenciák, még szélesebben az állami protekcionizmus rendszerét (export-szubvenció, adókedvezmény, árrögzítések, eszközlekötési járulékok elengedése stb.).

A protekcionizmus elvileg két elemet foglal magában. Az egyik eleme *tartós*. Ma nemigen tudnánk elképzelni olyan rendszert (például a devizaszorzó hatásának teljes mértékben utat engedve), hogy a termelés teljes egészében, teljes keresztmetszetében jövedelmező legyen mind a külső, mind a belső piacon. Ha nem ismernénk fel azt a tényt, hogy a termékeink jelentős része szabadpiaci viszonyok között nem versenyképes a külföldi termeléssel, és nem hidalnánk át a versenyképesség különbözőségét állami „pénzügyi hidakkal”, akkor termelésünk csökkenésének engednénk utat.

A protekcionizmusnak ez a tartós eleme nem fog megszűnni sem jövőre, sem a következő egy-két évben. A vállalatoknak tehát nem kell félniük attól, hogy mindenféle pénzügyi forrás, amit ma az államtól kapnak, elapad és állami támogatás nélkül maradnak. Nagy kérdés természetesen, hogy milyen mértékű lehet az állami protekcionizmus? Olyan, hogy azt a termelést védje, ami versenyképesé tehető, de csak olyan mértékig, hogy a védelem ne kényelmesítse el a vállalatokat, inkább ösztönözze őket a jobb munkára.

Vannak a protekcionizmusban *átmeneti* elemek is. Ezekkel az a cél, hogy az állam rövid átmeneti időre folyósítson pénzügyi támogatást a vállalatnak, addig, amíg termelési struktúráját át nem állítja a piaci igényeknek jobban megfelelő, jövedelmezőbb termékekre. A protekcionizmus átmeneti elemeire értve mondtuk és mondjuk azt, hogy az államnak a vállalatokra gyakorolt gazdasági „nyomása” jelenleg még nem elég nagy, hogy a jövőben az állami támogatási, finanszírozási ösztönöket nem lehet és nem szabad a mai „bőkezűséggel” adni. A protekcionizmust — az államnak a szocialista vállalatokat támogató pénzügyi politikáját — a jövőben sem akarjuk teljesen feladni, viszont a termelési struktúra javítása érdekében a jelenleginél hatékonyabban kell élni vele.

Egészében erről is azt mondhatjuk, hogy az állami támogatás rendszere Magyarországon bevált, nagyon nagy szerepe volt abban, hogy a reform körülményei között is tervszerűen növekedhetett a termelés, a forgalom és a fogyasztás.

Összefoglalva: az 1968-as év tapasztalatai azt mutatják, hogy a tervszerűség a gazdaságpolitika alapvető céljainak teljesítése szempontjából nem romlott, hanem javult, a bevezetett szabályozó rendszer hatékonyan irányítja és befolyásolja a népgazdaság fejlődését, nem keletkeztek kibékíthetetlen ellentétek a központi tervezés és a piaci mechanizmus között.

Bebizonyosodott tehát, hogy a központi tervezés és a piaci mechanizmus helyes összekapcsolásával a gazdasági folyamatok jól irányíthatók, és a vállalatokat *közgazdasági* eszközökkel is lehet a központi tervcélok megvalósítására ösztönözni, sőt — a tapasztalatok szerint — hatékonyabban, mint *tervutasításokkal*.

KÉRDÉS: Sikerült-e a vállalatoknak — tervutasítások hiányában — önállóan reális terveket készíteniük?

VÁLASZ: Amint már említettem, a népgazdaságot nem lehet úgy irányítani, mintha egyetlen hatalmas vállalat lenne, amelyen belül csekély önállóságú részlegek működnek. Helytelen úgy felfogni a népgazdaság szocialista tervszerű irányítását, mintha a központi szerveknek kellene részletekbe menően megtervezniük és megszabniuk a vállalatok tevékenységét, és ez utóbbiak feladata lényegében csak a tervutasítások minél jobb teljesítése volna. Ez a dolog egyik oldala. A másik viszont az, hogy a központi tervnek jobban kell hatnia — a maga területén — a makroökonómiában.

Ennek megfelelően a népgazdaság fejlesztésének fő célkitűzéseit, ezek megvalósításának útjait, a fő népgazdasági arányokat a kormány szervei továbbra is központilag határozzák meg, megvalósulásukat pedig az irányítási eszközök leghatékonyabb kombinációjával biztosítják. Ugyanakkor a központi tervezés számításba veszi a vállalatok lényegesen nagyobb önállóságát és a terv érdekében széles körű hatást fejt ki. Így jobban biztosítható a gazdasági hatékonyság szempontjainak érvényesülése, a vállalatok rugalmas idomulása a változó körülményekhez, és ezen belül a változó szükségletekhez.

Ha a korábbi tervmechanizmus logikájában gondolkodunk, felvetődhet a kérdés, hogy ha népgazdaságunkban tudatosan teret engedünk a vállalati önállóságnak, a szocialista piaci viszonyoknak, ezzel nem szakítjuk-e el a *vállalati* tevékeny-

séget a központi gazdaságpolitikai céloktól? Ha a vállalatok nem kapnak kötelező tervszámokat az államtól, akkor megszűnik-e az állami és a vállalati terv között minden „transzmisszió”, minden összekötő kapocs? Ez nem így van. *Az állami tervnek meghatározó szerepe van és lesz a jövőben is.* Az állam és a vállalatok közötti transzmisszió funkcióját nem az elég önkényesen megállapított — minden egyes vállalatra külön-külön nagyfokú szubjektív hatás alatt lebontott — különböző tervmutató számok töltik be, hanem a közgazdasági szabályozók. Ezek éppoly hatékonyan — sőt hatékonyabban — szabályozzák a termelés össz volumenét, a foglalkoztatottság mértékét, a személyi jövedelmek növekedését, mint a tervmutatók, noha sohasem csupán egyes vállalatokra szabotak és mindig hosszabb időre szólnak; nem január elsejével „pottyannak le az égből”, mint a tervmutató számok. Éppen ezért fő előnyük, hogy a vállalatokat az állami gazdaságpolitika irányvonalába terelik, de ugyanakkor nem kötik meg a vállalatok vezetőinek kezét a termelési tényezők kihasználásának módjában: hosszabb távra szóló gazdálkodásra szorítják a vállalatok vezetőit és kollektívait.

Az, hogy a direkt típusú mikromechanizmust felváltva, indirekt típusú makromechanizmust vezettünk be, szükségszerűen feltételezi és megkívánja, hogy az új helyzethez igazodva átalakítsuk a vállalati mechanizmust, ezen belül a vállalati tervezést.

Az eddigi tapasztalatok azt bizonyítják, hogy a reform körülményei között *az önálló tervezés rendje elősegíti a vállalatok ésszerűbb gazdálkodását, tervszerű fejlődésüket.* Az új mechanizmus egyik döntő előnye, hogy a tervezést (és a tervgazdálkodást) kiterjeszti a vállalatokra, ahol a társadalmi érték létrejön.

Az új feltételek között a vállalatok számára nélkülözhetlenné vált *a több éves távlati üzletpolitika* (stratégia) kialakítása, megnövekedett a *közép és hosszú távú* tervezés szerepe, és ebben előtérbe kerültek az értékfolyamatok. Az iparvállalatok nagyobb hányada készített, illetve készít közép-

és hosszú távú tervet, mint korábban, és ilyen kezdeményezések más ágazatokban is fellelhetők.

Elég átfogóak mind a közép-, mind a hosszú távú vállalati tervek és a beruházási, a műszaki fejlesztési, a termelési, az értékesítési, a munkaerő-gazdálkodási és a bérpolitikai célkitűzések mellett tartalmazzák gyakran a várható nyereséget is.

A vállalati tervekben azonban egyelőre még inkább az *extenzív* gazdálkodásra jellemző célkitűzéseket találjuk. A termelés tényezőinek optimális kombinációja nem kap bennük elég szerepet.

A fejlesztési elképzeléseknek az a legfőbb gyengéjük, hogy bizonytalan tételes gazdasági-műszaki alátámasztottságuk. A közép- és hosszú távú tervezésben eléggé kialakulatlanok a tervezés kiinduló alapjai, információi. A vállalatok még nélkülözik a folyamatos és rendszeres piaci információt. (Valószínűleg az új helyzet szokatlansága miatt.) Jó hatása volt — és ezért a jövőben is követendő — annak, hogy a legtöbb iparágban a tárcák bevonták a vállalatokat a negyedik ötéves népgazdasági terv készítésébe, az ágazatok fejlesztésére vonatkozó elképzelések kidolgozásába, hogy segítséget nyújtottak a vállalati tervek készítéséhez.

Bár a *hosszabb távú vállalati tervek* tartalma ágazatonként eltérő, annak *középpontjába a nyereség* nagyobb időtartamra szóló *optimalizálását és a műszaki színvonal megalapozott fejlesztését kell állítani*. Ehhez szükség van az egész vállalati tevékenység összefoglaló gazdasági mérlegelésére, ami nélkül nem biztosíthatók a fejlesztések fedezetül szolgáló pénzügyi források. (Ennek feltétele viszont a gazdasági szabályozók bizonyos fokú stabilitása.) Fontos, hogy a vállalati tervet ne tekintsék csak *néhány szakember* feladatának. Ahhoz, hogy valóban jó, a vállalat tevékenységének vezérfonalát képező tervek készülhessenek, a vállalat *minden* dolgozójának aktív közreműködése szükséges.

Az ilyen értelemben vett tervezés *komplex*. A tervnek tartalmaznia kell az alapfunkciók (a termelés, a forgalom, a szol-

gáltatás stb.) és a nyereséget meghatározó tényezők összefüggését, és az ezzel kapcsolatos fejlesztési célokat csakúgy, mint a munkaerő biztosítására, a pénzügyi politikára vonatkozó reális elképzeléseket, a vállalati szociálpolitikai feladatokat, a társadalmi juttatások fejlesztését stb. A vállalatok csak ilyen komplex tevékenység eredményeként ítélik meg reálisan saját erőforrásaikat, a kiegészítő források szükségességét. Csak erre épülhet a konkrét vállalati termelés és üzletpolitika, és ez lehet az éves tervezés alapja.

A vállalatok működésében, a munka folyamatosságában döntő szerepük az éves (operatív) terveknek van. Ezek képezik a *vállalatok folyamatos munkájának alapját, az év közti döntések vezérfonalát*. Ezek ugyan a több évre szóló tervekre épülnek, de a piaci értékesítés, valamint a beszerzési lehetőségekre vonatkozó konkrét információk következtében részletesebbek, megbízhatóbbak és pontosabbak. A termelés és az áruforgalom összetételét az éves tervekben kell részletesen megtervezni.

Éves tervet minden vállalat készít, amelynek középpontjában — a reform irányelveinek megfelelően — mindenütt a nyereség, illetve részesedés áll. Az éves tervek azonban sok esetben csak a már meglévő szállítási szerződéseken alapulnak, az érdemleges döntések jelentős része tehát nem a tervezés során, hanem azt megelőzően, a rendelés elfogadásakor születik.

A változó viszonyok hatására a vállalatoknál megnőtt a pénz- és hiteligazdálkodás jelentősége. Ezen a téren főleg a pénzügyi tervezésben tapasztalható előrehaladás. Több vállalat felismerte, hogy a pénz- és hiteligazdálkodás hatékonyságának javításához jobb belső együttműködésre, összehangoltabb vállalati munkára van szükség.

A vállalati tervezés fontos új momentuma, hogy a vállalatok jó része több variánsban dolgozza ki termelési és értékesítési tervét: egyes vállalatoknál előtervek formájában, másoknál a termelési és értékesítési tervnek a tőkés megrendelések, az alapanyagellátás és az anyagáruk függvényében készí-

tett változataiban. E módszer a folyamatos tervezéssel együtt igen célszerűnek látszik arra, hogy a vállalatok tervszerűen és rugalmasan alkalmazkodjanak a menet közben jelentkező változásokhoz.

A vállalatokra minden szempontból nagyon jó hatása van annak, hogy bevonják őket a népgazdaság negyedik ötéves tervének készítésébe. Ennek nyomán fokozottabban alkalmaznak matematikai módszereket, de ennek elterjedése még viszonylag szűk körű.

Összefoglalva megállapítható, hogy a vállalati tervek — a közgazdasági szabályozók útján, az állami gazdaságpolitikai információfejlesztésével, továbbá a vállalatok és a központi szervek együttes tervezőmunkájának révén — nagyon jól összhangba hozhatók a népgazdasági tervvel. Ezt bizonyítja hazánkban az 1968. és az 1969. év gyakorlata. A tervezési feltételek változásával a tervezés új módszere ma még a vállalatok jelentős részénél a fejlődés fázisában van. Sok helyen nagy gond például az eredmény- és az ártervezés; és ennek minősége vállalatonként meglehetősen eltérő. Ebben nem annyira a különböző iparági és vállalati adottságok játsszák a fő szerepet, hanem a reformra való felkészülés más és más színvonala. Szükséges a tervezési-gazdálkodási szemléletmód továbbfejlesztése is.

Mindezek ellenére a gazdasági elemző, értékelő munka és a gazdaságossági számítások kezdenek megszokott vállalati funkcióvá válni. A vállalati tervezés bevezetése — az útke-resés ellenére — mindenképpen biztató, a tervgazdálkodás hazai jövője szempontjából nagyon pozitív tényező.

KÉRDÉS: Milyen hatást gyakorol a gazdasági életre a hitel- és kamatpolitika?

VÁLASZ: Nálunk korábban a *bank köteles volt* az állami vállalatot a *tervben megjelölt* termelésének erejéig *automatikusan* finanszírozni. Ha a vállalatnak a tervmutatója szerint 10 százalékkal kellett növelnie a termelést, akkor a bank ehhez automatikusan biztosította — a nyersanyag vásárlásához, bérekhez stb. — a szükséges forgóeszközöket. Ugyanakkor a bank *hatósági jelleggel ellenőrizte* a pénzeszközök terv szerinti felhasználását. Az automatikus finanszírozás „jól” ment, csak később jöttek a problémák, ha akadozott a realizálás, a piaci értékesítés.

Ma a vállalatok és a bank kapcsolatának alapja a *hitelszerződés*. Ez a kapcsolat már nem a hatóság és a vállalat kapcsolata, hanem lényegét tekintve egy „bankvállalat” és egy gazdálkodó vállalat kapcsolata.

Az álló- és forgóeszköz-hitelezés 1968. évi feladatait és feltételeit a kormány hitelpolitikai irányelvei határozták meg. Fő vonásai a következők voltak:

A gazdasági egyensúly megszilárdítása érdekében a hitelpolitika szelektív. Ennek az a lényege, hogy meghatározott célok, gazdasági tevékenységek, területek vonatkozásában — a megkívánt gazdasági feltételek teljesülése esetén —, a realizálás mértékéig *korlátlanul* adható hitel. Egyáltalán *nem*, vagy csak *korlátozottan* nyújtható hitel olyan, egyébként realizálható termelésre, amelynek bővítése élezné a népgazdaság feszültségeit. A szelektivitás a korlátozott erőforrások

célszerű elosztását, az egyensúlyt javító termelési és beruházási kezdeményezések előmozdítását, a kevésbé hatékony gazdasági tevékenység visszafogását szolgálja.

A szelektív hitelpolitika megvalósítását hivatottak előmozdítani a hitelezés általános feltételei (a hitel volumenének és lejáratának, a kamatláb nagyságának, a saját erőből való hozzájárulás mértékének megállapítása). Ezek önmagukban is szelektálják a hiteligényeket. A hitelek lejáratát általában célszerű viszonylag *rövid időre* megállapítani. Rövidebb visszafizetési határidők mellett ugyanis nagyobb befolyás gyakorolható a vállalati saját pénzeszközök felhasználására.

A hitelezési feltételek általában *egységesek*. Jelenlegi gazdasági helyzetünkben mégis nélkülözhetetlen, hogy a központi célok megvalósítása, a harmonikus gazdasági növekedés biztosítása végett — néhány *kiemelt* gazdasági cél, tevékenység, terület vonatkozásában — preferenciákat alkalmazzunk.

A vállalati szabad pénzeszközök lekötésében elsősorban a *tartós betételhelyezést* látjuk szívesen, mert ezt a hitelnújtás finanszírozási forrásaként fel lehet használni. Ezért a bankrendszernek törekednie kell arra, hogy a pénztulajdonosok — a vállalatok, szövetkezetek és általában a gazdálkodó szervek — fel nem használt jövedelmeiket *lehetőleg pénzformában tartsák*, és likvid eszközeik minél nagyobb részét lekötött betétként helyezték el.

A *beruházási* bankhitelek lényeges kiterjesztésével a gyorsan megtérülő beruházásoknak kívánunk „zöld utat” nyitni. 1968-ban a beruházási hitelígények megtérülési mutatói valóban kedvezőek voltak: a 100 forint álló- és forgóeszköz befektetésre vetített nyereség a felhasznált hitelek 60%-ánál meghaladta a 20 forintot, a hitelek 30%-ánál pedig a 30 forintot is.

Az 1968-as év tapasztalatai szerint a hitelpolitikai irányelvek jók voltak; a vállalati gazdálkodás befolyásolásában a hitelezés egyelőre még csak korlátolt hatékonyságú. Ez főként az alábbi, részben átmeneti okokból adódik:

— A fő cél, különösen 1968 első felében, az új mechaniz-

musra való áttérés folyamatosságának biztosítása volt. Ezért még nem került sor a hitelpolitika szelektív jellegének következetes érvényesítésére.

— A beruházási hitelek finanszírozását az előző években hozott központi és vállalati beruházási döntések nagymértékben meghatározták, nagyrészt már eleve lekötötték, így a hitelpolitikai irányelvek érvényesítésére lényegében csak az új beruházásoknál nyílt mód.

— A vállalati saját források gyors képződésével párhuzamosan 1968 folyamán gyengült a hitelrendszer szabályozó ereje is, a vállalatok növekvő saját forrásaikat a termelés és a készletek bővítésére használhatták fel. A hitelpolitika restriktív jellege nem tudott kielégítően érvényesülni.

Az év második felében a bank a tartós forgóeszköz-növekedés fedezetéül szolgáló hiteleket a január elsejei saját eszközarány mértékéig a fejlesztési alapból visszafizetendő hitellé alakította át. Ennek törlesztésére első ízben 1969-ben került sor, így a készletnövekedés és ennek a fejlesztési lehetőségekre való hatása időben elkülönül. Mindamellett az intézkedés kedvezően befolyásolhatja — a fejlesztési alapok 1969. és 1970. évi terhelése révén — a beruházási keresletet.

— Az 1968-ban kialakult magas nyereség mellett a hitelezés költsége (kamat) nem érintette érzékenyen a vállalatokat, nem befolyásolta számottevően az érdekeltséget.

Az elmondottak alapján szükségessé vált a hitel- és kamatpolitika módosítása. Fontos változás, hogy az új hitelpolitikai irányelvek elszakadnak a „Gergely-naptár”-tól, tehát nem kizárólag 1969-re vonatkoznak. A „naptártól való elszakadás” a vállalatok számára lehetővé teszi, hogy gazdálkodási koncepcióikat ne csak egy esztendőre alakítsák ki.

A beruházási hitelezésnek vannak „tiltott területei” is, amelyeket a kínálat túlsúlya — ilyen például pillanatnyilag a ruhaipar — vagy pedig az jellemez, hogy beruházásaik a célcsoportos kategóriába tartoznak. Ezekben a területeken csak a kedvező devizahozamú beruházások jelentenek kivételt.

A pénzeszközök fokozottabb koncentrálása és a gazdaságos

üzemnagyság kialakítása érdekében a bankok hitellel támogatják több gazdálkodó szerv közös beruházásait.

A *hosszú lejáratú hitel* időtartama 5—15 év. A hitel minimumkövetelménye — a 100 forint befektetett eszköz 7 forintos nyeresége.

A beruházási hitelek lejáratát a bankok nem a beruházás befejeződésétől, az üzembe lépés napjától számítják, hanem az első hitelrészlet folyósításától. Kétségtelen, hogy a vállalatok számára a megtérülés csak a beruházás befejeztével kezdődik. A hitellejáratnak az első folyósítás napjától való számítása anyagilag érdekeltté teszi a vállalatokat a kivitelezés meggyorsításában.

A *középlejáratú* hitelek maximális időtartama 4 év. A *tanácsok* fejlesztési alapjának megelőlegezésére 3 éves lejáratú folyósítható hitelek (10 éves hitel is kapható).

A *forgóeszköz-hitelezés*nél a legfontosabb változás, hogy a gazdálkodó szervek forgóeszközeinek állandó jellegű növekedését, továbbá a felesleges készleteket nem lehet rövid lejáratú hitellel finanszírozni. Mindezt a vállalatoknak saját eszközeikből, fejlesztési alapjukból kell előteremteniük.

Köztudott, hogy a készletek növekedése leköti a nemzeti jövedelem adott részét, azt nem lehet egyidejűleg más célra felhasználni. Az a vállalat, amely készleteit növeli, és erre igénybe veszi saját felhalmozási forrásait, egyszersmind csökkenti annak lehetőségét, hogy a felhalmozás másik formáját válassza és bővítse állóeszközeit. Ezért jogos és indokolt, hogy a vállalati szférában is következetesen érvényesüljön az az elv, hogy a készletnövekedés is felhalmozás, amit a felhalmozásra szánt eszközökből kell fedezni. Vagyis az a követelmény, hogy a vállalatok készleteik növekedését saját forrásaikból fedezzék. (Ettől az általános elvtől a kiskereskedelem készleteinek finanszírozása némileg eltér.)

Ezzel kapcsolatban nagyon éles viták voltak a bank és a vállalatok kapcsolatáról, és arról, hogy a vállalatok nem kerülnek-e alárendelt helyzetbe a bankkal szemben, mivel az csak korlátozottan bocsát rendelkezésükre hiteleket. Egye-

sek valamiféle új „banokráciáról” is beszéltek és hallottunk olyasmit is, hogy a vállalatok önállósága a reform során nem bővült, hanem a minisztériumok aprólékos irányítását — mondják — a bankok vették át. Az ilyen vélekedések azonban nem helytállóak, ezekben több a pillanatnyi indulat, mint a közgazdasági tartalom. A bank ugyanis nem dönt — de nem is dönthet vállalati belső kérdésekben —, nem határozhatja meg sem a vállalat termelői, sem értékesítési politikáját. Még az előbb említett készletalakulásban sincs olyanfajta beleszólási joga, hogy meghatározná, milyen nagyságú és összetételű legyen egy-egy vállalat készletállománya.

Miért kívánja meg a bank — a hitelek feltételeként — a forgóalapok feltöltését? Miért szorítják rá ezzel a vállalatokat arra, hogy forgóeszközeiknek nagyobb részét finanszírozzák saját alapjukból, mint ahogy azt maguk a vállalatok akarták? Azért, mert a bank itt azt a logikus álláspontot foglalja el, hogy ha a vállalatok szabadon dönthetnek gazdasági kérdésekben, akkor döntéseikért vállalják a pénzügyi felelősséget és ne vegyék túlzottan igénybe a *társadalmi* felhalmozási alapot. A bank ilyenkor tehát a társadalom érdekét képviseli. Ez megfelel a reformkoncepció elveinek, a nyereségérdekeltség egész rendszerének. Semmiképpen sem lenne jó az olyan szisztéma, hogy a *vállalatok* döntenek készleteik alakulásáról, és ezt a növekedést a *bank* automatikusan finanszírozza. Az ilyen rendszer erősen csökkentené az eszközök forrását és veszélyeztetné a népgazdaság egyensúlyát.

A bankok *rövid* lejáratú hitelt csak abban az esetben nyújthatnak átmeneti készletnövekedés finanszírozására, ha a készlet megfelel a végső felhasználás céljainak, azaz realizálható. A rövid lejáratú hitel a vállalatok saját pénzforrásait egészíti ki. Ez a hitelforma azoknak a vállalatoknak kedvez, amelyek a piaci szükségleteknek megfelelően akarják növelni termelésüket. A hitelezés tehát nem korlátozza a szükségletre — a rendelés alapján — történő termelésbővítést, éppen ellenkezőleg, finanszírozza az átmeneti jellegű készleteket is. A rö-

vid lejáratú forgóeszközhitelék maximális időtartama 12 hónap.

Ezzel szemben megszorítást kell alkalmazni, ha a hitelt túlzott — például tőkés importból származó anyagok, kohászati termékek — készletezésre akarják felhasználni, ha a vállalat olyan exporttermékeket kíván gyártani, amelyeknek külföldi értékesítése nincs összhangban a kereskedelempolitika koncepcióival. Restriktív jellegű a hitelpolitika továbbá a termelés finanszírozásában, az olyan tartós fogyasztási cikkek esetében, amelyeknek gyártása nem gazdaságos és a belsőföldinél alacsonyabb áron szocialista importtal helyettesíthető.

A hitelpolitikai irányelvek változásának megfelelően módosult — általában növekedett — a vállalatoknak nyújtott hitel kamatlába is.

A hitelkamatok „drágulása” azt a célt szolgálja, gazdasági eszközökkel segítsük elő, hogy a vállalatok elsősorban saját eszközeikből gazdálkodjanak, és fejlesztési alapjukból fedezék beruházási szükségleteiket. A beruházási eszközökkel való takarékoság igen fontos, hiszen 1968-ban éppen a beruházások és az építőipar területén volt a legjelentősebb az egyensúlyhiány, amennyiben az igények tetemesen meghaladták a rendelkezésre álló kapacitásokat.

A vállalati eszközökkel való takarékosagra azonban nemcsak ilyen „negatív” módon, tehát a kamatterhek növelésével lehet ösztönözni, hanem „pozitív” módszerrel is. A vállalatokat a megtakarítások fokozására ösztönzi a bank azzal, hogy a nála elhelyezett vállalati betétek után magasabb kamatot fizet. E téren igen nagy a változás az előző évhez képest. A betéti kamatok jelentősen emelkedtek, 1969. január elsejétől, a fél évre elhelyezett vállalati betétek kamata 3%, egyéves lekötésre 5%, másfél évesre 6% és két évet meghaladó lekötésre 7% a betéti kamatláb. Magasabb lett a mezőgazdasági üzemek és a tanácsok betéteinek kamatlába is: ez az említett lekötési időtartamoknál 2%-tól 5%-ig terjed. (A felemelt betéti kamatok mértéke ebben a szektorban azért

alacsonyabb, mert a hitel kamatlába is alacsonyabb a mezőgazdaságban és a tanácsoknál.)

A betéti kamat növelésének gazdasági hatása csak a jövőben lesz „kézzelfogható”, az összefüggések természetesen arra utalnak, hogy ösztönözni fogja a vállalati eszközök akkumulációját. Ha például egy vállalat 2 éven túli időtartamra helyezi el pénzét, az 7⁰/₀-kal kamatozik. Ha ezt az összeget befektetné, elesik a 7⁰/₀-tól, továbbá befektetett eszközei után 5⁰/₀-os eszközlekötési járulékot fizet. Az elmaradt bevétel és a kiadás együtt 12⁰/₀. Ebből a kalkulációból kitűnik, hogy vállalati szemszögből — figyelemmel a kockázatvállalásra is — csak az olyan befektetés a kifizetődő, amelynek a hozama jelentősen meghaladja a 12⁰/₀-ot. Ez tehát a korábbinál magasabb társadalmi mércét állít a vállalati jövedelmezőség elé. Ehhez — véleményem szerint — a termelékenységi, jövedelmezőségi tartalékok adottak a vállalati szférában.

KÉRDÉS: Milyen új tendenciák érvényesülnek a vállalatok közötti kapcsolatokban?

VÁLASZ: A gazdaságirányítási rendszer megváltozásának, a reform megindulásának első éve bizonyítja, hogy megalapozottak voltak a várakozások a vállalatok kezdeményezési készségének növekedése szempontjából is. A reform bevezetése mindenképpen indokolt és sikeres volt.

Anélkül, hogy csökkentenénk az előzőekben megfogalmazott pozitív értékelést, tartozunk annak megállapításával, hogy a siker meglehetősen *relatív* fogalom, és ebben az esetben csak úgy értelmezhető helyesen, hogy a gazdasági reform az *első évben* azokat a várakozásokat elégítette ki, azokat a kedvező változásokat hozta, amelyeket tőle 1968-ban vártunk.

Egy év nyilvánvalóan nem hozhatott alapvető változást a beruházásokban, a műszaki-technikai fejlődésben, hiszen ezek a hatások — bármennyire jók is voltak azok a gazdasági szabályozók, amelyek a gazdálkodó egységeket a beruházásokkal való takarékosagra, a műszaki-technikai haladás meggyorsítására ösztönözték — nyilvánvalóan csak évek múlva jelentkezhetnek.

Hamarabb következik azonban be és ezért jobban számba vehető az a változás, amely az elmúlt év során a reform hatásaként *a vállalatok közötti kapcsolatokban* történt. Bár e változások korántsem csak pozitívak, mégis általánosságban feltétlenül előrehaladást jelentenek a korábbi helyzethez, a reformot megelőző időhöz képest.

A vállalatok közötti megváltozott vagy változóban levő

kapcsolatokra legkézenfekvőbb példa a kereskedelem és az ipar közötti együttműködés.

A kiskereskedelmi vállalatok korábban általában kevésszámú nagykereskedelmi partnerrel álltak üzleti, beszerzési kapcsolatban. 1968 óta, a beszerzési és áruforgalmi „csatornák” felszabadulása után, különböző források között választhatnak aszerint, hogy melyik jelent számukra nagyobb előnyt, nagyobb gazdasági hasznot, nagyobb nyereséget. Ez erősítette a kiskereskedelem „vevői” pozícióit.

Bár változatlanul a nagykereskedelem az alapvető beszerzési forrása a kiskereskedelmi vállalatoknak, néhány szakmában már van közvetlen kapcsolat az ipar és a kiskereskedelem között, sőt, egyes szakmákban — hosszabb, rövidebb távlatban — felvetődött a nagykereskedelmi funkció megváltoztatásának szükségessége, illetve a nagykereskedelmi vállalatok tevékenységének átalakítása.

A kiskereskedelmi vállalatok ma már nincsenek kötelezve arra, hogy egész árumennyiségüket meghatározott, kijelölt nagykereskedelmi vállalatoktól szerezzék be. Az ipartól történő közvetlen beszerzés miatt a forgalmazásban már gyakran kimaradt egy, az árakat drágító lépcsőfok. De előnye e „kényszerpálya” megszűnésének, hogy kedvező változások történnek a hagyományos nagykereskedelmi kapcsolatokban is. A nagykereskedelem igyekszik — a különböző beszerzési forrás okozta „verseny” miatt — kedvező lehetőségek nyújtásával érdekeltté tenni a kiskereskedelmet, hogy tőle vásároljon. Ennek következtében megjavul az áru kínálata, rövidül a szállítási határidő, amely végső soron nemcsak a kiskereskedelemnek, hanem a fogyasztóknak, tehát az egész társadalomnak is érdeke. Az ilyen jelenségekre sok példát lehetne találni már az elmúlt év gyakorlatából is: például a raktárról történő prompt-beszerzés lehetősége, a szállítási ütemtervben előírt napok szerződési határnapként való kezelése, a fizetési feltételekben való megállapodás, a meghatározott vásárlás esetén adott árengedmény stb.

A készletező és anyagellátó vállalatokból alakult termelési-

eszköz-kereskedelmi vállalatok — közismert rövidítéssel élve TEK-vállalatok — is új helyzetet teremtettek a kiskereskedelem beszerzési piacán. Egyrészt létrehozták a felhasználóktól eltérő igényű, viszonteladó kiszolgálására alkalmas szervezetet, másrészt e készletező és anyagellátó vállalatok választéka teljesebb, mint a nagykereskedelemé, ezért vonzóbb az innen történő beszerzés.

Számos példa van a kiskereskedelem és az iparvállalatok *közvetlen* kapcsolatának fejlődésére is. Ennek az az ösztönzője, hogy a nagykereskedelmi árrés egy része a *közvetlenül* szállító iparvállalat, illetve a közvetlen vásárló kiskereskedelmi vállalat nyereségét növeli.

Gazdaságossági korlátot szab azonban e közvetlen kapcsolatok bővülésének, hogy az iparvállalatoktól történő beszerzés a kiskereskedelem számára nagyobb kockázatvállalással jár. Éppen ezért az együttműködési feltételek e téren még nem mindenütt adóttak, és bővítésük csak fokozatosan lehetséges.

A „többcsatornás” termékforgalmazási rendszerben a lakosság ellátását, a választékbővítést, a hazai iparral szemben támasztott versenyt szolgálja az a lehetőség is, hogy a kiskereskedelmi vállalatoknak módjuk van közvetlenül a *külkereskedelmi* vállalatoktól szerezni be importtermékeik egy részét. A nagykereskedelem kikapcsolásának lehetősége e téren arra ösztönzi őket, hogy különböző, eddig nem nyújtott szolgáltatások, kedvezmények adásával igyekezzenek megtartani kiskereskedelmi vevőiket. A nagykereskedelmi vállalatoknak ez a tevékenysége is nagymértékben elősegítheti a kiskereskedelmi hálózat jobb működését, a lakosság, a fogyasztók jobb ellátását.

A vállalatok közötti új kapcsolatok létesítése nyilvánvalóan nem problémamentes. Érvényesülnek itt korlátozó, visszahúzó erők is. Egyes iparvállalatok, nagykereskedelmi, illetve külkereskedelmi vállalatok például egymás közötti, „intern”-megállapodásokkal igyekeznek szűkíteni az új kapcsolatok kibontakozását. Akadnak olyan tapasztalatok, hogy egyes iparvállalatok régi partnereiket monopolhelyzetbe akarják hozni,

és az újonnan jelentkező vevőket *kizárni* az értékesítési piacokról.

Az ilyen ténykedéstől azonban helyes gazdálkodási rendszerben, nyugodt piaci viszonyok között nemigen kell tartanunk. Olyan gazdasági szituációban, amikor nem a fogyasztók versengenek az eladókért, hanem az eladók keresik a vevőket, a monopoltörekvéseknek nincs *gazdasági* létalapjuk. Ez nemcsak „*elméleti*” megállapítás, hanem már a közelmúlt *gyakorlati* tápasztalata is. Mi sem bizonyítja ezt jobban, hogy — az előbbieken említett törekvések ellenére — például a ruházati kiskereskedelmi vállalatok 1968-ban több mint 3 milliárd forint értékben vásároltak közvetlenül a termelőktől. Ez az összeg a belföldi ruházati beszerzésnek majdnem az egynegyed része.

Külön kell beszélni a *termelő-* és a *külkereskedelmi* vállalatok együttműködésének új formáiról. A külkereskedelmi forgalom specializált vállalatokon keresztül történő lebonyolítása eddig az export- és importügyletek realizálásának *általános és kötelező* formája volt. Ezért sokan a termelés és a piac, illetve a vállalatoknak a piaci igények kielégítésében mutatkozó érdektelenségét a szervezeti forma velejárájának, sajátosságának tartották, és a megoldást a *termelő- és a külkereskedelmi tevékenység szervezeti egyesítésében látták*.

Az új mechanizmusban — amikor a termelés és a forgalom gazdasági egysége, vagyis folyamatos kölcsönhatása érvényesül — sincs *minden esetben* feltétlenül szükség és lehetőség a belföldi termelő-, illetve kereskedő és a külkereskedelmi tevékenység szervezeti egységére. Indokolt, hogy a külkereskedelmi forgalom jelentős részét továbbra is specializált külkereskedelmi vállalatok lássák el. A specializált külkereskedelmi vállalatok egy része (jelentősen kisebb része) *saját számlás* formában, nagyobb része a belföldi vállalattal *közös érdekeltségű, változatos elszámolási* formában működik.

A *saját számlára* történő export-, illetve importforma alkalmazása azt jelenti, hogy a külkereskedelmi vállalat az árut megvásárolja a belföldi termelőtől. Ezt az áruját a *külkeres-*

kedelmi vállalat a külföldi piacokon saját kockázatára értékesíti.

A specializált külkereskedelmi vállalatok és a belföldi vállalatok között az *elszámolási formák változatos módszerei* alkalmazhatók, amelyekben a termelő- (kereskedelmi) és a külkereskedelmi vállalatok egymás között szabadon megállapodhatnak.

Ilyen mindenekelőtt a *bizományosi* forma. A bizomány olyan szerződéses jogviszony, amelyben az egyik fél — a bizományos (külkereskedelmi vállalat) — arra vállal kötelezettséget, hogy saját nevében, de a másik fél — a megbízó — javára köt ügyletet. A megbízó vállalat e formában a külkereskedelmi vállalattal együttműködik, a külkereskedelmi forgalom központi irányítási rendszerének keretei között önállóan diszponál az értékesítésről, illetve a beszerzésről.

A bizományosi formán belül megvalósítható:

— a differenciált jutalékú bizomány (összekötve az árlimiten felüli eredményben való részesedéssel);

— a nyereségérdekeltséggel kombinált bizomány (részesedés a termelővállalat összeredményében vagy exporteredményében).

Újszerű kapcsolat a termelő- és a külkereskedelmi vállalat között a társulás. Ez lehet a *közös eredményen* történő osztozkodás érdekében létrehozott egyesülés (*pool*). Az egyesülésben részt vevő felek gazdasági érdeke túlmegy a saját funkciójukból származó gazdasági érdeken, az ügylet eredményét a szerződésben kötött arányban osztják el. De a társulás célja lehet az ártöbbleten való osztozkodás érdekében létrehozott egyesülés (*améta*) is. E formánál a szerződő felek az elszámolási árhoz (megegyezéses ár) képest elért külföldi ártöbbleten osztoznak, előre megállapított kulcs szerint.

Ezekben az elszámolási formákban mind a termelő-, mind a külkereskedelmi vállalat megtartja *jogi* önállóságát. A felek jogviszonyát szerződésekben szabályozzák, amelyek tartalmazzák a közös vállalkozás tárgyát, továbbá megszabják az eredmény felosztásának módját, a részvevők jogait és köteles-

ségeit a piackutatással, a propagandával, a fejlesztési kérdésekkel stb. kapcsolatban.

Végül új kapcsolat a termelő- és külkereskedelmi vállalat között az *ügynöki* forma. Alkalmazása szűk körben, általában külkereskedelmi joggal rendelkező vállalatok között célszerű. Az ügynöki tevékenység kizárólag akvizícióra, a felek összehozására terjed ki. E tevékenységért a külkereskedelmi vállalat — megállapodás szerint — ügynöki jutalékot kap.

KÉRDÉS: Melyek a társadalmi tőke növelésének új forrásai? Elképzelhető-e tőkeáramlás közvetlenül az egyes vállalatok között?

VÁLASZ: Bár a tőke áramlásának fogalma még távolról sem tisztázott egyértelműen, az kétségtelennek tűnik számunkra, hogy mindenképpen tőkeáramlás, ha az állam a tiszta jövedelmet központosítja és újraelosztja, azaz a maga különböző pénzforrásaiból a költségvetésen keresztül tőkét juttat meglevő vállalatoknak (vagy bankoknak). Ha ez igaz, akkor a régi gazdasági mechanizmusban valósítottuk meg a jövedelmek „tőkésítésének” nálunk lehetséges legnagyobb mértékét, a legnagyobb fokú „tőkeáramlást”. Az új gazdasági mechanizmus keretében szűkebbek ezek a lehetőségek, ezért fokozott jelentőségűvé válik a társadalmi tőke gazdaságos felhasználása.

A régi gazdaságirányítás rendszerében — erre bőséges tapasztalatunk van — az újraelosztás módozatai és a vállalatoknak a jövedelmek mértéke iránti viszonylagos érdektelensége miatt a tőkeáramlás nem lehetett eléggé hatékony. Az új gazdasági mechanizmus keretei között az ilyen célú központosítás (az egyéb célokra történő központosítás mértékét nem érintem) csak minimális költségvetési újraelosztás mellett, és csak olyan mértékben tartandó fent, amilyen mértékben szükségessé teszi ezt az infrastrukturális beruházások finanszírozása. (E fogalmat széleskörűen értelmezve.)

A gazdasági reform ugyanakkor lehetővé, sőt szükségessé teszi a társadalmi tőkebefektetésekre szolgáló állami és szö-

vetkezeti eszközök közvetlenebb áramlását. A mozgás általában és egyidejűleg horizontális és vertikális irányú. Az előbbi mozgásirány voltaképpen az új gazdaságirányítási rendszer terméke. Ennek megfelelően a tőke mozgás (átcsoportosulás) következő főbb formáinak alkalmazása látszik célravezetőnek:

— Az *állam* a maga különböző pénzforrásaiból az állami költségvetésen keresztül tőkét juttat meglévő vállalatoknak, vagy bankhitel útján jutnak tőkéhez.

— A *vállalatok közötti közvetlen* — tehát nem a költségvetés keretében történő — tőkeáramlás; úgy, hogy a meglévő vállalatok nyújtanak hitelt egymásnak, részint pedig a különféle vállalati integrációk, tőketársulások — közös vállalkozások és vállalatok létesítése, vállalati fúziók stb. — útján. A tőkeátcsoportosítás különböző formáitól és ezek helyes irányú kombinációjától nagymértékben függ a társadalom osztályjének hatékony felhasználása. Ma még túlzottan széles körben érvényesülnek a tőkeátcsoportosítás régi típusú (központi állami döntéseken és költségvetési finanszírozáson alapuló) formái.

A vállalatok közötti közvetlen tőkeáramlás viszont „gyermekcipőben jár”, pedig az igen sok előnnyel járna. Például a piac hatására az eszközök jobban koncentrálnának, s ez javítaná a gazdasági hatékonyságot.

A reform elveinek megfelelően a vállalatok három fő forrásból juthatnak *beruházási* összegekhez: az új nagy létesítmények és alapvető rekonstrukciókhoz szükséges pénzt továbbra is az *állam* folyósítja központi alapból; a dinamikus szinttartást a vállalat *saját* eszközeiből fedezi; kisebb fejlesztésekre pedig a vállalatok *bankhitelt* vehetnek igénybe.

Kétségtelenül helyes az az elv, hogy a vállalatok saját fejlesztésükhöz szükséges összegeiket a nyereségükből „kigazdálkodják”, hiszen ez az egyik legfőbb biztosítéka annak, hogy ott legyen pénz a fejlesztésre, ahol ezt a gazdálkodási eredmények indokolják, ahol tehát a vállalatok olyan terméket gyártanak, amelyet a fogyasztó, a társadalom hajlandó megfelelő áron tőlük megvásárolni.

Ezzel kapcsolatban azonban több probléma is akad.

Először, a decentralizált vállalati döntések esetén minden vállalat csak a saját optimumát keresi. Logikai alapon teljes bizonyossággal állítható, hogy ez a sok optimum együttesen nem azonos a népgazdasági optimummal. Más szavakkal: A vállalat végrehajthat számára kedvező beruházást, miközben B vállalat nem jut (saját vagy kölcsön-) tőkéhez, hogy egy, az A vállalaténál népgazdasági szempontból kedvezőbb beruházást megvalósítson.

Másodszor, aligha kell részletesen bizonyítani azt, hogy a hatékony befektetés lehetősége *nem mindig* annál a vállalatnál van, ahol a megfelelő pénzeszköz rendelkezésre is áll. A társadalom szempontjából tehát nem mindig annak a vállalatnak a fejlesztése helyes, amely pillanatnyilag beruházási eszközökkel rendelkezik.

Egyszerű és sajnos nagyon is aktuális hasonlattal talán könnyű megvilágítani az előző állítás igazát. Tegyük fel, hogy a szifonygyártó — tehát a házilag szódavíz készítésére alkalmas palackokat gyártó — üzemnek akkora összege képződött a nyereségéből, hogy bővíteni tudná a gyár kapacitását. A jelenlegi körülmények között azonban ez nem lenne célszerű, hiszen a meglévő szifonokat a patronhiány miatt nem lehet eladni. Tegyük fel továbbá, hogy a patrongyártó üzem nem termelt akkora nyereséget, amely alkalmat adna a gyártott patronok mennyiségének növelésére. Korlátozott számú vagy még inkább nem létező patron mellett azonban az autoszifon termelése sem bővíthető gazdaságosan, hiszen ebből a cikkből az adott termelést sem tudják eladni. Kézenfekvőnek látszana az autoszifon-termelő és a patrontermelő vállalatok között egy olyan *kooperáció*, hogy az előbbi vállalat beruházási összegeinek egy részét átadná az utóbbinak. Ebből az összegből azután több patron termelhető, és ez megnyitná a lehetőségét az autoszifonygyártás további fejlesztésének is.

Nyilvánvaló, hogy a beruházási összegeknek az előbbieken elmondott vállalatok közötti átcsoportosítása nem lenne rossz. Hasznot hozna ez mind a *kölcsönadó* vállalatnak — hi-

szén nélkül ő sem tudja növelni árbevételét, tehát nyereségét — mind a beruházási összeget elfogadó vállalatnak, bővülne a keresett cikk termelése, javulna az ellátás is.

Mi akkor a probléma? A nehézség az, hogy nálunk még nem alakultak ki a vállalatok között ilyenfajta termelési, vagy ha úgy tetszik, pénzügyi kapcsolatok. Van ugyan már olyan forma, hogy az egyik vállalat tőkáját a másik vállalat használja fel. Ilyen a költségvetésen keresztül történő eszköz-átcsoportosításon kívül a bankbetétek és bankhitelek útján történő átcsoportosítás is. A vállalatok felesleges összegeiket — magas kamatok mellett — elhelyezhetik a bankban és ebből az összegből nyújtanak hitelt olyan vállalatoknak, amelyek a szükségesnél is kevesebb pénzeszközökkel rendelkeznek. Kétségtelen, hogy mindkét forma hatékony és működik is. E két forma közül azonban az *első* csak a nagy, új létesítmények pénzeszközeinek előteremtésére és átcsoportosítására hivatott, a *második* — a bankhitel — pedig viszonylag szűk területet ölel fel.

Éppen ezért szükségesnek látszik kidolgozni és működőképessé tenni olyan gyakorlatot, amely szerint megfelelő biztosítékok és előre meghatározott „játékszabályok” szerint az egyes vállalatok esetleg *közvetlenül* kihelyezhetik felesleges beruházási összegeiket más vállalatokhoz, annak reményében, hogy ez az összeg nemcsak a kihelyező vállalat gyümölcsöző gazdasági működését teszi lehetővé, hanem a felvevő vállalatét is.

A tőkeáramlásnál elsősorban a *termelési* (forgalmazási) *kapcsolatban* levő vállalatok közötti mainál bővebb tőkemozgás látszik célszerűnek. Továbbá a *közös vállalkozások* körének bővítésével a tőke fokozódó koncentrációja. Ezenkívül lehet (elbírálandó, hogy mikor célszerű) egy vállalatot arra is ösztönözni, hogy „tőkáját” ne ruházza be saját magánál, vagy a vele kapcsolatban álló vállalatoknál (közvetve megint csak saját érdekében), hanem valamilyen kamat (járadék, osztalék stb.) reményében bocsássa azt a „közösség” rendelkezésére, de nem a költségvetési elvonás útján.

A tőkeáramlás új formáinak, illetve közgazdasági és jogi szabályozóinak kidolgozása bonyolult dolog. De elvileg, sőt gyakorlatilag sem megoldhatatlan, mert összhangban van a reformnak a gazdálkodás hatékonyságát serkentő alapelveivel.

Természetesnek kell azonban tekinteni, hogy a társadalmi jövedelem társadalmi „tőkésítésének”, valamint a „tőke áramlásának” gazdája felelőse és szabályozója mindenkor az állam — a központi tervezés és a pénzügyi igazgatás felhasználásával. Ez egyik „axiomája” a szocialista tervgazdálkodásnak.

KÉRDÉS: Milyen irányban korszerűsödjék az állami vállalatok belső mechanizmusa és az üzemi demokrácia?

VÁLASZ: Gazdasági reformunk fejlődésének egyik jellegzetes vonása, hogy az „egészet”, vagyis a népgazdaság „makromechanizmusát” változtattuk meg, és ezt követően halad a reform tovább, az „egészen” belüli „részek”, a vállalatok belső reformjának irányába. Elvi jelentősége van a sorrendnek, a „makromechanizmus” hatása alatt kell fejlődnie a vállalati „mikromechanizmus”-nak.

Az a sokat bírált nézet és gyakorlat, hogy a *népgazdaságot* úgy lehet irányítani, mintha *egyetlen hatalmas vállalat* lenne, amelyen belül a valóságos vállalatok mint csekély önállóságú részlegek működnek — már a múlté. A reform révén lényegesen megváltozott az állam és a vállalatok viszonya. A vállalatok a szocialista tervgazdálkodás mai fejlettségi fokának megfelelő gazdasági önállósághoz jutottak, ténylegesen *gazdálkodói és vállalkozói* szerepet kaptak. A központi irányító szervek és a vállalatok közötti munkamegosztásra jellemző, hogy az utóbbiak most már nemcsak *végrehajtási*, hanem *döntési* funkcióval is rendelkeznek. Megszűnt az adminisztratív engedélyezési és jóváhagyási rendszer, a vállalatok gazdálkodásuk kérdéseiben önállóan döntenek. Önállóságuk abból a felelősségből ered, amit a rájuk bízott társadalmi tőke hasznosításáért viselnek. Tevékenységük társadalmi hasznosságának fő mércéje pedig a *nyereség* lett. Reformunk mindezzel elismerte, hogy a vállalati önállóság elve szerves tartozéka a szocialista tervgazdálkodás rendszerének. Ugyanakkor

a reform nem változtatta meg a korábbi tulajdonviszonyokat. Változatlanul abból indulunk ki, hogy az állami vállalatok *tulajdonosa az állam*, a vállalati igazgatók pedig a tulajdonosnak, az államnak a megbízottai.

Mennyiben alkalmazkodik a vállalati belső mechanizmus a gazdasági reform feltételeihez és követelményeihez?

A reform eddigi menete főként a *népgazdaság* mechanizmusát „érintette” átfogóan, és az nagyjában-egészében a politikai és közgazdasági irányelveknek megfelelően alakul. Természetesen ez is továbbfejlődik, de már az új vágányokon. Ugyanez viszont nem mondható még el általában az állami vállalatok „mechanizmus”-áról és a szövetkezetekről sem.

A vállalatok (ezúttal állami vállalatokra és trösztökre gondolok) belső irányítási rendszere még nem „hangolódott” át eléggé az új gazdasági mechanizmusra: az előrehaladás e téren lassúbb a szükségesnél, a lehetségesnél. Jelenleg egy fáziskülönbséget figyelhetünk meg a népgazdasági és a vállalati belső mechanizmus fejlődésében. A vállalatok belső szisztémája még mindig annak az állapotnak felel meg, amikor a központilag meghatározott tervmutatószámok elérése volt a feladat. Nem felel meg tehát annak, hogy jól szolgálja a vállalatok eszközeinek (a társadalmi tőke egy részének) gazdaságos felhasználását, a társadalmi jövedelem optimális szintjét.

Az elmaradásnak több oka van. A vállalatok vezetőinek erejét és figyelmét eddig lekötötte az új gazdasági mechanizmusra való áttérés, a gazdasági folyamatosság biztosítása. Fékezőleg hat és nem serkenti a vállalatok belső mechanizmusának korszerűsítését a viszonylag könnyen elérhető, a tervezettnél magasabb nyereség és a velejáró kényelmes helyzet, a gazdasági verseny korlátozott érvényesülése, a kereskedelem és az ipar közötti áralku elégtelensége. Vagyis az objektív körülmények nem szorítják eléggé a vállalatokat belső mechanizmusuk megváltoztatására. De érzékelhetők olyan jelenségek — különösen az országos vállalatoknál és trösztöknél —, hogy miközben örömmel vették tudomásul a

túlzott centralizáció felszámolását a népgazdaság irányításában — mert így „lélegzethez” jutottak —, ugyanakkor egyes vezetők erős centralizáltságra törekednek a vállalati irányításban. Ez fékezi (helyenként egyenesen gátolja) a reform teremtette új közgazdasági „klíma” továbbgyűrűző hatását.

A vállalatok belső mechanizmusának fejlesztése érdekében — az új helyzetnek megfelelően — újra át kell gondolni a következőket:

a) a vállalaton belüli gazdasági egységek önállóságát és elszámolási rendszerét;

b) miként lehet legjobban összekapcsolni a kisebb-nagyobb gazdasági egységek dolgozóinak anyagi és erkölcsi érdekeltségét a vállalati anyagi érdekeltség rendszerével;

c) az egyszemélyi vezetés és a vállalati kollektíva intézményes kapcsolatát biztosító formák és módszerek fejlesztését;

d) milyen szervezettel és milyen módszerek alkalmazásával tud a vállalat a jelenleginél jobban alkalmazkodni a központi tervezés és a közgazdasági szabályozó rendszer által teremtett gazdasági helyzethez és gazdaságpolitikához.

Milyen általános irányt helyes követni a vállalatok belső mechanizmusának fejlesztésében? El kell ismernünk: ma sokkal inkább tudunk válaszolni arra, mit értünk vállalati önállóságon, mint arra, hogy miként töltsék meg tartalommal a vállalatok a számukra biztosított önállóságot. A figyelemnek most már erre is jobban ki kell terjednie. Úgy vélem, hogy majdnem minden vállalatnál ésszerű — a maihoz képest — decentralizálni a hatásköröket, a döntési és ellenőrzési funkciót, és ha csak lehet, vagy ahol csak lehet, csökkenteni kell a vezetési lépcsőket. Ezért egyik kulcsfontosságú kérdés a vállalaton belüli középszintű vezetés sokoldalú megerősítése, hatáskörük és felelősségük növelése. Kétségtelen ugyanis, hogy a vállalatok felső vezetésére nagyobb és tovább növekvő feladatok hárulnak az összvállalati tennivalók tervezése, a vállalati külső kapcsolatok elemzése és további fejlesztése terén. A vállalatok felső vezetői erre csak akkor ké-

pesek, ha a folyó operatív ügyek lehető legnagyobb részét véglegesen elintézik az alsóbb szinteken.

A vállalatok belső mechanizmusának korszerűsítésénél irányadó és kiindulópont a legfontosabb vállalati célok helyes megválasztása és világos megfogalmazása. Ezt egyébként, kis megszorítással, sajátos vállalati gazdaságpolitikának vagy üzletpolitikának is nevezhetnénk, amelynek két alappillére van: a termelésfejlesztési és a kereskedelmi pozíció erősítésének programja. A vállalati irányítás módszereinek és szervezetének korszerűsítése tehát mindig a célok függvényében célszerű.

Felvetődik a kérdés, hogy ki a gazdája a vállalatok belső mechanizmusa fejlesztésének, az állam (a minisztérium vagy más hatóság) vagy a vállalat vezetője, vagy a dolgozó kollektíva? Reformunk logikájából következik, hogy ennek felelős gazdája csakis a *vállalat* kinevezett *vezetője* lehet. Az állam szerepe e téren az információ, a tanácsadás, a gazdaságpolitika szempontjából gyakorolt ellenőrzés lehet. A vállalati szakszervezeti testületek szerepe a dolgozók kollektív érdekei szempontjából végzett érdekegyeztetés, a dolgozói érdekek feltárása, képviselete, tehát sajátos társadalmi ellenőrzés.

A vállalati mechanizmus tökéletesítésének fontos láncszeme a *tervezés* színvonalának emelése és hatékonyságának fokozása. A műszaki-termelési feladatok mellett nagy figyelmet kell fordítani az *értékfolyamatokra* is. Kiemelkedőnek tartom a vállalati üzletpolitika és a hozzá kapcsolódó árpolitika fontosságát. Enélkül lehetetlen jól érvényesíteni a piaci értékítélet konzekvenciáit a termelésben és a termelési programokban. Ennek azonban *két* fontos feltétele van, az *egyik* a nagyfokú alkalmazkodóképesség és rugalmasság (nemcsak a cselekvésben, hanem a vállalat szervezeti struktúrájában is), a *másik* az intenzív piackutatás és gazdasági elemző tevékenység, az információáramlás folyamatossága, valamint a vállalati ügyvitel korszerűsítése.

A vállalati belső mechanizmus fejlesztésének egyik alapkérdése — különösen nagyvállalatok esetében — az *önálló*

elszámolás rendszere és az *anyag*i érdekeltségi viszonyoknak a korszerűsítése, a gyáregységek operatív önállóságának bővítése, s hogy a gyáregységek tevékenységét a mainál körülhatároltabban és pontosabban tudják mérni. (Ma ez szinte megoldhatatlan, mert a vállalati belső elszámolás fiktív alapokra épül.) Olyan irányba kell az érdekeltséget fejleszteni, hogy — a munka hatékonyságától függően — azok a kollektívák „sírjanak és nevéssenek” együtt, akik valóban együtt dolgoznak. (Egyes nagyvállalatoknál ma olyan dolgozóknak közös az *anyag*i érdekeltsége, akik az életben nem is látják egymást, mert például az egyik gyáregység Budapesten van, a másik Baján.)

A megoldás valószínűleg általában nem az lesz, hogy megszüntetjük a jelenlegi vállalati centralizációt, hanem azon belül teremtünk olyan elszámolási viszonyokat, hogy a gyáregységek valóban önállóbbak legyenek, és olyan érdekeltségi rendszert, hogy a *saját* eredményben való részesedés aránya *növekedjen*, az *összvállalati* eredményben való részesedése pedig *csökkenjen*. Azt sem tartom kizártnak, hogy bizonyos esetekben egy vállalatban belüli üzemek dolgozói csak saját eredményükben legyenek érdekeltek, a vállalat összeredményében pedig nem (természetesen csak a személyes *anyag*i érdekeltségre vonatkoztatva ezt).

A gyáregységek jogköre és érdekeltsége ma gyakorlatilag a végrehajtás megszervezésére korlátozódik, pedig itt sem mellőzhető az *operatív önállóság*. Ezt szolgálná, ha a gyáregységek jól körülhatárolt és nagyobb jogkört kapnának: a termelési programok meghatározásában, az eszközökkel való gazdálkodásban (beleértve a személyi jövedelmek feletti rendelkezések bővítését is), egyes munkáltatói jogok gyakorlásában, valamint az értékesítésben. Megfontolandó a gyáregységek javaslati, kezdeményezési vagy egyeztetési jogának növelése. (Nem szabad elfeledkeznünk arról sem, hogy a közvetlen munkahelyi vezetőknek is nagyobb rendelkezési jogkört kell hagynunk.)

Következtetésünk egyértelműen csak az lehet, hogy a vál-

lalatok belső mechanizmusának korszerűsítése nélkülözhetetlen feltétele az új gazdasági mechanizmus kibontakoztatásának, ezért minél előbb fel kell zárkóznia a reform általános előrehaladásához. A vállalati mechanizmus továbbfejlesztése tehát gazdasági és politikai szempontból egyaránt nagy jelentőségű.

A vállalati belső mechanizmus továbbfejlesztésénél nem szabad figyelmen kívül hagyni a népgazdaság egészének mechanizmusát, de semmiképpen *sem lehet mechanikusan átültetni* az általános szabályokat a vállalat belső életére. Ez fordított előjelű azonosítása volna a vállalatnak és a népgazdaságnak, ami bonyodalmakhoz, a reform eltorzulásához vezetne. Óvakodni kell a mechanikusságtól, a sablonok alkalmazásától, attól, hogy egyik vállalat a másik vállalat „mintájára” alakítsa ki saját szervezetét. A vállalatok adottságai (nagyvállalat, tröszt) ugyanis igen eltérőek, és kívánatos, hogy ezek — a szükséges mértékben — érvényesüljenek a vállalatok belső mechanizmusának korszerűsítésekor.

Az előbbieken vázolt vállalati szervezet, a vállalaton belüli decentralizáció nagyban elősegítené az üzemi demokrácia továbbfejlődését és ez is nagy jelentőségű.

Az üzemi demokrácia további fejlődése döntő fontosságú folyamat a vállalati mechanizmus korszerűsítése és elmélyítése szempontjából.

Az üzemi demokrácia kibontakoztatása a gazdasági reform egyik fő követelménye és velejárója. Igaz, hogy nem gondolhatunk abszolút, tökéletes demokráciára, mert ennek van egy nagyon reális korlátja: az egyszemélyi vezetés rendszerének érvényesítése az állami vállalatok vezetésében. A személyi felelősség rendszerének akkor van értelme, ha az kiterjed a vállalat „holnapjáért” viselt felelősségre. A távlati és a közvetlen érdek ütközése pedig néha elkerülhetetlen, amikor nincs lehetőség sima kompromisszumra. Ilyenkor a távlati érdek szembe kerülhet a közösség demokratikus akaratával. A szocializmus rendjében ekkor is szükség van a vezető demokratikus magatartására: keresnie kell a dolgozói

szempontok kielégítésének lehetőségét és az együttes cselekvés útját. Vagyis a gazdasági reform a korábbi mechanizmusnál sokkal jobban az állami vállalat életelemévé teszi az üzemi demokráciát.

A szocialista vállalat a gazdaságirányítás mai rendszerében kettős minőségben fejt ki működését: mint gazdasági vállalkozás és mint a kollektív munka műhelye. Ha az üzemi demokrácia fejlesztését átfogóan képzeljük el, akkor a demokratikus módszereket *mindkét* irányban fejleszteni kell, a munkakollektívák demokratikus jogainak érvényesülésével és a vállalkozói tevékenység kollektív ellenőrzésével.

A vállalkozói tevékenység kollektív, demokratikus formájának a vállalati *felügyelő bizottságok* látszanak a legalkalmasabbaknak, amelyek jelenleg 68 vállalatnál működnek. Meg kell azonban jegyezni, hogy a vállalkozási tevékenység kollektív ellenőrzésére hivatott felügyelő bizottságok munkája is lényeges javításra szorú, hiszen e bizottságok száma kevés, munkájuk kialakulatlan, összetételük eléggé heterogén. Mi a felügyelő bizottságok alapvető rendeltetése? Az, hogy az állami vállalatoknál megteremtsék a tulajdonosi képviseletet, és ne csak a gazdasági szabályok betartására összpontosítsák figyelmüket, hanem a vállalatra bízott össznépi vagyon felhasználásának hatékonyságára is. A társadalmi tulajdon képviselete természetesen csak úgy lehet érdemleges, ha a felügyelő bizottságok a valóságos társadalmi érdekek komplexumát képesek megtestesíteni — a közvetlenül ott dolgozók érdekét ugyanúgy, mint az állam pénzügyi, kereskedelmi és egyéb érdekeit.

Az eddigi tapasztalatok elég egyértelműen azt mutatják, hogy az üzemi demokrácia fejlődésének új lehetőségei teremtődtek meg. A reform adta lehetőségek azonban ma még csak kis részben realizálódtak, amiben igen lényeges szerepet játszik a vállalati mechanizmus fent jellemzett állapota, intézményi formáinak kiforratlansága, valamint egyéb *szemléletbeli* okok is.

A szemléletbeli okok közé tartozik, hogy sokan — azok

közül is, akik közvetlenül érintettek — ellentétet látnak abban, hogy egyfelől a vállalatvezetők személyi felelőssége mellett növeljük a *vállalati önállóságot*, másfelől pedig szélesíteni akarjuk az *üzemi demokráciát* is. Emiatt nem képesek jól élni ezekkel a lehetőségekkel.

Ha társadalmunk egész intézményrendszerével összefüggésben nézzük a dolgot, rájövünk, hogy a személyi felelősség fokozása és az üzemi demokrácia növekedése a szocializmus keretében nem egymást *kizáró* törekvések, hanem egymást segítő és erősítő folyamatok lehetnek. Igaz, nem automatikusan, hanem akkor, ha jó a szándék, tisztázottak a lehetőségek és helyes a résztvevők erkölcsi alapállása.

A vállalaton belüli demokrácia megteremtése, illetve növelése érdekében az elmúlt években is tettünk már egy és más. Létesítettünk különböző *szervezeteket* (üzemi bizottság, szakszervezeti bizottság, üzemi háromszög stb.), amelyek hivatottak voltak arra, hogy a vezetők megtudhassák a gyári kollektíva véleményét, illetve, hogy a munkások és alkalmazottak *ellenőrizzék* magát a vezetést is.

A dolgozók tájékoztatása és véleményük közvetlen meghallgatása miatt bevezettük a különböző *tanácskozásokat* az üzemeken belül. Ilyenek voltak például a tervismertető értekezletek, a termelési tanácskozások, a vállalati mérlegbeszámolóknál feletti viták stb.

Ezek mind fejlődést jelentettek. Méltánytalan, sőt igazságtalan dolog lenne azt állítani, hogy ezek a tanácskozások nem segítettek elő a múltban az üzemeken belüli demokrácia fejlődését. De ezek a tanácskozások mégsem tudták megteremteni az üzemi demokráciának azt a fokát, amely a szocialista vállalatokon belül lehetséges, illetve kívánatos. Azért sem, mert túl szűk volt a kérdéseknek az a köre, amelyeket a vállalatoknál döntöttek el.

Olyan körülmények között azonban, amikor a vállalat életét érintő fontos kérdésekben is a vállalatok döntenek és amikor ennek *következményeit* — pozitív és negatív értelemben — a vállalat összes dolgozói viselik, érthető, hogy óriási mér-

tékben növekszik a dolgozók érdeklődése a vállalat helyzetével és fejlődésével kapcsolatban. Hiszen ha a dolgozók akkor kapnak magasabb fizetést, ha a vállalat eredményesebben dolgozik, és akkor kapnak kevesebbet, ha ez az eredmény nem mutatkozik, az érdekeltség világos, és azt nem kell propaganda vagy agitáció útján kiváltani. Ha a dolgozók érzik és tapasztalják, hogy javaslataikat megszívlelik, megvalósítják, elemi érdeküknek fogják tartani, hogy feltárják és a vállalat vezetésével közöljék azokat a lehetőségeket, amelyekkel biztosítani tudják a vállalat számára a nagyobb nyereséget, a maguk és munkatársaik számára a nagyobb keresetet.

Bízni lehet tehát abban, hogy a dolgozók részéről meglesz az a készség, hogy a maguk munkáját illetően a legszélesebb összefüggésben tanácsokat adjanak a munka megjavítására, eredményesebbé tételére.

De vajon mindenütt lesz-e ilyen igény *felülről*, a vállalatvezetés részéről is? Vajon igényelni fogja-e minden nagy önállósággal rendelkező igazgató munkatársainak ilyen irányú tevékenységét? Azt hiszem, erre is bizakodó választ adhatunk. Ha jó az igazgató, akkor ragaszkodni fog ehhez a segítséghez és nem fogja összetéveszteni *önállóságát* a *diktatórikus* vezetési módszerekkel.

Nyilvánvaló ugyanis, hogy a vállalatvezető önállósága nem azt jelenti, hogy *minden* kérdést egymaga — *munkatársai megkérdezése nélkül* — döntsön el. Hiszen a *részkérdéseket* az egyes szakterületen dolgozók nyilvánvalóan jobban ismerik még a legtapasztaltabb igazgatónál is.

Azt például, hogy egy-egy üzemrészen belül hogyan lehetne csökkenteni az anyagok, késztermékek szállításának, mozgásának útvoínalát, hogyan lehetne megjavítani a munkások szerszámmal, anyaggal való zökkenőmentes ellátását stb., kétségtelenül jobban ismerik az adott üzemegységen *belül* a dolgozók, mint a felső vezetők. Hogy milyen termékeket érdemes gyártani, milyen termékeket igényel tőlük a piac, nyilvánvalóan *részleteiben* jobban ismerik a piackutatással, eladással foglalkozó szakemberek, mint a vállalat vezetője. Nem

is beszélve a műszaki jellegű kérdésekről, az új technológiák bevezetéséről, amelyet jobban tudnak — legalábbis részleteiben — a mérnökök, műszakiak, mint az igazgató, még akkor is, ha az igazgató maga is mérnök.

A vállalati önállóságnak ez a „mechanizmusa”, amely a jó döntés feltételeként a megfelelő szakemberek véleményének előzetes megismerését jelenti, nem ellentétes a vállalatvezető önálló döntési jogával, hanem ez az egyetlen módszer arra, hogy *helyesen* élhessen az új mechanizmus adta önállósággal, és úgy hozza meg döntéseit, hogy az a legnagyobb hasznot eredményezze mind a saját vállalata, mind a népgazdaság számára.

A reform hatásaként kialakuló vállalati érdekeltség, a kollektíva munkájának közös — forintokban, fizetésekben is kifejeződő — haszna azonban természetesen csak a *lehetőségét*, a bázisát teremtette meg az üzemi demokrácia fejlesztésének. Sok mindent kell még tennünk azért, hogy ez a lehetőség valósággá váljon. Meg kell teremteni például a jó vállalati tervezést, a demokratikus légkört, amelyben a termelés vagy a gazdálkodás célkitűzései, pillanatnyi problémái szabad vitákban tisztázhatók, ahol a jó gondolatok felszínre kerülnek, a téves nézetek pedig kiszelektálódnak.

De sok a tennivaló a dolgozók érdemibb és rendszeresebb tájékoztatása terén is. A vállalat munkájának megismertetését ugyanis formális mérlegbeszámolókkal nem lehet megoldani, ehhez érdemi, a köznyelvre lefordított tájékoztatók kellenek. Szükség van továbbá arra is, hogy csökkentsék a „bizalmasan” kezelt ügyek számát, nagyobb nyilvánosságot adjanak az ügyintézésnek. Kiderült például, hogy a dolgozók többsége nem ismeri a kereseti viszonyokat, még kevésbé a vállalati vezető dolgozók fizetését, kapcsolataikat más vállalatokkal stb. (Vannak üzemek, ahol a dolgozók kevesebbet tudnak saját vállalatuk ügyeiről, mint az országéről.)

Az üzemi demokrácia fejlődésének velejárója a szocialista-brigád-mozgalom és egyáltalán a szocialista munkaversenymozgalom élénksége. Az eddigi tapasztalatok tanúsítják, hogy

az új mechanizmusban nem kedvezőtlen ezek fejlődése, hiszen 1968. január elseje óta nőtt a szocialista brigádok és a bennük részt vevő munkások száma. (Ugyanez a helyzet a munkaverseny más formái tekintetében.) A gazdasági érdekelttség fokozódása természetesen nem helyettesíti az erkölcsi tényezők szerepét a szocialista népgazdaságban, hanem konkrétabbá és célirányosabbá teszi azokat. Az új mechanizmusban nagyobb a tisztánlátás a társadalmi hasznosság tekintetében, és ezért pontosabb lehet a mérce a munkaverseny-mozgalomban is. Olyan minőségi célokat kell kitűzniük tehát ezután a dolgozóknak maguk elé — a termékek korszerűségének, a megmunkálás minőségének javítása, az önköltség csökkentése stb. — amelyek az adott vállalat tevékenységének gyenge oldalát hivatottak erősíteni.

Szeretném kiemelni a *szakszervezetek* szerepét az üzemi demokrácia továbbfejlesztésében. A szakszervezetek a reform során nagyobb jogkört kaptak, érdemibb és szélesebb jogú társadalmi partnerei a gazdasági vezetésnek, mint korábban voltak. Ez megnyilvánul a kollektív szerződések rendszerében, a munkafeltételek egyeztetésében, megnyilvánul a szakszervezetek általános szerepének növekedésében, a vállalati ellenőrzés és a gazdasági élet ügyeibe való beleszólás tekintetében. Nem olyan könnyű az érdekképviselői funkció ellátása és az ésszerű gazdálkodás szempontjainak összehangolása, a *pillanatnyi érdek* és a *távlati érdekek* összeegyeztetése. A vállalati kollektíva nyomása is erőteljesen a pillanatnyi érdek irányába hat: a dolgozók látszólagos érdekei rendszerint nem hosszú távúak, ezért erőteljesebb a mindennapos szükségletek kielégítésére irányuló szemlélet.

A szakszervezetek a vállalati vezetésnek (amely a személyi felelősség elvére épül) *egyenjogú* társadalmi partnerei, nem a termelőfolyamat irányításában, hanem a dolgozók érdekeinek képviselőként, természetesen a közös társadalmi érdekből kiindulva. Számos mindennapi ügy van — a bérkérdéstől egészen a vállalati lakásépítésig —, amelyben tisztázást és egyeztetést igényel egyfelől a gazdasági racionalitás,

másfelől pedig a dolgozók gazdasági érdekeinek, törekvéseinek iránya és lényege. Mindez hosszabb távon a kollektív szerződésekben realizálódik, a mindennapi életben pedig a vállalatvezetőség és a helyi szakszervezeti tanács (vagy bizottság) kapcsolatában. Az új viszonyok között a vállalati szakszervezeti szervek nagy önállóságot kaptak központi szerveiktől, hiszen csak így válhattak érdemi és egyenjogú partnereivé a vállalatok vezetőségének. Alapelvnek tekintjük, hogy a szakszervezeteket a *dolgozók közös* ügyeiben tegyük a vállalatvezetés *egyenjogú* partnereivé, *egyedi* ügyekben a *vállalatvezetői döntések* az irányadók.

Végeredményben úgy vélem, nagyon helyes az, hogy a dolgozó kollektívák bevonását a gazdasági-vállalati ügyek intézésébe a szakszervezeteken keresztül oldjuk meg. Úgy tűnik, hogy elvileg helyesen rendeztük a vállalati szakszervezeti szervek mai jogkörét és a gazdasági vezetéssel való kapcsolátát, és ez a jövőre vonatkozóan is iránymutató lesz. Jó alapja ez az üzemi demokrácia fejlesztésének, ami — ha tartalmassá akarjuk tenni —, hosszabb időn át folyamatos erőfeszítést igényel a vezetőktől és a dolgozóktól.

Végezetül a vállalati mechanizmus korszerűsítésének, az üzemi demokrácia fejlesztésének személyi feltételeiről szeretnék szólni. Arról, hogy a kádermunka fejlesztésében jelenleg az alaposabb és a mélyebb emberismeret követelményét helyeztük előtérbe, és általánossá kívánjuk tenni azt a elvet, hogy a mai viszonyoknak megfelelően mindenütt a megfelelő ember kerüljön a megfelelő helyre. Ez nem könnyű, és szinte lehetetlen lenne úgy megoldani, ha a kádermunkát adminisztratív aktusként fognánk fel. Úgy vélem, hogy a korábbi időben bizonyos sablon alakult ki, amivel feltétlenül szakítani kell. Az irány: fejleszteni a kádermunka szakszerűségét (kiválasztásban, megismerésben) és demokratikus jellegét.

Milyen méretű kádercserélődés megy végbe hazánk gazdasági életében? Kétségtelenül nagyobb méretű, mint a reformot megelőző időszakban, de nem olyan, amely zavarná a ve-

zetés folyamatosságát, fellazítaná a felelősség rendszerét és bizonytalanságot szülne.

A gazdasági reform előkészítésekor mérlegeltük, nem kellene-e kezdeményeznie a pártnak egy nagyobb szabású, hogy úgy mondjam kampányszerű kádercserét a gazdasági életben. Hamarosan elvetettük azonban a gondolatot, mert úgy véltük, hogy valamiféle általános gazdasági „őrségváltás” több kárral, mint haszonnal járna, mert lehetetlen biztosítani, hogy a tehetetlen vezetők mellett ne kerüljenek leváltásra tehetséges, rátermett emberek is. Ezért a kádermunka folyamatos fejlesztése és a fokozatos kádercsere mellett döntöttünk, hogy ahova új vezetőt kell állítani, oda ne egyszerűen egy másik, hanem feltétlenül jobb, alkalmasabb ember kerüljön. Ezt az elvet lehetetlen bármiféle „roham-munkával” érvényre juttatni.

Helyes volt a régebbi vezetők zömének lehetővé tenni, hogy az új körülmények között bizonyítsák a vezetésre való alkalmasságukat. Úgy tűnik, nem következett be az, hogy a korábban jónak tartott vezetők tömegesen csődöt mondanak, ellenkezőleg, inkább az jellemző, hogy aki jó vezető volt a régi mechanizmusban, az jónak bizonyul az újban is. Az alkalmatlan vezetők nagy része korábban is gyenge vezető volt, csak ezt a tényt akkor még eltakarta az állami adminisztratív irányítás rendszere, a vállalati önállóság hiánya.

A gazdasági káderekkel szemben módosítottuk a pártkövetelményeket. Régebben két alapkövetelményt állítottunk: a politikai öntudatosságot és a szakmai hozzáértést. Most harmadikat is megkövetelünk: a vezetőképességet. A hármat mindig és mindenütt együttesen. Harcolunk az ellen — mert szükség is van ilyen harcra —, hogy bármelyiket is elhanyagolják, mint kevésbé fontos követelményt.

A demokráciát úgy akarjuk jobban érvényesíteni, hogy mindenütt nagyobb teret engedünk a nyilvánosságnak: a káderek kiválasztásánál, a minősítéseknél és általában a vezetői tevékenység ellenőrzésében. A gazdasági életben a funkciók betöltésénél lassan terjed a pályázati rendszer felhasználása.

A kádern munkát illetően rengeteg a fogyatékoság, sok-sok javítani való van még. A legörvendetesebb tény azonban szerintem az, hogy jelenleg a gazdasági káderek tömegméretekben tanulnak, fejlesztik képességüket, új és új feladatokba vágják fejszéjüket. Fejlődnek a káderek, hogy megfeleljenek az élet diktálta követelményeknek.

KÉRDÉS: Milyen a reform hatása a tömegek életszínvonalára?

VÁLASZ: A szocializmust építő Magyarország gazdasági fejlődésének végső célja a népesség anyagi és kulturális felemelkedése. Természetes, hogy a gazdasági reform ennek a végső célnak a szolgálatában áll. Kérdés, hogy az életszínvonal emelkedését milyen ütemben tudjuk megvalósítani, és abból egyenlő mértékben részesedik-e minden nagyobb társadalmi réteg a különböző tervidőszakokban? E kérdés jó megoldása nem kis gondot okoz pártunknak. Volt olyan időszak az 1950-es évek első felében, amikor a gazdaságpolitika nem talált helyes megoldást erre, a gazdasági gyakorlat átmenetileg mellékvágányra futott, mert helytelenül kapcsolta össze a gazdaság növekedésének és az életszínvonal emelkedésének feladatát. Akkoriban elég kialakult gyakorlat volt, hogy a népgazdasági egyensúly zavarait a fogyasztás minden áron való visszafogásával az életszínvonal rovására próbálták megoldani. Ebből időszakos, de súlyos problémák keletkeztek. Végeredményben azonban nyilvánvaló, hogy a szocialista építés évtizedeiben az életszínvonal jelentős mértékben emelkedett.

Eredményeink az életviszonyok javításában közismertek: 1949 után felszámoltuk a tömeges nyomort, megvalósítottuk a teljes foglalkoztatottságot, emeltük a fogyasztás színvonalát és megszüntettük a jövedelemmegoszlás súlyos igazságtalanságát. A lakosság *fogyasztása* 1950—1967 között 2,3-szeresére, az egy lakosra jutó *reáljövedelem* pedig hozzáve-

tölegesen kétszeresére növekedett. Kedvező irányban változott a *fogyasztás szerkezeté*. A *lakásépítés* teljesítményét nem látványosan, de fokozatosan és észrevehetően javítottuk. Lakásépítésünk az 1950-es évek elején évi 20 000—25 000 új lakás építésével indult, 1957 után évi 50 000 fölé emelkedett, 1967 óta pedig nemcsak elértük, hanem túl is haladtuk az évi 60 000-es lakásszámot, és még megy tovább felfelé az építés grafikonja. 1957 után jobban előtérbe került a lakosság áruellátása, sok termékben nőtt az áru kínálat, bővült az áruválaszték, igaz, hogy az áruellátás színvonala a „tervutasításos” rendszerben egy bizonyos fejlődési ponton megrekedt, az áruhiány más-más árucsoportokban, de mindig újraszületett. A szolgáltatási szféra fejlődése különösen visszamaradt. Ezek a hiányosságok is hozzátartoznak az összképhez. Ezzel együtt megállapíthatjuk, hogy a párt IX. kongresszusának az életszínvonal emelésére vonatkozó céljai 1966 óta általában teljesülnek, az emelkedés folyamatos.

A gazdasági reform beindításakor irányadó politikai elvként határozta meg a párt, hogy az ne okozzon törést az életszínvonal tervezett emelkedésének folyamatában. A statisztika átfogó adatainak tükrében megállapíthatjuk ennek érvényesülését. A lakosság *egy főre jutó összes reáljövedelme* 6⁰/₀-kal, ezen belül a *bérből és fizetésből élők* egy főre jutó reáljövedelme 5,5⁰/₀-kal, a *parasztságé* ennél gyorsabban, 8—9⁰/₀-kal nőtt 1968-ban az előző évhez képest. A munkások és alkalmazottak reáljövedelmének növekedésén belül domináltak a közvetett tényezők, a *reálbérek* 2—2,5⁰/₀-kal növekedtek. A foglalkoztatottsági színvonal emelkedett. Folytatódik a párt IX. kongresszusán elhatározott nagyarányú szociálpolitikai intézkedések megvalósítása. Az iparban megkezdődött a fokozatos áttérés a *44 órás munkahétre*, amely 1968 végén már egymillió embert érintett, és ez jelenleg is folytatódik. A lakosságnak nyújtott *ingyenes juttatások* (kórházi ellátás, iskola stb.) összege 5⁰/₀-kal volt magasabb, mint az előző évben. 1968 végén a népesség 12,8⁰/₀-a, vagyis az ország minden nyolcadik lakosa *nyugdíjas* volt. A kifizetett nyugdíjak ösz-

szege meghaladta a 10 milliárd forintot. A nemzeti jövedelem 11,5%-át fordítottuk a *társadalombiztosítás kiadásaira*, ez volt az eddigi legnagyobb felhasználási arány. A reformot tehát összességében politikai elképzeléseinknek megfelelően a tömegek javára — a lakosság nagy csoportjainak egyidejű életszínvonal-emelkedésével — sikerült az elmúlt másfél évben elindítani.

A tömegek életszínvonalának alakulása gazdaságpolitikánknak mindig központi kérdése. De az életszínvonal emelését önmagában még nem lehetne gazdaságpolitikának nevezni, ez lehetne csupán jókívánság is. A kommunista gazdaságpolitika nem merülhet ki valamiféle altruizmusban (jótekonny cselekedetekben), hanem számba kell vennie a gazdasági lehetőségeket, tudomásul kell vennie, hogy gazdasági törvények is hatnak a javak termelésére és fogyasztására, és szüntelenül keresnie kell, hogy a gazdaságpolitika iránya találkozzon a tömegek értékítéletével, ami időnként nem is olyan természetes, magától értetődő és könnyű.

Hogyan értékeljük történelmi szemmel a magyar dolgozók mai életszínvonalát? Hosszabb időszakot, 25. évet számba véve a fejlődés üteme jelentős. A szocializmus első és egyik döntő eredménye a tömegek létbiztonsága, a foglalkoztatottság magas szintje. A második eredmény a szociális ellátás megvalósult magas szintje, a társadalombiztosítástól az iskolarendszeren át a nyugdíjrendszerig. E két vonatkozásban elérjük a világ legjobb színvonalát. Az egy főre jutó személyes jövedelem színvonala is jelentősen nőtt 25 év alatt, de ebben a vonatkozásban még nem éri el a legfejlettebb tőkés- és a nálunk fejlettebb szocialista országok szintjét. Ez összefügg azzal, hogy Magyarország a történelmileg későn fejlődésnek indult országok sorába tartozik, és az egy főre jutó nemzeti jövedelem mintegy évi 650 dollár, szemben a gazdaságilag fejlett országok évi 1000—1200 dolláros szintjével.

Hogyan értékeljük a mai életszínvonalat a gazdasági lehetőségek oldaláról? Nagy általánosságban azt mondhatjuk, hogy arányban áll a gazdasági lehetőségekkel. Nem haladja

túl azt, de nem is marad el tőle. A magyar nép egésze nem él jobban lehetőségeinél, viszont az életszínvonalat nem is lehetne tovább emelni a termelékenység és a gazdasági hatékonyság erőteljes fokozása nélkül. Ha a fogyasztás összetételét nézzük, azt látjuk, hogy ételmiszer-fogyasztásunk magas szintű, iparcikkekben közepes — és sok mindenben fogyatékos még —, az árujellegű szolgáltatásokban pedig még alacsony szintű. E két utóbbiban elmaradtunk saját lehetőségeink mögött.

Milyen változást jelent a gazdasági reform az életszínvonal-politikában?

Az első változás, hogy a korábbinál következetesebben törekszünk összekapcsolni az életszínvonal emelését a termelékenység növelésével. S mivel a termelékenység növelése vállalati lehetőség, a bérek emelkedését is vállalati hatáskörbe utalja a reform. Vagyis, amíg korábban a kormányzat „osztotta el” a tervmutatók jóváhagyásával a vállalati béreket és juttatásokat, most az az elv érvényesül, hogy a dolgozók maguk „termeljék meg” életszínvonaluk emelkedését.

A második változás az, hogy az életszínvonal jövőbeni emelését más összetételekben tervezzük, mint ahogy eddig realizálódott. Az eddigihez képest nagyobb szerepet kapnak a bérek és a keresetek, viszont kevésbé bővülnek az ingyenes társadalmi juttatások, valamint a különféle fogyasztási dotációk. Ennek az a magyarázata, hogy a társadalmi szolgáltatások mai színvonala hosszabb időre elegendő bázist jelent a jövőre, viszont a bérek és keresetek szintje jelenleg kissé „nyomott”, nemzetközi összehasonlításban csak közepesnek mondható.

A harmadik változás, hogy jobban előtérbe kerül az árujellegű fogyasztás színvonalának emelése. A korábbi időben a pénzjövedelmek emelésével kielégítettük (már amennyire tudtuk) a dolgozók jövedelememelkedési igényeit, de kevés sikerünk volt abban, hogy jól el is tudják költeni keresetüket, hogy a fogyasztás színvonala elérje azt a nemzetközi szintet, amin a jövedelmek szintje mozog. A mai gazdaságpo-

litikában a fogyasztói érdek tehát nagyobb figyelemben részesül a korábbinál.

A negyedik változás, hogy a fogyasztói árakat ma már nem tekintjük csupán a tervezés hatókörébe tartozónak, hanem a gazdasági meghatározottságnak engedünk utat szélesebb területen. Nem törekszünk feltétlenül az árak változtatlására, hanem inkább arra, hogy az önköltséghez igazodjanak (tehát érdemes legyen termelni), a fogyasztói értékítéletet is tükrözzék, és akkora keresletet szüljenek a fogyasztók körében, amennyi termelési kínálat jelentkezik. Régebben az alapelv az volt, hogy változatlan legyen a fogyasztói árszínvonal (igaz, hogy hosszabb időszakra ezt nem sikerült érvényesíteni) és másodlagos volt, hogy a rögzített áron mindenki hozzájut-e az áruhoz. Emiatt krónikussá váltak bizonyos áruhiányok. Ma pedig az alapelv az, hogy olyan ára legyen az árunak, amennyiért valóban meg lehet kapni, és amennyiért természetesen el is fogy az üzletekben, de hiány nem keletkezik. Tehát ma megengedjük, hogy az átlagos árszínvonal évi 1—2⁰/₀-kal emelkedjen, de közben az átlagbérek ennél számottevőbben, nagyobb mértékben növekedjenek.

A közelmúlt egyik tanulsága éppen az, hogy a jövőben az életszínvonal-politika konkrét célkitűzéseinek meghatározásánál jobban figyelembe kell venni a fogyasztók értékítéletét, reagálásait, az úgynevezett *szubjektív* tényezőket. Természetesen ebből a szempontból sem szabad a lakosság, a fogyasztók egészét egyetlen nagy és egységes tömegnek kezelni. A fogyasztók aszerint is *differenciálódnak*, hogy miként reagálnak az életszínvonal alakulására. Vannak, akik azt mondják, hogy életszínvonalunk emelkedett, mások, hogy stagnál, megint mások, hogy csökkent. A fogyasztó reagálása persze kissé szubjektív, de ez nem egyszerűen szemléletbeli torzulás. Szerepet játszik ebben az is, hogy a dolgok, a valóságos események a fogyasztó számára kissé *negatívabban* tükröződnek, mint ahogy azok a *valóságban* lejátszódnak. Valójában fázisbeli eltolódás van a dolgokról alkotott képzet

és az anyagi valóság között. De az is teljesen világos, hogy a társadalom egészében végbemenő folyamatok *rétegenként differenciálódnak*, mégpedig aszerint, hogy milyen a jövedelem-színvonal, milyenek a családi körülmények, és aszerint, hogy a munkakörülményekben történt-e változás vagy sem. Lényeges tehát a társadalmi közérzet állapota és változásai, továbbá, hogy miként lehet a fogyasztók minél szélesebb köre számára objektív valósággá tenni az életszínvonal emelését. Ez hatást gyakorol a társadalom egyensúlyviszonyaira is.

Ebből fakad életszínvonal-politikánk egyik alapvető követelménye, hogy az *életszínvonal növekedése legyen folyamatos, egyenletes és az tükröződjék a lakosság szubjektív megítélésében is*. El kellett vetnünk azt a korábbi nézetet, hogy az életszínvonal-emelkedés akkor válik érezhetővé, ha „nagy ugrások” közepette megy végbe. Az „ugrások” ugyanis bizonyos periodicitást jelentenek — két ugrás között vagy stagnálást, vagy hullámvölgyet —, ami viszont nem kívánatos politikai „hullámverést” okozhat. Nem szólva arról, hogy a stagnálások és az azt követő ugrások kedvezőtlenül érintik nemcsak a gazdasági növekedés emberi tényezőjét, hanem — részben mert csökken az anyagi érdekelttség — magát a gazdasági növekedést is. Az is figyelemre méltó tapasztalat, hogy stagnáló életszínvonal még viszonylag magasabb szinten is rossz társadalmi közérzetet okozhat, és fordítva, a lakosság jónak ítélni meg életkörülményeit még viszonylag alacsony életszínvonal mellett is, ha ez tartósan és egyenletesen növekvő.

Ismételten alá kívánom húzni, hogy a lakosság jövedelmének növekedése csak akkor vezethet jelentős életszínvonal-emelkedéshez és javíthatja a társadalmi közérzetet, ha *azt megfelelően képes* árura váltani és elfogyasztani. (Ez a szükséglet kielégítésének fokától, a termékek és szolgáltatások volumenétől, valamint az áruválasztéktól és annak a lakosság igényeivel való összhangjától függ.) A jövőben ezért különös figyelmet érdemel a javakkal való ellátás és a fogyasztás

kultúrájának növekvő színvonalú megszervezése. Életszínvonal-politikánk integráns részét képezi az a törekvés, hogy a fogyasztók a lehető legkedvezőbb helyzetben költhessék el fogyasztási vagy beruházási célra szánt jövedelmüket. E téren még nagyon sok tennivalónk van.

A lakosság életszínvonalának jövőbeni alakulásához nagyon jelentős kihatású, alapjában fejlesztési típusú feladatok is tartoznak, mint például a szolgáltatási igények, a lakásellátás. Közülük a népesség lakáshelyzetének az eddiginél gyorsabb ütemű javítását tartjuk társadalmunk egyik legégetőbb problémájának. A lakásellátás a legközvetlenebbül érinti a népesség életszínvonalát — azonban önállóan is jelentkező, nagy horderejű kérdés. Hozzátehetjük, hogy ez nem valami sajátos magyar probléma. A Központi Bizottság határozata alapján sor került a kérdés átfogó vizsgálatára és a lakáskérdés új rendezését szolgáló irányelvek kidolgozására, amely széles körű vita alapján a közeljövőben nyer végleges megerősítést.

Fontos életszínvonal-politikai kérdés az is, hogy a jövőben mire helyezzük a nagyobb súlyt: a *társadalmi elvárásoknak* tegyünk eleget, vagy a *gazdasági ösztönzés* követelményeinek. Nyilvánvaló, hogy a két tényező egyikének előtérbe helyezése sem vethető fel végletesen, hanem az együttes figyelembevétel mellett kell szavaznunk. A probléma voltaképpen az, hogy *milyen arány* legyen egyfelől a munka szerinti, másfelől az egyéb (szociális jellegű) jövedelmek között? *Korábban* — a nagy társadalmi átalakulás időszakában — az *utóbbi* érvényesült erőteljesebben. *Most* viszont az *ösztönzés* szempontjainak erőteljesebb és következetesebb érvényesítésére van szükség. Ma már ott tartunk, hogy a politikai cselekvésben is fokozottabban tudunk a gazdasági racionalitás normái szerint eljárni. Az életszínvonal-politikát vizsgáljuk a gazdasági hatékonyságra gyakorolt hatásában is. Ez többek között azt jelenti, hogy az eddiginél valamivel jobban differenciáljuk a jövedelmek növekedését. Ennek folytán a jövedelemelosztás a jövőben fokozottabban elősegítheti a pro-

duktivitás növelését. A népgazdaság fejlődésének következő időszakában tehát fontos feladatnak kell tekinteni, hogy az életszínvonal növelésének fő útja: a munka szerinti elosztás elvének az eddiginél következetesebb érvényesítése. Ezért az életszínvonal alakulásában, *az elosztásban nagyobb szerepük lesz a béreknek, a reáljövedelmen belül pedig a reálbérek növekedésének.* Ez utóbbit feltételezik a hatékonyság és a termelékenység gyors emelésére irányuló célok. Gazdaságpolitikai követelmény, hogy a reálbérek növekedésének üteme az eddiginél jobban közelítsen a reáljövedelmek növekedéséhez. Kétségtelen tehát, hogy a jövőben lényegesen nagyobb lesz az összefüggés a gazdaságosság, a gazdasági hatékonyság és az életszínvonal között.

Milyen utat kövessünk a jövőben az életszínvonal alakulásának fontos tényezőjét jelentő *társadalmi juttatások* fejlesztésénél és belső arányainak alakításánál? Alapelvünk az, hogy biztosítani kell a társadalmi juttatások további növekedését, nem a stagnálásra vagy a visszafejlesztésre kell törekedni. Ennek hangsúlyozása fontos, mert a gazdasági mechanizmus reformjához helyenként olyan nézetek és félreértések kapcsolódtak, mintha az a társadalmi juttatásokat befagyasztaná, vagy fokozatosan „elhalásra” kárhozná. A társadalmi juttatások szürke címszava mögött mindennapi életünket, az életszínvonalat erősen érintő, *szocialista társadalmi rendszerünk* lényegével is mélyen összefüggő ellátás húzódik meg, amelyre évenként több 10 milliárd forintot fordítunk.

A szocialista építés elmúlt időszakában azonban olyan tendencia érvényesült, hogy fokozatosan csökkent a munkából és nőtt a társadalmi juttatásból származó jövedelmek aránya az összes jövedelmekben. 1967-ben a lakosság egy főre jutó összes jövedelméből 75,6%-ot tett ki a munkából és 24,4%-ot a társadalmi juttatásból származó jövedelem. Ezen az arányon valószínűleg nem kell lényegesen módosítani, viszont elejét kell venni annak, hogy a munkából származó jövedelemarány tovább csökkenjen. A fentiekén túlmenő probléma,

hogy a társadalmi juttatásból származó jövedelmek 40%-a pénzbeli, 60%-a pedig természetbeni volt. Ha sok más ország adatait összevetjük a mienkkel, kiderül: a társadalmi juttatásokból származó jövedelemben szinte mindenütt *nagyobb a pénzbeli jövedelmek aránya* és kisebb a természetbenieké. Ezt a tendenciát kellene nekünk is a jövőben követnünk. Nem szükséges tehát, hogy visszafogjuk a társadalmi juttatások, illetve az ebből származó jövedelmek általános növekedését.

Azt is figyelembe kell venni, hogy a társadalmi feladatok egy része a jövőben sem oldható meg másként, mint természetbeni juttatásokkal, ahol az igénybevételnél az *ingyeneség elve sem mellőzhető*. Mégis a társadalmi juttatások növelését célszerűnek látszik jelentős részben pénzbeli juttatások formájában megvalósítani, esetleg egyes magas szintű juttatásokat térítéshez kötni.

Megoldásra váró feladat a pénzbeli juttatások legnagyobb tételét kitevő nyugdíjak reálértékének biztosítása, vásárlóerejének megóvása.

Az életszínvonal tervezésekor nagy figyelmet kell fordítanunk a családi háztartások helyzetére, mert a 3 milliónyi családi háztartás jelenti hazánkban az alapvető fogyasztási közösséget. Az életszínvonal végső fokon nagyrészt a családok keretében realizálódik. Tehát nemcsak társadalompolitikai, hanem gazdasági szempontból is fontos a családok helyzetének alakulása. A különböző jövedelemmel rendelkező családokban az egy főre jutó jövedelmek tulajdonképpen nemcsak a kereseti különbségek folytán, hanem *a család demográfiai helyzete szerint is differenciálódnak*. Ebből logikusan következik: a munka társadalmi hasznosságától függően differenciált keresetek csak úgy alakíthatók ki, illetve azok ösztönző hatása csak úgy érvényesülhet érdemlegesen, ha csökkentjük a demográfiai tényező befolyásoló szerepét. Ennek fő eszköze lehet a foglalkoztatottsági különbségek további nivellálódása, továbbá a gyermeknevelés költségeihez való nagyobb mértékű társadalmi hozzájárulás.

Hogyan alakul a fogyasztó helyzete a jövőben? Milyen helyzetet idéz elő a gazdasági reform a fogyasztók szempontjából? Nyilvánvaló, hogy a fogyasztó általános helyzete, a fogyasztói érdek érvényesülése a jövőben objektíve kedvezőbbé válik, hiszen a gazdasági cselekvés vezérlő motívuma végső fokon a szükséglet-kielégítés lesz. Ennek logikus velejárója, hogy a *fogyasztói* magatartásra, a fogyasztói döntésekre nagyobb figyelmet kell fordítani; *a fogyasztói érdekeket el kell ismerni*, nemcsak a gazdaságpolitikában, hanem mindennapi gazdasági gyakorlatunkban is. Nem szabad és nem volna helyes természetesen egyeduralkodónak tekinteni vagy uralkodóvá tenni a fogyasztói érdekeket.

Vajon a nyereségérdekeltségből nem születhet-e valamilyen *fogyasztóellenes* gyakorlat? Ennek veszélye természetesen megvan, mint ahogy megvolt a kötelező tervmutatók időszakában is, hiszen a fogyasztói érdekek komplexumát nem lehetett sohasem jól és hatásosan kifejezni központi tervmutatószámokban. Ha sikerül megvalósítanunk azt, hogy a nyereségérdekeltség végső fokon az árübőség irányába hason, akkor talán a leghatásosabb eszközt alkalmazzuk a fogyasztói érdek érvényesítésének. Ehhez gazdasági versengésre van szükség a fogyasztási cikkek termelésében és eladásában; arra, hogy az új gazdasági mechanizmusban erősödjön a termelés és a szükséglet egymásrahatása, fokozatosan megvalósuljon a *vevők* piaca, ahol a vevők legalábbis *egyenrangú* helyzetben lesznek az eladókkal. A fogyasztók érdekeit szolgálja továbbá a termelés monopolizáltságának csökkentése, az ésszerű szabályozott gazdasági verseny kibontakoztatása. A *vevők versenye* helyébe az *eladók versenye* lép, és ez alkalmas arra, hogy a termelők jobban igyekezzenek a fogyasztók kedvében járni, igényeiket minél kedvezőbb feltételek mellett kielégíteni.

Az életszínvonalat jelentősen befolyásolja, hogy a lakosság hogyan és mire tudja elkölteni a rendelkezésére álló jövedelmeket. Ez viszont nem kis mértékben attól függ: hogyan alakulnak a fogyasztási cikkek és szolgáltatások *árai*, érvénye-

sül-e a pénz viszonylagos stabilitása, és a lakosság milyen minőségben találja meg igényeinek kielégítését. Fokozatosan, de tovább kell lépnünk azon az úton, hogy a fogyasztói árarányok optimálisan közelítsenek a ráfordításarányokhoz, azaz racionálisabb árarányok alakuljanak ki. Ezek arányaitól a fogyasztói árarányok csak nagyon nyomós gazdasági vagy szociális indok alapján lesznek eltéríthetők. Alapelv tehát az, hogy az önköltség vagy a kereslet-kínálat lényeges változása esetén változzanak az árak is. Ugyanakkor politikai cél, hogy — a viszonylagos árszint stabilitása mellett — az árak mozgása a társadalom egy-egy jelentős rétegénél se jelentsen tartós jövedelemcsökkenést, javuljon a piaci egyensúly, fokozottabban érvényesüljön a helyes fogyasztói értékítélet, és erősödjenek a termelés és forgalom hatékonyságát növelő tendenciák.

A gazdaságpolitikában egyre inkább előtérbe kerül egy *dinamikusabb bérpolitikára* való áttérés lehetősége és előnyös volta. A régi gazdasági mechanizmusnak ugyanis egyik jellegzetes „fogyatékosága” — ma már fogyatékoság, de régebben nem volt az —, hogy tulajdonképpen egyszerre érvényesítette a változatlan árakat és a viszonylag alacsony bérszintet. Változatlan árak és alacsony bérszint mellett viszont gyorsan növekedtek a társadalmi juttatások és a fogyasztás lényegében ezen az úton növekedett. Erre épült fel az egész régi mechanizmus.

Ma már egyre világosabb, hogy jobban kell figyelniük a munkabér bizonyos fokú *kettős hatására*. A bér ugyanis egyfelől az életszínvonal „elosztásának” eszköze, másfelől azonban költségtényező, amely ösztönzi — vagy nem — a műszaki fejlődést. E kettősség egyidejű érvényesítése lényegében azt jelenti: csak akkor lehet hatékony műszaki ösztönzést elérni, ha a keresetek, illetve a nominálbérek emelkednek, és ha ez egyben reálbérnövekedést is jelent. Ebből következik az a célunk, teremtsük meg a feltételeit annak, hogy a termelékenységgel együtt és arányosan gyorsabb ütemben növekedhessenek a bérek is. Tartós tendenciává

kell tenni azt is, hogy a *bérmozgás* általában *meghaladja az ármozgásokat*, a forint értékének viszonylagos stabilitása mellett. Ha mindezt elérjük, akkor a társadalom széles rétegében megteremtjük az emelkedő életszínvonal közérzetét, a népgazdaság számára pedig a műszaki fejlődésre való fokozott ösztönzést.

Az életszínvonal növelését eddig hajlamosak voltunk csupán ösztársadalmi feladatnak tekinteni, amelyen valójában mindig állami feladatot értettünk. Ez a felfogás ma már nem helytálló és pontosításra szorul. Az életszínvonal alakulását a jövőben sokkal nagyobb mértékben határozza meg a *vállalatok* tevékenysége, nemcsak az általános gazdasági haladás. A vállalatoktól függ, hogy olcsóbban, jobb minőségben és a szükségleteknek megfelelően állítják elő termékeiket. Ha nagyobb nyereséget érnek el, egyfelől nagyobb összeget fizetnek be a költségvetésbe, lehetővé teszik az életszínvonal-növelő beruházásokat, másfelől közvetlenül emelhetik dolgozóik jövedelmét, több jut a felosztható nyereségrészesedésre és a bérek emelésére, a vállalati szociálpolitikai és más feladatok megfelelő ellátására. Ennélfogva minden vállalati kollektíva egy kicsit „a maga szerencséjének kovácsa”.

Az életszínvonal összes tényezőinek jövőbeni alakulása elsősorban és elválaszthatatlanul azzal függ össze, hogyan fejlődik gazdaságunk, a termelés minősége és mennyisége, hogyan emelkedik a munka termelékenysége, mennyire javul népgazdaságunkban a gazdaságosság, a hatékonyság. Az életszínvonal egyenletes és tartós növelése végül is attól függ: biztosítani tudjuk-e ennek első feltételét, a nemzeti jövedelem megfelelő ütemű növekedését.

KÉRDÉS: Hogyan alakult a munkások és alkalmazottak, illetve a mezőgazdasági lakosság életszínvonala egymáshoz viszonyítva?

VÁLASZ: Már az életszínvonal általános alakulásáról szólva mondtam, 1968-ban az átlagos 6—6,2⁰/₀-os reáljövedelem-növekedésen belül a munkások és alkalmazottak reáljövedelme 5—5,5⁰/₀-kal, a parasztoké pedig 8—9⁰/₀-kal emelkedett.

A munkásokét meghaladó paraszti reáljövedelem-növekedést sokan — különösen a városi lakosok közül — nem nézik valami jó szemmel. Sőt, vannak, akik nem is tartják egészségesnek azt a tendenciát, hogy a parasztság életszínvonala gyorsabban nő, mint a munkásoké. A parasztok körében ugyanakkor még mindig hallhatók a munkások jobb helyzetéről szóló fejtegetések.

Minthogy a munkásosztály és a parasztság a szocialista társadalom két alapvető osztálya, kívánatos és fontos, hogy a félreértések tisztázásával csökkentsük a nézeteltéréseket.

Vajon az 1968. évi tendencia érvényes hosszabb időszakot tekintve is? Való igaz, hogy a lakosság személyes reáljövedelmének növekedésén belül az utóbbi években valamivel gyorsabb a parasztság reáljövedelmének növekedése — 1965-höz képest 1968-ban *a munkások és alkalmazottak* reáljövedelme mintegy 17⁰/₀-kal, a *parasztoké* pedig mintegy 25⁰/₀-kal növekedett.

Az, hogy a parasztság reáljövedelme az utóbbi néhány évben gyorsabban nőtt, mint a munkásoké, nem véletlen. A párt IX. kongresszusának határozata erről a kérdéstről a kö-

vetkezőket mondja: „Arra törekszünk, hogy végső fokon megszűnjék a különbség a munkásosztály és a szövetkezeti parasztság életszínvonala között. A következő években jelentékeny lépéseket teszünk azért, hogy a parasztság életszínvonalát és ellátottságát tovább közelítsük a munkásosztályéhoz.”

Az a tendencia tehát, hogy az egész lakosság életkörülményeinek javulásán belül gyorsabban javuljon a falusi lakosság életszínvonala, tulajdonképpen azt jelenti, hogy végrehajtjuk a párt életszínvonal-politikájának egyik fontos célkitűzését, a munkásosztály és parasztság életkörülményeinek nivellálását.

A mezőgazdaság szocialista átalakítása — vagyis 1960 — óta kétségtelenül megfigyelhető két folyamat egyidejűsége: gyorsan csökkent a mezőgazdasági dolgozók száma és ugyanakkor számottevően, a munkásokénál gyorsabban nőnek a paraszti reáljövedelmek. Akkoriban az összes keresők 35⁰/₀-át foglalkoztatta még a mezőgazdaság, ma pedig már kevesebb mint 30⁰/₀-át. Tehát a mezőgazdaság mintegy 25⁰/₀-os termelésnövekedése teljes egészében a munka termelékenységének növekedéséből származott, miközben a dolgozók száma csökkent. Vagyis elmondható, hogy a jövedelemnövekedés nem indokolatlanul következett be a mezőgazdaságban, hanem a teljesítmény növekedésével összhangban. Ez tehát a hazai szocialista mezőgazdaság nagy sikere.

Fennáll azonban a kérdés: vajon elérte-e már az átlagos paraszti életszínvonal az átlagos munkás életszínvonalát?

Bár a közgazdászok és az agrárközgazdászok között vita van a tekintetben, hogy a parasztok 1968. évi *egy főre jutó jövedelme* elérte-e a munkások és alkalmazottak *egy főre jutó jövedelmét*, abban semmiféle vita nincs, hogy a parasztság *életszínvonala* még mindig némileg alacsonyabb, mint a munkásoké.

Az *egy főre jutó jövedelem* és az *életszínvonal* mutatói között érthetően jelentős különbség van. Az *életszínvonal* muta-

tója komplexebb, mint a reáljövedelemé, tartalmaz olyan elemeket is, amelyeket a reáljövedelem nem.

Az életszínvonalban szerepelnek a lakásviszonyok, a szociális-kulturális ellátottság, a szolgáltatások mértéke stb. Az pedig nyilvánvaló, hogy a falu lakásviszonyai, szociális-kulturális ellátottsága, közlekedési lehetőségei még mindig jelentősen elmaradnak a városétól. Tehát még abban az esetben is, ha feltételezzük, hogy a reáljövedelem szempontjából a falu már megközelítette vagy elérte a várost, az életszínvonalat tekintve még mindig a város, tehát a munkásosztály javára billen a mérleg. Noha a munkások és parasztek életszínvonala is közeledik egymáshoz.

A két osztály reáljövedelmének összevetésekor figyelembe kell venni, hogy az lényegében a jövedelemszínvonalat, a munka után kapott jövedelmet veszi számításba, és a *társadalmi juttatásokat csak korlátozottan fejezi ki*. Az ingyenes társadalmi juttatások — a nyugdíj, a szociális juttatások, a társadalombiztosítás, a családi pótlék — a munkásosztálynál nagyobbak, mint a parasztságnál. Ezt is figyelembe kell venni annak megítélésénél, amikor a munkások és parasztek jövedelmi színvonaláról, életszínvonaláról alkotunk ítéletet.

De nem szabad megfeledkezni az összehasonlításnál még egy tényezőről, ami ugyancsak hátrányos a parasztság számára. A munkásjövedelem teljes egészében — gyakorlatilag 100⁰/₀-ban — *pénzjövedelem*. A paraszti jövedelem azonban csak 50—60⁰/₀-ban pénzjövedelem, 40—50⁰/₀-ban úgynevezett *természetbeni* jövedelem. Ennek következtében a munkás jövedelme elköltésénél szabadon választhat szélesebb *árústruktúrából*. Tehát az adott jövedelemszint mellett nagyjából azt fogyaszt, amiben szükséglete van. A parasztságnak azonban 40—50⁰/₀-ban azt kell fogyasztania, amit termel és ez nem mindig egyezik azzal, amit fogyasztani szeretne. Az, hogy a parasztek jövedelmük egy részét maguk termelik, *bizonyos időszakokban* nem hátrány, hanem előny. Háborús gazdálkodás idején, vagy akkor, amikor az élelmiszereket jegyre adják, az ilyen jövedelemstruktúra nyilván előnyös a

parasztságnak. Normál gazdálkodás esetén azonban, amikor az üzletek áruválasztéka széles és bővülő, ez a természetes jövedelem inkább hátrány, mint előny, hiszen csökkenti a jövedelem elköltésének „szabadságát”.

Nagy utat kell megtennünk a szocializmus építése során addig, amíg reális valóság lesz a városi és falusi lakosság életkörülményeinek nivellálódása, hiszen a kapitalista és félf feudális kizsákmányolás Magyarországon még jobban sújtotta a parasztokat, mint a munkásokat. A Horthy-időszak 3 millió koldusának Magyarországa szinte látványosan érzékelte a paraszti életsornak még a munkásokénál is mostohább körülményeit.

Semmiképpen sincs tehát ok arra, hogy a városi lakosság elégedetlenkedjék azért, mert a jövedelem falun gyorsabban nő, mint a városban. Hiszen *egyrészt* a falusi jövedelemnövekedés mögött ténylegesen nagyobb munkateljesítmény is áll, *másrészt*, ha még néhány évig tart is ez a folyamat, akkor sem következik be olyan eltolódás a két osztály életviszonyaiban, amit történelmi szempontból negatívnak kellene tartani, hiszen a komplex értelemben vett életszínvonalat illetően még mindig nem billen a mérleg a várossal szemben a falu javára. Most és a jövőben már kétségtelenül egyenlő értéket kell tulajdonítanunk a társadalom szempontjából a mezőgazdasági és az ipari *átlagmunkának*, és ezt az egyszintre került átlagjövedelem fejezi ki. (Megjegyzem, hogy ez általában így van a fejlett ipari országokban is.) A munkásoknak és a parasztoknak végső értékítélete úgy érzem alátámasztja a mondottakat, ugyanis még mindig a parasztok áramlanak lassan tovább a városokba, és ehhez viszonyítva még elenyésző a falura visszaáramlók száma.

A paraszti életszínvonal alakulásánál azt is figyelemmel kell kísérnünk, hogy ez *szélesebb skálán szóródik* az átlag körül, mint a munkásoké. Ennek következményeként *vannak* paraszti rétegek, amelyek lényegesen jobban élnek, mint a munkások és *vannak*, amelyek lényegesen szerényebben. Éppen ezért az állami gazdaságpolitikának fontos feladata, hogy

a falusi lakosság életszínvonalának növekedésén belül átcsoportosítást valósítson meg. Elvonja a felső szférában levő, tehát a *legmagasabb* paraszti jövedelmeket, és juttassa ezeket — az állam különböző pénzügyi csatornáin keresztül — a *szegényebb* parasztok részére.

Az elmondottakon kívül azt hiszem még két dolog van, ami miatt a városi lakosság előtt nem olyan *egyértelmű* az 1968-ban bekövetkezett életszínvonal-növekedés, mint a parasztság számára. Az *egyik* ezek közül az, hogy a munkásosztály reáljövedelmének növekedésén belül nagyon jelentős tényező volt, hogy növekedett a munkások és alkalmazottak *létszáma* (megközelítően mintegy 100 000 fővel). Ennek következtében a kifizetett bérek 5,3⁰/₀-os növekedésén belül 3,2⁰/₀ a *létszám*, és csak mintegy 2,1⁰/₀ származott az *átlagbérek* növekedéséből. Azokban a családokban tehát, ahol *növekedett a keresők száma*, valóban érezték is az életszínvonal növekedését, hiszen a család költségvetésében igen jelentős tételt képvisel egy-egy új kereső. Azokban a családokban viszont, ahol nem nőtt a keresők száma, ott a reálbérek növekedése nem volt akkora, hogy érezni lehessen az ebből származó életszínvonal-növekedést. A parasztságnál persze szintén jelentősen „szóródott” a jövedelem növekedése, de feltehetően mégis kisebb mértékben, mint a munkásoknál. (A parasztságnál ugyanis 1968-ban nem növekedett, hanem csökkent a dolgozók száma.)

A *másik* tényező, ami zavarja a munkások és parasztok életszínvonalának reális összehasonlítását, hogy 1968-ban — a kiskereskedelmi árszínvonal *stagnálása* mellett — viszonylag jelentősen növekedtek a szabadpiaci zöldség- és gyümölcsárak. Az aszályos év, a rossz zöldség- és gyümölcsstermelés miatt ez az áremelkedés elérte a 8—10⁰/₀-ot is, és ebből az *árnövekedésből* származó „veszteség” érthetően a *városi* lakosságot *teljes egészében*, a parasztságot azonban csak *részben* érintette.

Mindent összevetve, bár a parasztság reáljövedelmének, életszínvonalának növekedése gyorsabb ütemű volt ugyan

1968-ban, mint a munkásoké, de nem volt olyan, hogy felborította volna szocializmust építő országunk két alapvető osztálya között az életszínvonal-arányokat. Minthogy nemcsak a parasztság, de a városi lakosság életkörülményei is javultak az elmúlt év folyamán, az életszínvonal változása mindkét osztálynál kezdvezően értékelhető és érzékelhető is.

Az összehasonlításból az is következik, hogy az előttünk álló időszakban nagyobb és erősebb politikai követelmény lesz a munkások *átlagbérének* az eddiginél dinamikusabb növekedése, jobban előtérbe kell kerülnie a termelékenység növekedésének a foglalkoztatottság bővülésének rovására. E figyelmeztetést erőteljesen sugallja a munkás-paraszt jövedelmi arányok elemzése, ezt nem hagyhatjuk figyelmen kívül.

Végezetül, szeretném még megjegyezni, hogy a falu és a város közötti különbségek eltűnése nemcsak a jövedelem-színvonal eltérő ütemű emelkedésének következménye — hogy a falusi lakosság életkörülményei gyorsabban javulnak, mint a munkásoké —, hanem annak is, hogy egyre inkább *eltűnik a különbség a falu és városi munka jellege között.*

Az adatok szerint falun a munkagépek száma (traktorok stb.) eléri a 60 000-et. Gyorsan nő a termelőszövetkezetekben az úgynevezett melléktevékenységek köre, az *ipari, építőipari* termelés és szolgáltatások volumene. A statisztikusok számára már ma is egyre nehezebb falun szétválasztani az ipari munkát a mezőgazdasági munkától. A dolgok természetéből, a termelőerők fejlődésének objektív törvényéből következik, hogy ez a szétválasztás a jövőben egyre nehezebb lesz. Az ipari tevékenység, a falu kulturális szolgáltatásokkal való ellátottságának növekedése olyan tendencia, amely alapvetően változtatja meg a falu jellegét, javítja a falusi lakosság életszínvonalát, nagymértékben hozzájárul — a falusi jövedelmek növekedése mellett — ahhoz, hogy mind kisebb legyen a falu-város közötti különbség, és a nem oly távoli jövőben meg is szűnjön. Ez pedig a szocializmus építése, a szocialista társadalom kialakulása szempontjából igencsak kívánatos.

KÉRDÉS: Hogyan társítható racionálisan a munka szerinti elosztás elve és a szocialista egyenlőség?

VÁLASZ: Mielőtt a kérdés lényegére válaszolnék, rövid történelmi visszpillantást szeretnék tenni.

A szocialista építés első éveiben, főként 1948-tól kezdve, közvetlen célkitűzésünk volt a kapitalista gazdasági viszonyok talaján kialakult szélsőséges jövedelmi különbségek és kereseti differenciák tudatos csökkentése, a régi igazságtalanságok megszüntetése, hosszabb távon pedig a munka szerinti elosztás és a szocialista egyenlőség egyidejű megvalósítása. Csak emlékeztetni szeretnék arra, hogy a korabeli statisztika szerint 1938-ban a tőkések, a földbirtokosok és a nagy jövedelmű alkalmazottak — akik a népesség 9⁰/₀-át tették ki — az egyéni jövedelmek 37⁰/₀-át vágták zsebre. A népesség 43⁰/₀-át alkotó proletariátus ugyanakkor csupán a jövedelmek 24⁰/₀-át kapta.

A szocialista építés során a kizsákmányolás felszámolásával együtt megszűnt a kizsákmányolásból, vagyis a munka nélkül, mások dolgoztatásával szerzett jövedelem lehetősége. Ez volt a társadalmi egyenlőség terén a legnagyobb horderejű, valóban történelmi lépés. Ezzel megszűnt hazánkban a szélsőséges jövedelemkülönbséget, az állandó és nagyfokú jövedelem differenciálódást (a gazdagok tovább gazdagodtak, a szegények pedig szegényedtek) előidéző alapvető ok. Ez volt a kommunizmus legfőbb történelmi igazságtevése.

A kapitalista társadalom nemcsak azok között teremtett nagyfokú jövedelmi egyenlőtlenséget, akik egyfelől termelési

eszközöket birtokoltak, másfelől akik nem rendelkeztek azokkal. A jövedelemdifferenciálódás nagyfokú volt azok között is, akik munkájukból éltek. Az értelmiségiek jövedelemszínvonalala *magasan* (3—4-szeresen) a munkásoké felett volt; a munkások különböző rétegei között is jelentős különbség volt; végül a munkások mögött jelentősen elmaradt az agrárproletárok és a szegényparasztek jövedelme. *Az adott jövedelmi különbségeknek a hazai kapitalizmusban két eredője volt. Az egyik, hogy különbözőképpen honorálta azt, amit „egyszerű munkának” és azt, amit „bonyolult munkának” nevezünk; a másik, hogy a tőkésosztály igyekezett jobban megfizetni a társadalmi ranglétrán némileg feljebb álló dolgozó rétegeket, hogy így osztályuralmának támaszává tegye őket. Nekünk, kommunistáknak, a munkáshatalom éveiben is el kellett és el kell ismerni az első okból fakadó különbségtételt. El kellett viszont vetnünk a másodikat, mint igazságtalant — és a szocializmusban már szükségtelent. Ez az alapelve a kommunista jövedelempolitikának. Vagyis a dolgozói jövedelmeknek törvénytyszerűen nivellálódni (egymáshoz közelebb kerülni) kellett. Viszont az is szükségszerű, hogy a szocialista társadalom — amely „társadalmasítja” a jövedelemelosztást — lényegesen különböző keresettel és jövedelmekkel honorálja az „egyszerű” és a „bonyolult” munkát.*

Kezdetől fogva tehát abból indultunk ki: a szocialista termelési viszonyok győzelme, ha önmagában nem is elég a termékbőséghez, szinte azonnali lehetőséget ad a javak igazságosabb és egyenletesebb elosztására. Ez többtermelés nélkül is azonnal javíthatja a tömegek életszínvonalát. Ennek érdekében szocialista államunk generális nivellálást valósított meg a jövedelempolitikában.

A szocialista társadalmi rendszer fölénye a kapitalizmus-sal szemben többek között éppen az egyenlőbb (igazságosabb) jövedelemelosztásban van, vagyis abban, hogy a jövedelemkülönbségek itt már nem az osztályhelyezettel kapcsolatosak — és nem is hatalmi érdekek által meghatározottak —, hanem alapjában a végzett munkával, a munka mennyiségével

és minőségével arányosak. A szocializmusban továbbá a munka szerinti elosztás kiegészül a társadalmi juttatások különböző formáival: a társadalombiztosítással, az iskoláztatás költségeivel, a családi pótlékkal, a nyugdíjrendszerrel és még további széles körű szociális-kulturális juttatásokkal.

Feltétlenül szükségszerű és pozitív volt a jövedelem nivellálásának folyamata, de mi ezt túlságosan gyors ütemben valósítottuk meg, és túl is vittük az indokolt mértéken. A magyarországi egyenlősítési folyamat tehát túlment a társadalmi-gazdasági szempontból indokolt, illetve az objektív körülmények által behatárolt mértéken, és a keresetek túlzott nivellálásának tartós tendenciájához vezetett. Lényegében két pontban illelhetjük kritikával a múltbeli jövedelemelosztást: először a tekintetben, hogy a béren kívüli juttatások sokkal gyorsabban emelkedtek, mint a bérek, s ezzel beszűkítették a béremelkedést; másodsor azért, mert túlzottan kicsik lettek a bérek rétegenként arányai, túlzottan szűk lett a bérek skálája is.

A bérarányok tekintetében a felszabadulás óta eltelt időszak legfőbb jellemzője, hogy a népgazdasági ágak, a foglalkozási csoportok és az egyes szakmák között a gazdasági struktúra megváltozása, és a dolgozók szakképzettségi színvonalának erőteljes és állandó javulása ellenére jelentősen csökkentek a bérkülönbségek, illetve a kereseti arányok. A munkás- és tisztviselői jövedelmek között például olyannyira erős volt a közeledés, hogy ezek lényegében egy szintre kerültek és egy szinten is vannak. A munkások és a középvezetők jövedelmei is közeledtek egymáshoz: jelenleg a középvezetők bére kb. 50%-kal nagyobb, mint a munkásoké.

Ehhez hasonlóan nivellálódott a munkások és a legfelsőbb vállalati vezetőrétegek jövedelme is: jelenleg összjövedelmeik aránya: 1:2,5, 1:3.

Statisztikai felmérések szerint 1967 szeptemberében az igazgatók átlagos havi keresete az egyes népgazdasági ágakban 2,5—3-szorosa, a főmérnököké és a főkönyvelőké pedig 2—2,5-szerese volt a szak- és betanított munkások kereseté-

nek. A szakképzettség nélküli munkások és alkalmazottak átlagos havi kereseténél a szak- és betanított munkások átlagkeresete 22⁰/₀-kal, a középfokú szakképzettséggel rendelkező alkalmazottaké 40⁰/₀-kal, a felsőfokú alkalmazottaké pedig 70⁰/₀-kal magasabb.

A jelenlegi kereseti arányok egyre inkább tarthatatlanok, fékezik a termelőerők legforradalmibb elemének — *a dolgozóinak* — sokoldalú szakmai és általános fejlődését. Tapasztalataink szerint az emberek teljesítőképessége és a teljesítmény nagyobb mértékben tér el egymástól, mint a bérek különbségei. Ez fékezőleg hat az anyagi ösztönzésre. Ezért a jelenlegi időszakban a gyorsabb gazdasági fejlődésnek a denivellálás — a kereseti különbségek növelése — az egyik kulcsfontosságú kérdése.

A nivellálódás kialakult mértéke a műszaki fejlődés és a termelési kultúra növelése szempontjából sem tartható tovább. A munkásbérek is nagyon az átlag körül tömörülnek, ez is fékezi a műszaki fejlesztést. Ha a munkásbéreket jobban széthúzzuk, többet kapnak az átlagos munkásbérhez képest a kvalifikált és jobban dolgozó munkások, akkor a középvezetők bérét is kicsit feljebb kell vinni, mert különben a munkások nagy részének a bére elhagyja az üzem- és a műhelyvezetők bérét. Következésképpen a termelés egész hierarchiájának bele kell férnie a bérskálába, különben nem érdemes többet tanulni, nagyobb felelősséget és magasabb pozíciót vállalni.

A túlságosan nivellált jövedelmi viszonyok mellett erősen nivellált a fogyasztás is. Ez leszűkíti a termelési struktúra mozgását, haladó irányú átalakítását. Differenciáltabb jövedelmi skála tehát dinamikus hatást gyakorolna a fogyasztáson keresztül a fogyasztási és végső soron a termelési struktúrára.

A következtetésünk tehát az, hogy a nivellálódás folyamata gazdasági szempontból is helyes volt 1948 és 1966 között, de túlmént a helyes mértéken, indokolatlanul csökkentette a magasabb képzettséget igénylő, bonyolultabb munkát végző

dolgozók és a kevésbé kvalifikált dolgozók kereseti különbségeit és bizonyos fokú egyenlődsihez vezetett. Most éppen ezért kissé korrigálnunk kell a jövedelmi arányokat, arra a mértékre, ami megfelel a szocialista építés adott szakaszának és fejlettségi fokának. Nagy károokra vezetne ugyanis, ha előbb próbálnánk megvalósítani a kommunista jellegű egyenlőséget az elosztási rendszerben, a jövedelem-elosztásban, mint ahogy az a termelőerőkben megvalósul.

A jövőben éppen ezért a bérezésben a munka minőségi fok szerinti denivellációt, a fogyasztás terén pedig az egyenlőséget kell inkább érvényesíteni. Elérkeztünk ahhoz, hogy az állam ne annyira a *fogyasztást*, hanem sokkal inkább a *termelést* preferálja társadalmi juttatásokkal. A szocialista egyenlőség akkor valósul meg, ha a keresetek a végzett munkához igazodnak, a fogyasztásban pedig keresete arányában mindenkinek *egyenlő* lehetősége van — vagyis mindenki egyforma áron jut a termékhez vagy a szolgáltatáshoz. Természetesen emellett szükség van tudatos állami szociálpolitikára, hogy az állam fogyasztási kedvezményben részesítsen bizonyos rétegeket, különös gondot fordítson az alacsonyjövedelműekre, valamint a legkisebb jövedelmi és fogyasztási közösségek, a családok jövedelmi helyzetének alakulására.

A politikai, gazdasági, kulturális egyenlőség fokozatos fejlődésének folyamata nem áll meg az új gazdasági mechanizmusban sem. Fő útja azonban nem az ingyenes vagy a kedvezményes fogyasztás *további* térhódítása, vagyis a *kommunista* jellegű elosztás elsődleges fejlesztése lesz, hanem a *szocialista* elosztás elvének következetes érvényre juttatása. Szeretném mindjárt aláhúzni, hogy nekünk nem kell változtatni az alapvető eszméken. Mi kommunisták — klasszikusan és kissé leegyszerűsítve — az egyenlőség hívei voltunk és vagyunk: célunk a legteljesebb egyenlőség, amely a kommunista társadalomban valósítható meg. Mostani programunk viszont a *szocialista egyenlőség* komplettebb érvényre juttatása.

Mit értsünk szocialista egyenlőségen? Véleményem szerint

a következőket: a politikai jogok és lehetőségek terén érvényesülő egyenjogúságot; az egyenlő gazdasági lehetőséget a munkához és a gazdasági boldoguláshoz; a gazdasági érdekek érvényesítésében valamennyi társadalmi osztály, réteg egyenjogúságát; olyan jövedelmi arányokat a különböző rétegek között, amely kifejezi a társadalom érdekét és megszünteti az osztálykülönbségeket; a műveltségi színvonal általános emelkedését és azon belül a műveltségi színvonalban meglévő jelentős különbségek fokozatos megszűnését. Mindez — a szocialista egyenlőség érvényre juttatása — nem lehet egyszerű deklaráció, hanem csak hosszabb időszak alatt végbemenő társadalmi fejlődés eredménye.

Az anyagi érdekelttség fokozása és a munka szerinti elosztás érvényesítése az új gazdasági mechanizmus bevezetése előtt is fontos célunk volt és jelenleg is az. Ebből következik, hogy hívei voltunk és leszünk az arányosan és tudatosan differenciált kereseteknek és ellenzünk mindenfajta egyenlősdiiséget. A keresetnek a szocialista bérezés elveiből fakadó differenciálódását *elvileg* és *általában* a dolgozók jelentős része is elismeri és helyesli. Ha viszont a differenciálódás a *gyakorlatban* — forintban — mutatkozik, akkor már jócskán akadnak, akik társadalmi igazságtalanságról, a szocializmus elveinek a megsértéséről beszélnek és módosítást sürgetnek.

Eddig tulajdonképpen a célokról és a feladatokról volt szó. Nem kisebb jelentőségű viszont a probléma megoldásának hogyanja és mikéntje. Márcsak azért sem, mert több — gyakran egymásnak ellentmondó — szempontot és követelményt kell egyidejűleg összehangolni és érvényesíteni. A munka szerinti elosztás és a társadalmi-gazdasági egyenlőség nemcsak kiegészítik és feltételezik egymást, hanem bizonyos szempontból ellent is mondanak egymásnak. A teljes egyenlőség elve gazdasági szempontból azt jelenti, hogy a javakat a szükségletek arányában osszuk el. Ez más elosztást eredményezne, mint a munka szerinti elosztás. Viszont a termékbőség mai fokán nem lehetne másképpen megvalósítani, mint-hogy „mindenki egyenlően” kis hányadát kapja a szükségle-

tének. A kommunizmus elosztási elvét ezért csak a kommunizmus időszakában valósíthatjuk meg. Most és a jövőben a szocialista elosztás — vagyis a munka szerinti elosztás — elvét kell alkalmaznunk; az egyenlőséget is „szocialista egyenlőség” formájában kell és lehet érvényesíteni.

Két tendencia ellen kell tehát egyidejűleg harcolnunk: egyrészt az egyenlősi ellen; másrészt — közepesen fejlett ország lévén, ahol a lakosság kb. 10⁰/₀-ának még viszonylag alacsony az életszínvonala — nem lehet túlzottan széthúzni a jövedelmeket. A viszonylag alacsony és nem eléggé gyors ütemben növekvő nemzeti jövedelem, a korlátozott anyagi lehetőségek bizonyos mértékig leszűkítik a keresetek differenciálásának lehetőségét, és ez objektíve az „egyenlősi” irányába hat.

A jövedelemelosztásnak a jövőben határozottabban kell szolgálnia a munka termelékenységének és hatékonyságának növekedését, ami tendenciában feltételezi a munkából származó összjövedelem részarányának növelését is. Követendő szempont az is, hogy a helyesebb kereseti arányok kialakítása egyetlen nagyobb foglalkozási réteg esetében sem járhat a reálkereset csökkenésével, és nem történhet a szerényebb keresetű dolgozók, a családok szociális biztonságának rovására.

A *denivellálással* egyidejűleg bizonyos fokú *nivellálásra* van szükség a családi jövedelmek, valamint az ország egyes területei közötti jövedelmkülönbségek terén. Ugyanakkor a nem munka szerinti elosztás, a társadalmi juttatások szükséglete továbbra is fennáll, sőt növekszik. Ezt az igényt is reálisnak kell elismerni és fokozódó mértékben ki kell tudnunk elégíteni, de mégis úgy vélem a jövőben egy bizonyos ideig ennek korlátot is kell szabnunk, és oly mértékben növelnünk a társadalmi juttatást, hogy a közvetlen keresetek emelkedjenek jobban.

Vajon hogyan célszerű a keresetek szélesebb körű denivellálását megvalósítani: egyszeri akció keretében viszonylag rövid idő alatt, vagy „elnyújtva” és folyamatosan? Az látszatra célravezetőbbnek, ha a denivellálást *viszonylag rövid* időre korlátoznánk, ha meglennének a béremelkedés erőteljes

gyorsításának (a termelékenység gyors és nagyfokú növelésének alapján) lehetőségei. Ez azonban aligha teremthető meg mostanában. Ezért a fokozatosság útját kell választanunk. Többek között azzal, hogy ösztönözzük a vállalatokat a jelenlegi bérarányok bizonyos mértékű széthúzására, ami egyébként is vállalati feladat. (A béremelés mértékének megállapítása és elosztása ugyanis az új gazdasági mechanizmusban vállalati teendő.)

Megnőtt tehát a vállalati vezetők felelőssége, nemcsak a vállalatok munkásai bérszínvonalának alakulásában, hanem a bérek széthúzásában is. A denivellálást azonban pénzeszközökkel és nem szavakkal kell és lehet elérni. Megfelelő mértékű bérszínvonal-növekedés szükséges ahhoz, hogy a keresetek kívánatos mértékben differenciálódjanak, ez viszont csak hosszabb idő alatt, fokozatosan valósítható meg.

A keresetek differenciálásához tehát magasabb kereseti szint kell. Ugyanakkor, ha nem változtatnánk meg, nem húznánk szét a kereseti arányokat, és közben nőne a kereseti színvonal, magasabb szinten ugyan, de tovább folytatódna a nivellálódás. A kereseti színvonal ugyanakkor elválaszthatatlan a társadalmi termelés színvonalától, mivel a kereseti szint mértékét alapvetően a nemzeti jövedelem egyéni fogyasztási alapjának volumene határozza meg. A kereseti szint és a kereseti arányok tehát végső fokon a nemzeti jövedelem alakulásának és felosztásának függvényei, egyúttal azonban — a munka hatékonyságának és a termelékenység növekedésének ösztönzői lévén — a nemzeti jövedelem növelésének eszközei is.

A bér ösztönző (a nemzeti jövedelem növelést ösztönző) társadalmi szerepének növelése a mainál feltétlenül differenciáltabb kereseti arányokat kíván. Fontos még megjegyezni, hogy a szocializmus követelménye az is, hogy a bérek és jövedelmek ne spontánul, véletlenszerűen differenciálódjanak, hanem atársadalmi (állami) jövedelempolitika hatására.

KÉRDÉS: Hogyan válik be a nyereségrészesedés rendszere, és a dolgozók közötti felosztás mai módszere, különösen a sokat vitatott kategorizálás?

VÁLASZ: Először is a nyereségérdekeltség elvéről szeretném megállapítani, hogy az elmúlt másfél évben a gyakorlatban is igazolódott, helyesnek bizonyul. A vállalati teljesítmény fő mércéjeként komplex tájékoztatást nyújt a gazdasági hatékonyságról, s ez nagyon fontos a vállalati kezdeményezések ösztönzése, továbbá a tervezőmunka orientálása szempontjából, sőt azért is, mert a politikai szféra, a közvélemény jobban megítélheti egy-egy vállalat társadalmi hasznosságát, mint a korábbi időszakban, a kötelező tervmutatószámok tükrében. Ezen elv alkalmazásával sikerült megszüntetnünk azt, hogy a tervmutatószámok központi megszüntetésével sok részkötelezettséget írjunk elő a vállalatoknak, amelyek minimálisra csökkentették korábban a vállalati vezetés önállóságát és felelősségét. Ehelyett most egy általános kötelezettség jelentkezik minden vállalat számára: gazdaságosan, jövedelmezően felhasználni a társadalom által rájuk bízott anyagi eszközöket. S ez nem kisebb, hanem nagyobb társadalmi kötelezettség a korábbinál.

Szeretnék emlékeztetni arra, hogy a reform kidolgozása-kor még vita folyt arról, hogy a nyereség vagy a bruttó jövedelem növelésében tegyük-e érdekeltté szocialista vállalkozásainkat. A vita (nagyon jó volt, hogy vitáztunk erről!) eredményeként jutottunk el akkoriban, 1965—1966-ban, a nyereségérdekeltség elvéhez. El kell ismerni, hogy a bruttó jöve-

delemérdekelttség mellett érvelő elvtársaink akkoriban jogosan mutattak rá arra, hogy a szocialista vállalat számára nagyobb társadalmi kötelezettség a dolgozó foglalkoztatásának szolgálata, mint egy tőkésvállalat számára, s ezt napjaink gyakorlatában is megfigyelhetjük. Mégis, úgy vélem, nagyon helyesen döntöttünk a nyereségérdekelttség elve mellett, mert ez szigorúbb rentabilitási kötelezettséget ró a vállalatokra, és jobban ösztönöz hosszú távon a termelékenység növelésére, mint a bruttó jövedelemben való érdekelttség.

A nyereségrészesedési rendszer közgazdasági szempontból bevált, azok a módszerek, amelyeket ma alkalmazunk, alapjaiban helyesek. Gondolok például annak célszerűségére, hogy a vállalatok nyereségükből — a nyereségadó befizetése után — két alapot: fejlesztési, valamint részesedési alapot képeznek. Helyesnek bizonyul továbbá az a módszer, hogy az állam nem csak a nyereségadót rója ki a vállalatokra, hanem szabályozza azt is (a vállalati állóeszközök és a bérköltségek figyelembevételével), hogy milyen arányban osszák meg nyereségüket a kétféle alap között. Bevált az is, hogy a vállalatok jogot kaptak arra, hogy a munkakörülményekkel kapcsolatos szociális-kulturális költségeket a részesedési alapból fedezék, a beruházási költségeket pedig a fejlesztési alapból. És az is helyes, hogy önállóan dönthetnek arról, hogy a személyi részesedés mellett milyen szociális-kulturális juttatást folyósíthatnak.

Két problematikus vonása van a mai nyereségrészesedési rendszernek. Az egyik az, hogy a vállalati átlagbéremelésből (a 2⁰/₀ feletti emelésből) eredő béralap-növekedés teljes összegét le kell vonni a részesedési alapból. Ez a megoldás ugyanis erősen csökkenti a termelékenység növelését és inkább a „kisebb átlagbér—nagyobb létszám” irányába orientál. Éppen ezért a következő tervidőszakban kritikai felülvizsgálatot igényel. A másik problematikus és sokat vitatott vonása pedig az a központilag előírt módszer, amely a részesedésnek a dolgozók közötti felosztásáról intézkedik. Ezzel a problémával is nyíltan szembe kell néznünk, reálisan átgon-

dolva és mérlegelve, hogy mi jó benne és mi az, ami nem bizonyul jónak.

Nézzük csak közelebbről a részesedési alap dolgozók közötti felosztásának ma érvényes módszerét.

Ismert, hogy az érvényes állami rendelkezés a dolgozókat a nyereségrészesedés szempontjából központilag csoportokba (kategóriákba) osztja. Az állami rendelet úgy intézkedik, hogy valamennyi vállalatnál egységesen, a legfelsőbb vállalati vezetők (I. kategória) évi átlagos bérüknek 80⁰/₀-át, a középvezetők (II. kategória) évi bérüknek 50⁰/₀-át, a beosztott dolgozók csoportja (III. kategória) pedig évi keresetüknek 15⁰/₀-át kaphatják nyereségrészesedésként. A százalékok részint a csoportmaximumot, részint pedig a felosztási arányokat kötelezően rögzítik. Ha a vállalat nem éri el azt a nyereségszintet, hogy ezeket a maximális mértékű részesedéseket fizesse, a kategóriák részesedését a fentiek arányában kell megállapítani.

Vajon mi a magyarázata annak, hogy a részesedési alap felosztását ilyen differenciáltan, nem pedig egyenlő arányban szabályozza az állami rendelkezés?

A kérdés megválaszolásakor mindenekelőtt azt kell figyelembe venni, hogy a részesedési alap gazdasági célja a nyereség növelésére való ösztönzés. A nyereséget színvonalas munkaszervezéssel, jó termelési és eladási struktúrával, reális tervezéssel és hatékony piaci munkával lehet tartósan növelni. Ezért a nyereségből való részesedés a vállalati eredménytől függően azoknál ingadozik jobban, akiknek nagyobb a befolyásuk a nyereség alakulására. Vagyis a vezető beosztásúaknál.

Ennek az elvnek értelmében a munkások és a beosztott tisztviselők összkeresete kevésbé, a vezetők pedig jobban függ a realizált vállalati nyereségtől. Emögött az a felismerés van, hogy a nyereség mértéke nagyrészt azon múlik, hogy jó vagy rossz-e a vállalat vezetése. Előfordulhat például, hogy a vállalat nem ér el nyereséget, noha a munkások kifogástalanul elvégezték minden műveletet az általuk gyártott ter-

mékeken. (Akkor lehetséges ez, ha rossz volt a tervezés és a termelési program, ha a gyártott termékeket végül is nem sikerült megfelelő áron értékesíteni.) Ezért született olyan párt- és állami döntés a reform kapcsán, hogy a munkások és beosztott tisztviselők akkor is megkapják a *teljes alapbérüket*, ha a vállalat veszteséggel dolgozik. De azoktól a vezető dolgozóktól, akiknek irányításával a vállalat nem volt képes rentábilisan, nyereségesen működni, elvonják még az alapbér egy részét is (felső vezetőknél ennek mértéke 25⁰/₀-os bércsökkenés lehet, középvezetőknél pedig 15⁰/₀-os a levonás). A vezetőknél tehát az alapbérek is mozoghatnak a rossz gazdasági eredmény esetén, a munkásoknál viszont ez csak az alapbéren felüli mozgó jövedelemrészre érinti.

Természetesen az is igaz, hogy a nyereség nemcsak a vezetésen múlik, hogy amellet még nem kevés múlik a beosztott dolgozók munkájának mennyiségén és minőségén. Éppen ezért, bár a vezetőkhöz viszonyítva szerényebb mértékben, de valamennyi dolgozót érdekeltté kellett tenni a vállalati nyereség növelésében. Ennek az elgondolásnak alapján született az a rendszer, amely szerint a beosztott dolgozók összeresztében a nyereségtől függő rész (vagyis a mozgó rész) jelenleg országos átlagban 7—8⁰/₀ körül mozog, míg a középvezetőknél 18—20⁰/₀, a felső vezetőknél pedig 40⁰/₀ körül.

Fontosnak tartom megjegyezni, hogy a 80—50—15⁰/₀ csoportmaximum, nem pedig az egyes dolgozókra vonatkozó elosztási arány. Ezen belül egy-egy jól dolgozó munkás a részesedési alaptól kaphat a keresetének 50—60, sőt 100⁰/₀-át kitevő összeget is. (Attól függően, hogy a vállalat milyen mértékben differenciálja dolgozói között a kategóriákon belül a nyereségrészesedés elosztását, mert ebben szabad keze van!)

Hogy a vállalat nyereségében bekövetkezett pozitív és negatív változásokat a vezetők jobban érezzék keresetükön, mint a munkások, ennek helyessége szerintem kétségtelen és a tapasztalat szerint a közvélemény is elfogadja, nem vitatja. Vagyis pontosan megnevezve két dolog látszik jónak és elfo-

gadottnak: 1. az, hogy a vezetők keresetén belül nagyobb legyen a mozgó (mozogható) rész, a dolgozóknál pedig kisebb; 2. a vezetők béréből veszteség esetén levonás legyen lehetséges, a munkásoknál pedig erre ne legyen lehetőség, tehát államilag garantált legyen a bér.

A nyereségrészesedési rendszer körül kifejlődött élénk országos vita — ha megpróbáljuk áttekinteni és értékelni a sok és sokféle megnyilatkozást — azt mutatja, hogy a nyereség-érdekeltség elvét szinte mindenki helyesli, a részesedés alapvető feltételei nem vitatottak, s a vita tárgya tulajdonképpen a részesedés dolgozók közötti felosztásának módszere.

Úgy vélem, hogy a vitában — nem mindig pontosan különválasztva és megnevezve — tulajdonképpen két probléma kerül „terítékre”: 1. Helyes-e a jövedelemelosztásban a differenciálás, vagy az egyenlő elosztásra kell törekedni? 2. Igazságos és helyes-e a nyereségrészesedésnek (vagyis a dolgozói összjövedelem kisebb hányadának) a felosztási módszere és helyes-e a dolgozók mostani kategorizálási rendszere? Nem ritka bizony, hogy valaki az utóbbit nevezi meg a kritikában, de lényegileg az előbbire gondol, de talán még gyakoribb, hogy a jövedelemelosztást kritizálja, s valójában csak a részesedési rendszerre gondol.

Ezért a magam részéről külön szeretném értékelni a reform jövedempolitikáját és a jövedelemelosztás rendszerét, másrészt pedig a nyereségrészesedés felosztási módszerét.

A gazdasági reform kidolgozásakor és az 1968—1969. évi népgazdasági terv készítésekor az állami bérszabályozást és a részesedési rendszert (tehát az összjövedelem képződését) úgy alakítottuk ki, hogy az 1967. évi tényleges jövedelmi arányok a tervezett gazdasági növekedés esetén 1968-ban ne változzanak. Ez a valóságban — lényegében — be is következett. A bérarányok nem változtak lényegesen, s a béren kívüli jövedelem elosztási arányai is — a fő kategóriák között — változatlanok. Ha a vezetők és a beosztottak béren kívüli jövedelmének változását vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy a korábbi arányok — átmenetileg — imitt-amott kisebb-nagyobb

mértékben még romlottak is a vezető beosztásúak kárára, csak egyes iparcsoportokban növekedett a különbség a magas és az alacsony keresetűek között.

Az 1968. évi nyereségrészesedés tényleges elosztása azt mutatja, hogy a III. kategóriában valamivel jobban növekedett az egy főre jutó részesedés mértéke, mint az I. és II. kategóriában. Ha pedig az összes jövedelmeket vesszük, azt látjuk, hogy az I. kategóriába tartozók évi összes jövedelme átlagosan 4⁰/₀-kal nőtt, tehát nem ugrásszerűen, s az emelkedés mértéke nagyjából azonos a munkások és a középvezetők jövedelmének növekedésével. Míg a vezetésen belül a beosztott vezetők összjövedelme a fenti mértékben emelkedett, addig a vállalatvezetőknek a jövedelme csak 1—2⁰/₀-kal haladta meg az 1967. évit.

Az adatok tehát azt mutatják, hogy a jövedelmi arányokban 1968-ban nem következett be lényeges differenciálódás. Pedig erre tulajdonképpen nagy szükség lesz a jövőben, már csak azért is, mert az elmúlt 15 évben jelentősen szűkültek a kereseti különbségek. A munkások között is túlságosan kicsi a kereseti különbség, s ugyanez vonatkozik a műszaki vezetők és a beosztott dolgozók kereseti arányaira. Figyelemre méltó például az igazgatók és a szakmunkások keresetének összehasonlítása: 1967-ben az igazgatók alapbére alig háromszorosa volt a munkáskeresetnek. A szakmunkások átlagos kereseténél az igazgatók csak kétszerte keresnek többet, a legjobb szakmunkások keresetének pedig alig másfélszerese az igazgatói alapbér. (Ezek az arányok csak akkor állnak fenn, ha egyenlőnek vesszük a szakmunkások és az igazgatók napi munkaidejét. Köztudomású azonban, hogy az iparban egyre több a napi 8 óránál kevesebbet dolgozó munkás és sajnos egyre több a napi 10—12 órát dolgozó vezető. Ha tehát egy órára számítanánk a kereseteket, másfélszeres különbség sem jönne ki.)

Az ilyen kereseti arányok nem tükrözik a feladatok eltérő nehézségeit és a felelősség különbsége közötti tényleges arányt. Ennek hátrányos következményei már a múltban is

számos problémát okoztak, például azt, hogy a beosztott dolgozók nem ritkán vonakodnak magasabb munkakört — például művezetői beosztást — vállalni, mert az anyagi honorálást nem tekintik a feladattal arányban állónak.

A keresetek közötti különbségek csökkenése az utóbbi időben túlzott volt — és mivel a teljesítménytől elszakadva következett be —, semmiképpen sem felel meg a szocialista bérezés azon alapelvének, hogy aki többet nyújt a társadalomnak, az arányosan többet is kapjon.

Az anyagi érdekeltség fokozása, a gazdasági hatékonyság növelése érdekében a munka szerinti elosztás érvényesítése az anyagi javak területén az új gazdasági mechanizmus bevezetése előtt és jelenleg is fontos célkitűzésünk. Ebből következik, hogy hívei voltunk és leszünk a keresetek olyan széles skálán való differenciálásának, amely megfelel a teljesítmény és a felelősség különbözőségének. Ellenzünk mindenfajta egyenlősdi. S hogy ténylegesen kiküszöböljük azt a gyakorlatból, le kell győznünk egyfajta spontán ellenállást. Amíg ugyanis csak beszélünk a témáról, addig a dolgozók jelentős része elismeri létjogosultságát, de ha a differenciálódást a gyakorlatban forintban kifejezve észleli, akkor újra és újra felbukkannak olyan érvek, mintha a szocializmus elveinek megsértéséről lenne szó. Mindez bizonyos sajátos „szűkkeblűséget” jelez, főként az értelmiséggel szemben, de a magasan kvalifikált szakmunkások rétegével szemben is. Ezt le kell küzdenünk, mert erre a két rétegre az a hivatás vár, hogy a jövőben a mainál nagyobb szerepet és felelősséget vállaljon a szocialista építőmunkából.

A munka szerinti elosztás elve gyökeresen különbözik az egyenlő elosztás elvétől, ugyanúgy, mint ahogy a szocialista egyenlőség különbözik a kommunista egyenlőségtől. A szocializmusban reálisan számolnunk kell a különböző képzettséggel, a begyakorlottság eltérő fokával, sőt az ambíció és a szorgalom más-más mértékével a dolgozó embereknél. A szocialista egyenlőség fejlesztésének nagy történelmi feladata éppen ezért nem azt kívánja tőlünk, hogy egyenlőssítsük a

dolgozók közötti jövedelemelosztást, hanem ennél többet: egyenlítsük ki a mai túlzott — a régi társadalomtól örökölt — képzettségbeli különbségeket és a közösségi kötelek és felelősségérzet nagyfokú eltérését. A kiegyenlítőedésnek azonban nem a mai alsó szinten, nem is a mai átlagszinten, hanem a mai felső szinten kell történnie, mert csak így jelent majd fejlődést a társadalom számára. Az ilyen értelmű kiegyenlítőédést pedig csak ésszerűen differenciált jövedelemelosztással lehet ösztönözni. Ki kell ugyanakkor emelni, hogy ettől eltérő problémát jelent a nem munkához kötött jövedelmek (társadalmi juttatások) elosztásának mikéntje. Ezt szociálpolitikai rendszerünk hivatott megoldani.

Jövedelempolitikánk alapelve tehát a munka szerinti elosztás, ez megköveteli a keresetek differenciálását, s a közeli jövő inkább bizonyos denivellálódást követel, nem pedig nivellálódást. A nyereségrészesedési vitából — véleményem szerint — ennek az elvnek tisztán és torzítás mentesen kell kikerülnie.

Ebben az értelemben tehát azt kell mondanunk, hogy a nyereségrészesedési vita nem azonos a jövedelempolitikai vitával. A nyereségrészesedés módszerein — pártunk álláspontja szerint — lehet is, kell is változtatni (erre fokozott társadalmi igény jelentkezik) anélkül, hogy keresztezzük vagy megsértsük jövedelempolitikánk elveit.

Mi a helyzet a nyereségrészesedés elosztási módszerével?

A vitából azt a tanulságot vonhatjuk le, hogy több szempontból is jogosan lehet kritizálni a mai elosztási rendszert. Először is azért, hogy megpróbálja csupán a mozgó jövedelemrész differenciálásával megoldani a jövedelmek differenciáltságának fenntartását és bizonyos fokozását a jövőben. Ez lehetetlen, nem járható út.

Az 1968. évi adatok azt mutatják, hogy a bérek erős nivellálódása mellett a nyereségrészesedés valóban túlzottan differenciálódott. Az első kategóriába soroltak év végi részeseusként jelentős — (20 000—30 000 forintot) — összeget vettek fel, míg a munkások 1500—3000 forintot. Az a látszat

keletkezett, hogy a vezetők lényegesen több jövedelemhez jutottak, mint a reform bevezetése előtti években. Nem vált köztudottá, hogy a valóságban a vezetők összjövedelme általában nem emelkedett, a vállalatok felső vezetői a nagyobb év végi részesedéssel is lényegében csak az 1967. évi jövedelmi színvonalon maradtak. A jövedelmek differenciálásában a valóságban minimális lépést tettünk előre. Mindez azért történt, mert a munkások — és általában a közvélemény — körében a reform előtt többnyire ismeretlen volt a vállalati vezetők tényleges összjövedelme, s a nyilvánosság előtt nem volt kellő alap az összehasonlításra.

Másodszor kritizálható az, hogy a nyereségrészesedés mai elosztási rendszere túlságosan központosított rendszer, ami alig ad lehetőséget a vállalati önállóságnak. Nagyban hozzájárult, hogy a vállalati szabályozás a gyakorlatban eléggé sematikus volt: szinte valamennyi munkást egyértelműen kizártak a magasabb részesedési kategóriából, a tisztviselők közel egyharmada viszont a II. kategóriába került. A vállalatok a kategóriákon belül általában nem differenciáltak, pedig ennek nem volt objektív akadálya. A fizikai dolgozók körében nagyon ritka volt az olyan eset, hogy valaki több év végi részesedést kapott, mint mondjuk a II. kategóriába sorolt és azon belül a legkevesebb nyereségrészesedéshez jutott tisztviselő. Nem sikerült tehát megfelelően kialakítani a részesedés vállalaton belüli felosztásának rendszerét.

Harmadszor helytelennek bizonyult a dolgozók központi és merev kategorizálása. Félreértésre adott okot az, hogy a munkás- és a vezetői kategóriák mereven szét lettek választva, ebből sokan arra következtettek, hogy ez valamiféle jogi és erkölcsi értékrend, noha ilyen szándék nem volt a kategorizálás mögött.

Mindezen a helyzeten és a széles körű ellenvéleményen el kellett gondolkodnunk. Ha a munkások véleménye egy kérdésről a szocialista társadalomban más, mint a vezetőké vagy a közgazdászoké, akkor meg kell kérdőjeleznünk a dolgot, és elemeznünk kell, hogy miért más a véleményük, és hogyan

lehet megszüntetni a véleménykülönbséget. A mi esetünkben olyasmiről van szó, hogy az átlagmunkásban bizonyos értékrend alakult ki a különböző foglalkozási és beosztási ágakról, és ez nem ismer olyan fokú különbségeket, mint amilyent a részesedési alap tekintetében kialakítottunk. Sőt a munkásban ez valószínűleg azt a gondolatot ébreszti, hogy nemcsak a nyereségrészesedésben, hanem tulajdonképpen az összjövedelemben is ilyen különbség van. Az adott szisztéma miatt is figyelmen kívül marad, hogy az összjövedelmi arányokban nincs ilyen fokú különbség. A dolgozók fejében tehát fordítva jelentkezik az objektív társadalmi valóság. Ha viszont sok fejből van ez így, azokat nem lehet kicserélni, tehát nem lehet más megoldása a dolognak, mint a „mellény újragombolása”. Problémát okoz az is, hogy a három szint a fizetésekben túlzottan közel, a nyereségrészesedésben pedig túlzottan messze van egymástól. Az átlagmunkás gondolkodása viszont olyan, hogy mindkét esetben külön-külön számonkéri a társadalmi igazságosságot.

Mint azt pártunk részéről általános elvként is hangsúlyoztuk, nem csinálhatunk presztízskérdést a nyereségrészesedés elosztásának adott konkrét rendszeréből sem. Akkor cselekszünk helyesen, ha jövedelempolitikai elveinket fenntartjuk, viszont a nyereségrészesedés elosztási módszerét megváltoztatjuk úgy, hogy a döntő többség számára elfogadható legyen. Nem árulok el titkot azzal, ha kijelentem, hogy a párt illetékes vezető szervei a közelmúltban elemezték a részesedési alap felosztásának 1968. évi tapasztalatait, és kijelölték a módosítás követendő elveit.

Pártunk szükségesnek tartja, hogy az állami szervek a jövőre vonatkozóan olyan rendszert dolgozzanak ki, amelyben

— a jövedelem differenciálás elvét továbbra is fenntartják, de azt a jövőben a bérek és a részesedés terén egyidejűleg és összehangoltan, ugyanakkor a bérekre koncentrálnak valósítják meg;

— a vezetők alaphétyét — differenciáltan — megemelik úgy, hogy a korábbi prémiumokat béresítik és nem utalják a

nyereségrészesedési alapba. Így némileg csökken a vezetők mozgó jövedelmének részaránya, viszont a nyereségrészesedési arányok a különböző dolgozói kategóriák között közelebb kerülnek egymáshoz, miközben a jövedelmek érdemi differenciálására nagyobb lehetőség lesz;

— a vezetők anyagilag függenek a vezetésük alatt dolgozók jövedelmétől. Ha a munkás kap nyereségrészesedést, a vezető is kapjon, ha a munkás nem kap, a vezető se kapjon. A vezetők pozitív nyereségérdekeltsége nagyobb legyen, mint a többi dolgozóé (nagyobb legyen az összkeresetből a mozgó rész), viszont maradjon meg a vállalati veszteség esetére a levonás lehetősége a bérből;

— szűnjön meg a dolgozók és a vezetők mai kategorizálási rendszere, az a helyzet, hogy különbséget tegyünk a dolgozók között államilag a részesedés szempontjából. Viszont központilag ki kell mondani, hogy a részesedés év végi elosztásakor a bérek arányából kell kiindulni, s minél a vezetők-nél, mind a dolgozóknál azonos módon, az átlagkeresetüket figyelembe véve kell megállapítani;

— a részesedés felosztásában jelentősen kibővüljön a vállalatok hatásköre, mégpedig úgy, hogy a személyek és csoportok szerinti differenciálás az egyszemélyi felelős vezetőt illesse meg, amelyet a szakszervezetek helyi szerveivel együttműködve kell gyakorolnia.

A párt által kidolgozott fenti alapelvek felhasználásával minden bizonnyal véglegesen és jól lehet rendezni ezt a kérdést. Mindezt érdemes, sőt szükséges megtenni, mert a közgondolkodásnak a gazdaságpolitikával való konformitása nagy fontosságú kérdés.

KÉRDÉS: Milyen szerepe lesz a jövőben a szociálpolitikának, nem keresztezi-e a reform annak érvényesülését?

VÁLASZ: A munkásosztály a szociálpolitikát történelmileg a kapitalista rendszertől osztályharcban „csikarta ki”, hogy szociális gondjait enyhítse és gazdasági helyzetét javítsa egy olyan társadalomban, ahol a gazdaságpolitika egésze a tőkésosztály érdekeit szolgálta, és lényegében nem elégíthette ki a munkások, a dolgozó osztályok érdekeit. A tőkésállamok „szociálpolitikája” a dolog lényegét tekintve mindig a tőkés gazdaságpolitika által előidézett (szükségszerűen jelentkező) társadalmi bajok és visszásságok enyhítésére szolgáló politikai gyógyszer, amely a fájdalmat enyhíti, de meg nem szünteti.

A munkásosztály hatalomra jutása, a szocializmus építése együtt jár a dolgozók szociális helyzetének *gyökeres* megváltoztatásával. A dolgozók államában a dolgozói érdeket nemcsak külön, mintegy kívülről lehet érvényesíteni, hanem a gazdaságpolitika szerves részeként. Hazánkban a munkásosztály hatalomra jutása után mind mennyiségi, mind minőségi szempontból megoldottunk sok szociális problémát, és magas szintű szociális ellátást valósítottunk meg. Az új viszonyok között tehát az a szemlélet és törekvés, amit szociálpolitika névvel illetünk, az állami gazdaságpolitikában nagymértékben érvényre jut, és annak egyik fő megnyilvánulása.

Érdeemes áttekinteni a magyar munkásállam népjóléti intézkedéseit reprezentáló adatokat.

Az elmúlt két évtizedben az állam szociális célú kiadásai *gyorsabban nőttek*, mint a nemzeti jövedelem. A *társadalom-*

biztosítás általánossá vált: a biztosítottak száma az 1950. évi 4,4 millió főről 1968-ra 9,9 millióra emelkedett, és a népesség 97⁰/₀-ára terjed ki. A *nyugdíjkifizetés* összege 1950 és 1965 között több mint hatszorosára nőtt, a teljes kifizetés 1968-ban meghaladta a 10 milliárd forintot. A *családi pótlék* rendszere jelentősen fejlődött és ma már a tsz-parasztságra is kiterjed. Jelenleg több mint 1,6 millió gyermek — a családi pótlékra jogosító korban levő gyermekek 43⁰/₀-a — után folyósítunk évi 2,8 milliárd forint családi pótlékot. Fejlődött az *anya- és csecsemővédelem*, a *gyermekellátás* intézményi rendszere.

Az *egészségügyi* kiadások a nemzeti jövedelemből az 1955. évi 2,37⁰/₀-ról 1966-ra 3,6⁰/₀-ra emelkedtek. Társadalmi rendszerünk humanitása abban is megnyilvánul, hogy ma már 10 millió ember díjtalan, magas színvonalú gyógyítását biztosítjuk. Éppen a gazdasági reform időszakában vezettük be — világviszonylatban is egyedülálló juttatásként — a munkaviszonyban álló anyák részére a *gyermekgondozási segélyt*, amely lehetővé teszi, hogy az anyák állami segítséggel maguk neveljék fel csecsemőiket. A szociálpolitika tekintetében végeredményben manapság sokkalta nagyobb hazánk felzárkózottsága a fejlett ipari országokhoz, mint a nemzeti jövedelem termelésében és az átlagos bérjövedelemben.

A „fordulat éve” — 1948 — után hosszú ideig nem beszéltünk szociálpolitikáról. Nem azért, mintha nem bővítettük volna a társadalmi szolgáltatások és juttatások rendszerét, hiszen azok — mint az előbb felsorolt adatok is tanúsítják — eközben mindvégig dinamikusan fejlődtek. Inkább azért törlöttük szótárunkból a „szociálpolitika” kifejezést, mert úgy véltük, hogy az állami gazdaságpolitika, a népgazdasági tervek rendszere magában foglalja mindazt, amit teszünk. A népgazdasági terv — és annak nyomán a vállalati terv — olyan célrendszert képez, amely a szociális célokat is magában foglalja, azokat is megvalósítja. Valahogy úgy gondolkodtunk a szocialista tervgazdálkodás kezdeti időszakában, és még utána is hosszú ideig, hogy a szociálpolitika elveszti értelmét és célját mint külön politikai érdek, mint szemléleti mód és

gyakorlati mozgalom. A tapasztalatok azonban később mégis arra mutattak, hogy a mi társadalmi rendszerünkben is szükség van szociálpolitikára. Ezt a tanulságot éppen a gazdasági reform kapcsán vontuk le, ekkor kapta vissza polgárjogát igazában a szociálpolitika.

Hangsúlyozni szeretném, hogy a mi társadalmunkban a „szociálpolitika” nem folytatása a tőkés rezsim szociálpolitikájának, nem arra szolgál, hogy ellássa a tőkés társadalomban el nem végzett szociális gondoskodási feladatokat, hanem döntően már az új társadalom létében gyökeredzik, annak merőben új társadalmi célrendszerét van hivatva kifejezni. A döntő különbséget abban látom, hogy a kapitalizmusban a javak elosztási rendszerében nincs szociálpolitika, hanem az csak pótlólagos — amolyan nyomorenyhítő — akció, még akkor is, ha valamelyik fejlett tőkésországban nagyon szélesen kiépített rendszere van. A szocialista társadalomban viszont a szociálpolitika az elosztási rendszer szerves részévé válik, tehát nem utólag korrigáló intézmény, hanem eleve intézményszerű része a szocialista gazdaságnak.

Ezek után felvetődhet a kérdés, hogy mi tartozik a szociálpolitika fogalmába a mi viszonyaink között? Úgy vélem a következők:

— Annak meghatározása, hogy az állam milyen szükségleteket ismerjen el társadalmi szükségletnek a személyi fogyasztás területén, milyen mértékben és milyen személyi feltételek mellett elégítse ki azokat (például: orvosi ellátás, nyugdíj stb.). Ez az állami szervek feladata.

— A munkahelyi szociálpolitika magába foglalja mindazt, ami a dolgozók egészséges és kulturális munkakörülményeit, a kedvező munkavégzés feltételeit biztosítja (üzemi étkezés, utazás megszervezése, üzemorvosi szolgálat, kultúrház stb.). Ez üzemenként változó feltételek és lehetőségek mellett vállalati feladat.

— A társadalomban az optimális foglalkoztatási színvonal biztosítása, továbbá annak figyelemmel kísérése és elkerülése, hogy az alacsony keresetű rétegek a teljesítmények növe-

kedése folytán előálló átlagkereset színvonalától ne maradjanak le jobban, mint ahogy azt a mindenkori társadalmi értékrend megengedi. Ezt a népgazdasági tervezés során kell megoldani, tehát ez állami feladat.

— A társadalmi szervezetek által végzett szociálpolitikához tartozik például a szakszervezetek önkéntes szakképző munkája, az üdültető tevékenység, a szövetkezetek szociális alapjainak felhasználása, a Vöröskereszt egészségügyi szolgálata stb.

— Társadalmi segítségnyújtás az egyes állampolgárok számára olyan esetben, mikor saját önerejéből képtelen a szocialista társadalom normáinak megfelelő életvitel folytatására vagy annak helyreállítására.

Amikor a szocialista állam népgazdasági tervet készít, a társadalomban mindig két elvet törekszik párhuzamosan érvényre juttatni: a) a gazdasági racionalitást, b) a szociálpolitikát.

Vitathatatlan, hogy sok szociális problémát örököltünk a múlt rendszertől is; közülük számosat már megoldottunk, de még közel sem valamennyit. Nem is szólva arról, hogy egyesek újratermelődnek, sőt a szocialista építés folyamán időről időre újak is keletkeznek.

Számos új, szociális jellegű probléma táptalaját képezi a faluból a városba való vándorlás (általában a munkaerő-áramlás), a nők fokozottabb bevonása a munkába, a csökkent munkaképességűek helyzete stb.

A felsoroltakból is érzékelhető, hogy a szociálpolitikának viszonylagosan önálló és aktív szerepe van. A szociálpolitika cél- és eszközrendszere nemcsak a társadalmi visszásságok megszüntetésére irányul, hanem igen erős oldala a széles értelemben vett társadalmi gondoskodásnak, ami viszont a szocializmus lényegi vonása.

A szociálpolitika közvetlenül része az életszínvonal-politikának, és ezen keresztül a gazdaságpolitikának. Lehetőségeiben és kihatásaiban ugyan szorosan kapcsolódik a gazdasági tényezőkhöz, de túlnyúlik a gazdaság körén, széles felületen

érintkezik a társadalompolitikával. A szociálpolitika tehát nem egyszerűen a társadalom anyagi javakkal történő ellátásának sajátos formája, hanem vannak *közvetlen* társadalompolitikai összefüggései, sőt kifejezetten tudati, erkölcsi vonatkozásai, illetve feladatai is (például a bűnözés és az alkoholizmus elleni harc).

Van-e *közgazdasági tartalma*, illetve *racionális eleme* a szociálpolitikának? Feltétlenül, mégpedig a szociálpolitika lehetőségeit és kihatásait illetően. A szociális igények és szükségletek kielégítése a nemzeti jövedelem növekedésének függvénye. Az ilyen típusú szükségletek kielégítésének határt szab a nemzeti jövedelem nagysága és struktúrája, a fogyasztási alap részaránya, a felosztható jövedelmeken belül a munka és a nem munka szerinti elosztás alapján szétosztható jövedelem aránya. A szociális elosztás, a szociálpolitikai intézkedések — helyes alkalmazás esetén közvetve vagy közvetlenül — kihatnak a gazdasági fejlődésre, elősegítik a munka szerinti elosztás hatékonyabb megvalósulását, az anyagi ösztönzést. (Elsősorban a családi fogyasztási lehetőségek befolyásolásával.)

A gazdasági megfontolásokat és a szociális szempontokat nem volna helyes — bár ütközhetnek — *eleve szembeállítani*, mert összeegyeztetésük a népgazdasági tervezés során feltétlenül lehetséges.

Az új gazdasági mechanizmus viszonyai között helye és szerepe van az intézményesített szociálpolitikának. A szociálpolitikai célok és problémák megoldását nem helyezhetjük a *piaci mechanizmus* „vágányára”, nem szabad azokat a piacra bízni. Ez nincs is szándékunkban. A munka szerinti elosztás fokozottabb érvényesítése mellett továbbra is nagyrészt társadalmi úton kell gondoskodni az ellátatlanokról. Az olyan egyéni és családi szükségleteket, amelyek nem tehetők függővé a munka szerinti elosztástól, ezután is a szociálpolitika körében kell megoldani. A munkaképtelenek problémáit továbbra sem szabad termeléspolitikai szempontból kezelni. Fennmarad és bővül a szociális jellegű foglalkoztatás is. A

béren kívüli juttatások elsorvasztására nem kerülhet sor, ellenkezőleg, a gazdasági növekedés során — azzal arányban — emelni kell azok színvonalát, ami természetesen nem zárja ki racionális rangsorolásukat és egyes juttatási fajták béresítését.

A szociális tényezők erősen hatnak tehát továbbra is. A tudatos szociálpolitikának találkoznia kell a *tömegek igazságérzetével*, de a növekvő szociális igények lehetséges kielégítése nem módosíthatja a társadalmi elosztási alapelvünket, a munkához igazodó elosztást és fogyasztást, valamint annak növekvő szerepét. Éppen ezért a szociálpolitikát összefüggésbe kell hozni az anyagi ösztönzés növekvő szerepével is. A gazdasági hatékonyság növelése ugyanis nemcsak közvetlen anyagi ösztönzéssel érhető el, helyes alkalmazása esetén ebbe az irányba hatnak a szociálpolitikai intézkedések is. Ennek érdekében a jövőben jobban össze kell hangolni a termelést közvetlenül ösztönző és az elsődleges szociálpolitikai jellegű eszközök alkalmazását.

Célszerűnek és szükségesnek látszik a szociálpolitika kritériumainak meghatározása, illetve pontosabb körülhatárolása, mert ez *egyfelől* alapul szolgál ahhoz, hogy a jövőben ne keveredjenek, hanem *világosan megkülönböztethetők legyenek* a gazdaságpolitikai és szociálpolitikai vonások. Ez elősegíti a tisztánlátást és a tudatosság fokozottabb érvényesítését a szociálpolitikai döntéseknél. *Másfelől* lehetővé teszi a *kellő rangsorolást* a szociális jellegű szükségletek kielégítésénél, hiszen a nagymértékű és növekvő szociálpolitikai elvárásoknak amúgy sem tudnánk minden szempontból és egyidejűleg eleget tenni. Mindezek miatt kétségtelenül felvetődik annak szüksége, hogy az államnak legyen szociálpolitikai ügyintéző és ellenőrző szerve, ami ma nincs.

Az új gazdaságirányítási rendszerben, a szociálpolitikai feladatok ellátásában bizonyos „*munkamegosztás*” szükséges az állam és a vállalatok között. A régi mechanizmusban ezen a téren sem volt áttekinthető a helyzet: a szociálpolitikai problémák megoldása csupán állami feladatnak minősült, a

szociális juttatások költségeit a vállalatok az állam terhére számolták el, jövedelmezőségüket ez nem befolyásolta. Most viszont — 1968-tól — a vállalati szociális juttatások csak a *vállalati alapokból* fedezhetők, illetve fejleszthetők. A vállalati nyereség, illetve költségek terhére növelhetők az olyan üzemi béren kívüli juttatások, mint az üzemétkeztetés, a vállalati gyermekintézmények, a munkaruha-ellátás, az utazási költségek. A vállalatoknak tehát a szociális juttatásokkal is gazdálkodniuk kell: tudatosan és célszerűen fel kell használniuk azokat a vállalati gazdasági célok érdekében. A közelmúltban végzett felmérés szerint a budapesti szocialista iparban 1968-ban a jövähagyottnál több mint 85 millió forinttal, *21,3⁰%-kal többet fordítottak* társadalmi juttatásokra. (Csökkenés csak a vállalati gyermekintézmények fenntartására fordított összegeknél következett be.)

Rövidlátó politikára vallana az, ha a vállalatok gazdasági vezetői — a pillanatnyi előnyök érdekében — a vállalati szociális juttatások befagyasztását, szűkítését vagy elsorvasztását szorgalmazzák. Már csak azért is, mert egyfelől megszűntek a munkaerőmozgás adminisztratív előírásai, és a jó kereseti lehetőségek mellett a szociális juttatások színvonala is „nyom a latban”, hogy a dolgozók ne menjenek máshova dolgozni, másfelől a jó vállalat vonzóerejét fokozza a szociális juttatások növekvő színvonala is. (Nem véletlen, hogy a munkást kereső vállalatok hirdetései, a kereseti lehetőségek mellett kiemelik a szociális juttatásokat is.)

KÉRDÉS: Melyek foglalkoztatáspolitikánk jellemző vonásai a gazdaságirányítás új rendszerében?

VÁLASZ: Közismert, hogy az elmúlt két évtizedben foglalkoztatáspolitikánk uralkodó vonása a *teljes foglalkoztatásra* való törekvés volt. Kiemelkedő sikerként könyvelhető el, hogy megvalósítottuk a teljes foglalkoztatást, elkerültük a munkanélküliséget, és ezzel létbiztonságot teremtettünk. A népgazdaságban foglalkoztatottak száma 1949 és 1968 között 4 millióról közel 5 millióra emelkedett, ugyanakkor a 100 aktív keresőre jutó eltartottak száma 132 főről 109 főre csökkent. A férfiak jelenlegi átlagos foglalkoztatási szintje megfelel a jó nemzetközi színvonalnak, a nőké viszont magasabb, mint a fejlett tőkésországok többségében (az eltérés azonban nem tekinthető rendkívülinek).

A foglalkoztatottság szerkezete tehát mélyrehatóan megváltozott 1949 óta:

- nagymértékben emelkedett *a dolgozó nők aránya* a népgazdaság egészében, az összdolgozók 29⁰/₀-áról 40⁰/₀-ra;
- az ágazati struktúra átalakulása során a mezőgazdasági keresők aránya 55⁰/₀-ról 30⁰/₀-ra csökkent, viszont az ipari és építőipari keresőké közel kétszeresére nőtt, 20⁰/₀-ról 40⁰/₀-ra;
- emelkedett a foglalkoztatottak iskolázottsága és szakmai képzettsége;
- nőtt a nem fizikai munkát végzők aránya.

E fejlődést problémák és ellentmondások is kísérték. A termelékenység növekedésének *üteme* hazánkban elmaradt a szocialista ország átlagától és a kapitalista országok egy ré-

sztől is. A foglalkoztatottság növekedése nemegyszer túlment a gazdasági realitás határán, sok vállalatnál „túlfoglalkoztatottság”, kapun belüli munkanélküliség van. Végeredményben azonban a teljes foglalkoztatottság megvalósulása a szocialista társadalmi rendszer nagy eredménye, és további előrehaladásunk egyik fő tényezője.

Mi jellemzi a reform bevezetése óta eltelt időszakot, tehát 1968-at és 1969 első felét?

Gazdaságunkban továbbra is teljes a foglalkoztatottság. A reform — hogy úgy mondjam — ezt a folyamatot nem fordította vissza. Sőt gyorsuló ütemben növekedett a munkaerő iránti igény és létszám — főként az iparban, az építőiparban és a kereskedelemben. A szocialista szektorban foglalkoztatottak létszáma 1968-ban az előző évihez képest 3,1⁰/₀-kal nőtt. A létszám növekedése területenként eltérő: Budapesten az előző év szintjén maradt (a munkáslétszám 1,4⁰/₀-kal még csökkent is), tehát a teljes növekedés a vidéki iparban következett be. A létszámnövekedés üteme jelentősen meghaladta a terv előirányzatát és mintegy másfélszerese az előző két év átlagának. Meggyorsult — túlnyomó részben a dolgozók kezdeményezésére — a munkaerő áramlása, az egyes vállalatoknál a munkáslétszám jelentős hányada, 10—20⁰/₀-a kicserélődött.

A gazdasági fejlődés jelzőszámai arra mutatnak, hogy a termelés viszonylag lassú emelkedése nem indokolta a létszám ilyen gyors emelkedését, tehát *gazdasági* szempontból ez utóbbi nem tekinthető egyértelműen pozitívnak. Jellemzővé vált, hogy a vállalatok a termelés növekedését továbbra is elsősorban létszámemeléssel kívánták megoldani és a felesleges munkaerőt sem bocsátották el. Ennek következtében a korábban feltételezett munkaerő-felesleggel szemben munkaerőhiány jelentkezik — különösen Budapesten és egyes ipari centrumokban.

Ismeretes az is, hogy 1968-ban az előző évhez képest lassult a munkatermelékenység emelkedésének üteme; alapvetően a termelésemelkedés és a létszámnövekedés eltérő üteme

miatt, de bizonyosan hozzájárult ehhez a gyártmánystruktúra változása és a munkaidő csökkenése is. A reform szabályozóit a politikai biztonság (foglalkoztatási szint megtartása) szempontjából az állami szervek úgy alakították ki, hogy azok nem ösztönöznek kellően az eleven munkával való takarékosagra, és emellett a vállalatoknál sem bontakozott még ki a munkaerővel való ésszerű gazdálkodás, a jó munkaszervezés. E téren gyökeres változás szükséges, ami minden bizonynyal bekövetkezik, ahogy növekednek a piaci követelmények és fokozódik az állam ez irányú gazdasági nyomása a vállalatokra.

Melyek a foglalkoztatáspolitikai időszerű feladatai és perspektívái? A teljes foglalkoztatottságot tartós tendenciaként ezután is érvényesíteni kívánjuk. Ennek biztosítása társadalmi szinten továbbra is prioritást, elsődlegességet élvez. Kérdés azonban, hogy mit értsünk teljes foglalkoztatottságon? A teljes foglalkoztatottság lényegét tekintve mindig azt jelenti, hogy a gazdaságban a munkaerő iránti összes kereslet eléri a munkaerő-kínálat szintjét, és a kettő *általános*, ugyanakkor *sajátságos* egyensúlyi állapotban van.

Az *általános* egyensúlyi állapoton azt értjük, hogy a munkát igénylők foglalkoztatása — a munkához való jog szellemében — társadalmi szinten biztosított, mégpedig úgy, hogy a munkaerő iránti összkereslet népgazdasági szinten kismértékben meghaladja a munkaerő-kínálatot, mert csak így lehetséges kellő foglalkoztatást elérni a kevésbé keresett szakmákban is. Az egyensúly viszont mindig *sajátos* annyiban, hogy csak *dinamikus egyensúlyról* lehet szó, amelyben többirányú mozgás tendenciájaként jön létre az egyensúly. Ennélfogva a teljes foglalkoztatottság a gyakorlatban nem jelenti azt, hogy a munkaerő-kereslet és a munkaerő-kínálat matematikailag *teljes* egyensúlyban van, hanem azt, hogy rövid távú munkaerő-átáramlás mellett létrejön a kellő egyensúlyi állapot. Ebből látható, hogy a teljes foglalkoztatottság mindig meghatározott munkaerő-mobilitással kapcsolódik össze. Mindebből következik, hogy a teljes foglalkoztatottságnak

van egy egyensúlyi és egy dinamikai oldala, amelyek dialektikusan összefüggnek és kölcsönhatásban vannak egymással.

Ismeretes, hogy a társadalmi-gazdasági fejlődés állandósítja a termelés és általában a gazdaság struktúraváltozását és ez annál jelentősebb, minél gyorsabb a gazdasági növekedés. A szükségszerűen velejáró munkaerő-mobilitás viszont nemcsak *következménye*, hanem egyben *feltétele* is a gazdasági növekedésnek. A munkaerő-mobilitás egyik fontos mozgatóereje az, hogy a gazdaság bizonyos területén egyensúlyhiány keletkezik, létrejön a munkaerő-felesleg *taszító ereje* az egyik póluson, és a munkaerőhiány *vonzó ereje* a másikon. A racionális irányú munkaerőmozgás növelése tehát végül is egyik feltétele a foglalkoztatási egyensúly kialakításának és a dinamikus egyensúly fenntartásának. Ez természetesen korántsem jelentheti azt, hogy *minden* egyensúlyhiány és *mindennemű* mobilitás pozitív. A munkaerő-vándorlás egy része népgazdasági és vállalati szempontból lehet káros is. A károsnak ítélt jelenségek leküzdésén túl azonban fontos a munkaerő — társadalmilag szükséges és hasznos — átcsoportosításának előmozdítása.

Vagyis, a szocialista népgazdaság fejlődése nem képzelhető el változatlan foglalkoztatási struktúrában, a munkaerő számottevő áramlása nélkül. A tapasztalat azt mutatja, hogy a munkaerő-áramlást nem lehet jól megszervezni és lebonyolítani a kötelező állami átírányítás eszközével, mert a munkásnak a szabad munkahelyválasztás elidegeníthetetlen joga a szocializmusban. Marad tehát a gazdasági ösztönzés és a terelés eszköze, ami elősegíti, hogy bizonyos munkahelyekről a dolgozók más munkahelyekre menjenek — szabad akaratukból.

A jelenlegi gazdaságirányítási rendszerben várhatóan növekszik a munkaerőmozgás. Statisztikai adatok szerint például a munkaerőmozgás 1968-ban kb. 20—25%-kal megnövekedett, a munkaviszony megszüntetések száma megközelítette az 1,5 milliót. Ha leszámítjuk azt, hogy egyesek többször is cseréltek munkahelyet, kiderül, hogy minden ötödik dolgo-

zó új munkaviszonyt létesített, illetve változtatott egy esztendő folyamán. A munkaerőmozgás intenzitása tehát már most is jelentős és várhatóan az marad a jövőben is: részint mert a gazdasági növekedés, a műszaki fejlesztés időről időre változtatja a munkaerő struktúráját — tehát gyakran kerül sor munkaerő-átcsoportosításra —, részint, mert a vállalatok is igyekeznek jobban takarékoskodni az eleven munkával. Végeredményben jelentős lesz a munkaerő áramlása nemcsak az ágazatok között, hanem a rosszabb vállalatoktól a jobb vállalatokhoz is. Ettől nem kell félnünk, mert ez végső fokon pozitív eredményt hozhat a népgazdaság fejlődése szempontjából.

A munkaerőmozgás irányának tudatos befolyásolása és szabályozása fontos állami feladat. A jövőben olyan gazdasági ösztönzőket kell alkalmazni, hogy a munkaerő mozgása — az emberek szubjektív szándékaiból eredő munkahely-változtatás — tendenciájában megfeleljen a társadalmi, gazdasági érdekből szükséges munkaerő-áramlásnak.

A szabadabb munkaerőmozgást segíti a munkaviszony létesítésének és megszüntetésének új szabályozása is. Ebben új elem az, hogy a vállalat és a dolgozó — vagyis a két fél — közös megegyezéssel bármikor megszüntetheti a munkaviszonyt. A vállalatnak módja van kiválasztani és alkalmazni a neki megfelelő dolgozókat, ugyanúgy a dolgozó is megkeresheti a neki legmegfelelőbb munkahelyet.

A szocialista humanitás elvének megfelelően államunk mindezt szabályozza, szociálpolitikája útján törekszik a növekvő munkaerő-áramlásból eredő problémák áthidalására. Továbbra is biztosítja a munkához való jogot és gondoskodik róla, hogy minden munkaképes polgára részt vehessen a társadalom munkájában. A teljes foglalkoztatottság biztosítása társadalmi méretekben voltaképpen abban áll, hogy munkát biztosítunk az azt igénylők számára. Ez társadalmi tendenciaként érvényesül. Nem jelenti tehát, hogy minden vállalat minden dolgozója számára személy szerinti foglalkoztatási

lehetőségeket biztosítunk adott munkakörben vagy a dolgozó által kívánt munkahelyen.

Számíthatunk-e *újszerű vonásokra* a foglalkoztatás és a termelékenység, valamint a gazdasági hatékonyság kapcsolatában? A kérdés tulajdonképpen a foglalkoztatási szint növekedésének racionális határait, a munkaerő gazdaságos és hatékony felhasználását tartalmazza. A gazdaság fejlesztésének előttünk álló — tehát *intenzív* — szakaszában a gazdasági növekedés fő eszköze a társadalmi munka termelékenységének növelése. Hosszabb távlatban csak ez lehet a nemzeti jövedelem növekedésének alapja is, mivel a foglalkoztatható munkaerő állománya csak lassan növekszik és a munkába bevonható népesség aránya bizonyos idő után eléri a maximumot. Addig azonban a termelékenység növekedése elősegíti a foglalkoztatottság bővülését, mivel a nemzeti jövedelem megteremti az új munkahelyek létesítéséhez szükséges anyagi alapokat.

A foglalkoztatás és a munkatermelékenység között szoros dialektikus kapcsolat van. A technikai fejlődés alapján végbenő gazdasági, területi és szakmai struktúraváltozás, állandóan feleslegessé tesz munkaerőt az *egyik* területen és új munkaerőt igényel *más* helyeken. A technika fejlődése, a racionális munkaszervezés térhódítása továbbá kiváltja egyes ágazatokban és vállalatoknál a foglalkoztatottság csökkenését is. Eddigi fejlődésünk során az ilyen típusú ellentmondásokat — elsősorban *szociális* kategóriákban gondolkodva — úgy oldottuk fel, hogy a termelékenység és a hatékonyság követelményeit többnyire alárendeltük a foglalkoztatási igényeknek. Ez azonban idővel irracionális tendenciákat vitt be a teljes foglalkoztatottság megvalósításába.

A jelenlegi időszakban és még inkább a jövőben arra kell törekednünk, hogy a foglalkoztatáspolitikában fokozatosan, de erőteljesebben érvényesüljenek a gazdasági racionalitás követelményei. Népgazdasági szinten ez azt jelenti, hogy a teljes foglalkoztatottságot jobban összhangba kell hozni a munkatermelékenység kielégítő növekedésével és a gazdasá-

gosság fokozásával. A teljes foglalkoztatottságot a jövőben tehát szorosan össze kell kapcsolni a gazdasági hatékonyság követelte munkaerő megoszlással. Vállalati — bizonyos esetekben ágazati — szinten a foglalkoztatást következetesen alá kell rendelni a termelékenység növekedésének, a gazdasági hatékonyságának. A vállalatokat arra ösztönözzük, hogy jobban érdekeltek legyenek a felhasználandó eleven és holt munka optimális kombinálásában. Ennek folyamán előfordulhat, hogy a vállalatoknak a kisebb létszám foglalkoztatására irányuló — egyébként helyes — törekvései ellentmondásba kerülnek a társadalmi foglalkoztatási igényekkel. Itt is egyfajta „munkamegosztásra” van szükség a *vállalat* és az *állam* között: a *vállalatoknak* a munkaerő ésszerű és minél hatékonyabb felhasználására kell törekedniük, az *államnak* pedig magára kell vállalnia a népesség foglalkoztatási igényeinek kielégítését, beleértve az *átmenetileg* esetleg munka nélkül maradók problémáinak megoldását.

A foglalkoztatottság növelését tehát — szűkebb keretekben ugyan — szintén társadalmi feladatnak tekintjük. A kormány a vidéki iparfejlesztésre pénzügyi támogatást folyósít, sőt kisebb budapesti üzemeket vidékre telepítenek. Vannak továbbá olyan tevékenységek (szolgáltatás, háziipar, kézműipar, ezek inkább foglalkoztató jellegű tevékenységek), ahol nem lehet fő cél a termelékenység növelése — ezek nincsenek és nem is lesznek kitéve komolyabb termelékenységi versenynek sem külföldön, sem a hazai piacon. Ezen a területen — a tevékenység jövedelmezősége mellett — alacsony termelékenység esetén is lehetséges a fejlődés. Úgy tűnik, hogy a jövőben fokozottabb különbséget kell tennünk a gazdaságpolitikában és az állami szabályozásban a termelékenységi versenyben részt vevő és a foglalkoztató jellegű, munkaigényes szektor között.

A foglalkoztatáspolitikai keretében elsősorban gazdasági eszközökkel kell előmozdítani a racionális irányú munkaerőmozgást, az adott munkahelyen felesleges, ki nem használt vagy alacsonyabb intenzitással és hatékonysággal dolgozó

munkaerő átcsoportosítását más helyekre. Tartós és alapvető megoldást a szabályozók komplex továbbfejlesztésében kell keresnünk. Kívánatos és szükséges, hogy megszűnjön például az eleven munka bizonyos fokú közgazdasági aláértékelése a vállalati költségszerkezetben. Az elevenmunka-megtakarításban való érdekeltség csak úgy növelhető, ha a vállalati költségekben növekszik az eleven munka részaránya. Ez tulajdonképpen a probléma ökonómiai oldala. Nélkülözhetetlen azonban az olyan társadalmi környezet és vállalati „klíma” kialakítása, amely elősegíti, hogy a vállalatok a hatékonyság követelményeinek rendeljék alá létszámbővítési törekvéseiket még abban az esetben is, ha ez helyileg és átmenetileg foglalkoztatási nehézséget okoz. A szakszervezetek érdekvédelmi szerepének erősítése mellett olyan légkört kell a vállalatoknak kialakítaniuk, amelyben a vezetők a gazdasági racionalitás követelményei szerint elbocsáthatják a felesleges vagy megfelelően nem foglalkoztatható munkaerőt, kivéve azokat, akiknek szociális védelmét a Munka Törvénykönyve előírja. A népgazdaság érdeke ugyanis — de az összdolgozók érdeke is —, hogy ne legyen sehol tartósan, „kapun belüli munkanélküliség” és ne legyen másutt nagy hiány munkásban.

Fokozott figyelmet igényel a munkaerőhelyzet területenként: a főváros munkaerőhiányának fokozódása várható, ugyanakkor fennmarad a munkaerőfelesleg a mezőgazdasági és a megszűnő bányauzemek körzetében. A mezőgazdasági termelés munkaerőigényességének jelentős növekedése ellenére a jövőben is számolnunk kell a mezőgazdaság munkaerőszükségletének csökkenésével, a mezőgazdasági munkaerő foglalkoztatásának strukturális ellentmondásaival.

A megoldásra váró problémák között számolni kell továbbá a nők viszonylag magas foglalkoztatási arányával járó társadalmilag indokolt igények (gyermekintézmények, szolgáltatások) kielégítésével, valamint a *fiatalkorúak* foglalkoztatási problémáinak megoldásával. Ezért távlatilag a foglalkoztatási egyensúly kialakításának egyik fő eszköze az oktatás,

amelynek feladata, hogy növelje a népesség általános műveltségét és a népgazdaság munkaerő-szükségletével összhangban készítse elő a fiatalok nemzedékeit a társadalmi munkamegosztásban való részvételre. Emiatt fontos, hogy az oktatás fejlesztése és a társadalmi-gazdasági fejlődés igényei összhangban legyenek egymással. Egy további követelmény: fokozottabban érvényesíteni a munkaerő „konzerválhatóság”-át, vagyis a munkaerőképzésben a szélesebb hatókörű szakosított képzés megvalósítása mellett az általános szakmai képzés bevezetése, hogy adott esetben megkönnyítsük a munkás számára a munkahely-, sőt a szakmaváltoztatást.

Azt hiszem mindezekből is látszik, hogy a reform kibontakozásával jelentősen megnövekszik — a maga komplexitásában — a munkaerő-gazdálkodás szerepe az irányítás minden szintjén és minden láncszemében. Tovább kell fejleszteni munkaerő-gazdálkodásunk módszereit, szervezetét, hogy alkalmas legyen a növekvő feladatok ellátására.

Perspektívában tehát erősödnek a foglalkoztatottsági színvonal emelésének irányába ható tendenciák, de nem változatlan — hanem változó — foglalkoztatási struktúra mellett, rendszeres munkaerő-áramlás kíséretében. A lényeg tulajdonképpen az, hogy biztosítsuk az *általános* foglalkoztatási egyensúlyt, illetve határozottan erre törekedjünk. Ez azért is alapvető jelentőségű, mert máskülönben nem volna lokalizálható az elkerülhetetlenül fellépő strukturális ellentmondások és az esetenkénti feszültségek miatt bekövetkező helyi foglalkoztatási nehézségek továbbgyűrűző hatása.

Következtetésünk végül is oda vezet, hogy a foglalkoztatáspolitikai *növekvő aktivitása* a jövőben szükséges, amely nem állhat csupán abból, hogy *passzívan tudomásul vegye* a népesség munkavállalási igényeit; nemcsak a munkaerő-*keresletet* kell befolyásolnia és szabályozni, hanem a munkaerő-*kínálatot* is.

KÉRDÉS: Nem szül-e inflációs veszélyt a gazdasági reform keretében megvalósuló szabadabb áralakulás?

VÁLASZ: Azt hiszem először tisztázni kell, hogy mit értsünk — és mit ne értsünk — az infláció fogalmán.

Úgy vélem az infláció fogalmához mindig és mindenhol *két* tünet egyidejű megjelenése tartozik. Az egyik tünet: a bankjegyek mennyiségének (az áruk iránti azonnali keresletnek) „beteges” felduzzadása, aminek következtében a forgalomban levő pénz (vásárlóerő) *lényegesen* meghaladja a forgalomba kerülő árumennyiséget. A másik tünet: az árak, a bérek és a költségek nagymértékű és egyirányú mozgása, fokozódó spon-tán egymásra hatása, amely (normális eszközökkel) megállít-hatatlan folyamattá válik. Ha csupán az első tünettől állunk szemben, akkor inflációs *veszélyről* helyes beszélni. A *valóságos* inflációnak mindig velejárója, hogy az első jelenség át-megy a másodikba, és a *kettő együtt* jelentkezik.

Nem helyes viszont inflációnak nevezni és tekinteni az ár-színvonal lassú, fokozatos emelkedését és a pénz ezzel kap-csolatos „értéktelenedését”. Ilyenkor ugyanis a bérek és jö-vedelmek növekedése meghaladhatja az árszínvonal emelke-désének mértékét, a fogyasztás színvonala nem esik vissza, a megtakarított (bankban levő) pénz vásárlóerejének kismér-tékű csökkenését pedig teljes mértékben kompenzálja a bank-kamat. A gazdasági fejlődés tapasztalatai arra mutatnak, hogy a műszaki fejlődéssel, az új gyártmányok bevezetésével és a régi gyártmányok egy részének kiszorulásával együtt jár az árak mozgása, az arányok eltolódása. Szabadpiaci viszo-

nyok mellett ez spontánul megy végbe, tervgazdálkodás esetében pedig a tervhez igazodva vagy legalábbis annak befolyása alatt. Az ármozgás szükségszerű a szocialista tervgazdálkodásban is, mert a termelékenység és az önköltség ágazonként és üzemenként eltérő mértékben változik.

Igaz, hogy a sajtóban és a közéletben nemegyszer azonosítják az árszínvonal emelkedését az inflációval. Ez nem helyes. Pontosabban kifejezve, ezek amolyan „inflációs jelenségek”, amelyekből akkor keletkezhet infláció, ha ahhoz más jelenségek is kapcsolódnak. Az árszínvonal emelkedését végül is nem üdvözölhetjük mint örvendetes tény, ellenkezőleg, ha lehet elejét kell venni; ha nem, akkor minimalizálni kell. Dehát ez még nem infláció.

Az inflációról csakis azt mondhatja minden kommunista: „Nem és nem!” Ha kapitalista országban inflációveszély vagy infláció van, a kommunisták harcolnak ellene az első sorokban. A szocialista tervgazdálkodással pedig egyenesen összeférhetetlen, normálisan működő szocialista tervgazdálkodásban lehetetlen az infláció.

A közgazdasági irodalomban sokféleképpen magyarázzák az infláció okait. Egyesek szerint a *papírpénz túlméretezett kibocsátása* az oka, mások szerint, hogy az *árskereslet tartósan és nagymértékben* meghaladja az árukínálatot. Vannak, akik a *nominálbérek* és a *nemzeti jövedelem közötti arányok eltorzulásában* keresik az infláció okát, továbbá, akik a hitelpolitika kiegyensúlyozatlanságára, a fedezetlen hitelek nagymértékű kibocsátására vezetik vissza.

A múlt században még csupán azt tartották az infláció okának, hogy a felesleges papírpénz elárasztotta a piacot, aminek következtében a teljes értékű pénzhez képest csökkent a vásárlóereje és árfolyama. Ilyen volt a Law bankház által előidézett infláció a 18. században Franciaországban. Az első világháború után némileg módosult az infláció magyarázata a szakemberek megfogalmazásában. Sokan ekkor már úgy vélték, akkor keletkezik infláció, ha az állam — rendszerint gazdaságon kívüli okok, például háborús kiadások miatt —

felhalmozódott pénzügyi kötelezettségeit (felfüggesztve a papírpénz beválthatóságát aranyra) fedezetlen papírpénz kibocsátásával rendezi. Minthogy a kibocsátott papírpénztömegnek *nincs meg az árufedezete*, áremelkedés következik be, ilyenkor a pénz értékének rohamos csökkenésével egyidejűleg az államadósság is „elértéktelenedik”.

Sokan emlékeznek még, milyen súlyos infláció következett be Magyarországon az első és a második világháború után. Az infláció ideje alatt a pénz értéke a milliomodnál is kisebb részére csökkent. A pénz romlását nagyfokú társadalmi-gazdasági zavarok kísérték, amely megbontotta a csere és az elosztás folyamatosságát, és ez kihatott az újratermelés egész folyamatára. Az árak emelkedése aránytalanul nagymértékű volt, és a legnagyobb áremelkedés természetesen a létfenntartási cikkeknel következett be. Az inflációtól a bérből és fizetésből élők szenvedtek leginkább, a munkaadók még kerestek is rajta, hiszen a munkabérek nem emelkedtek olyan gyorsan, mint a termékek árai.

Találón mondja Lenin, hogy a papírpénz inflációs emissziója: „a kényszerkölcsön legrosszabb fajtája, mert leginkább a munkások és a legszegényebb lakosság helyzetét rontja”.

Az inflációk rendszerint a *háborúk* kísérő jelenségei, de napjainkban is előfordulnak. Néhány dél-amerikai államban például az 1950 és 1960-as években a pénz értéke rohamosan a töredékére csökkent, és tényleges inflációt tapasztalhattunk. Az infláció mindig a gazdaság tartós kiegyensúlyozatlanságának következménye, amikor az újratermelési folyamat alapvetően fontos arányainak felbomlása továbbgyűrűzik a gazdasági élet egészében. Az infláció elindulhat a beruházási folyamat oldaláról, de elindulhat a fogyasztói piacról is.

A fogyasztási piacon inflációval akkor kell számolni, ha a fogyasztási cikket termelő szektoron *kívül* levő gazdasági ágazatokban a munkabérek összege és az érték többlet elfogyasztott része meghaladja a *B* szektor szükségleteinek ki-

elégítése után fennmaradó fogyasztási cikkek termelésének többletét.

Az inflációt tehát nem tekinthetjük kizárólag pénzügyi természetű jelenségnek, hanem olyan komplex tünetnek, amelynek gyökerei lenyúlnak a *termelés, az elosztás* és az általuk meghatározott *csere aránytalanságáig*. Vagyis az infláció sohasem véletlen jelenség, nem csupán a gazdasági élet valamilyéle „műszaki zavara”, hanem az *egész gazdaság betegsége*. Ezzel azt akarom mondani, hogy a gazdasági élet egészének normális menetében, ha van bizonyos áremelkedés, szükségtelen riadoznunk az inflációtól mint közeli veszélytől. Ha azonban a gazdasági élet (a termelés és a fogyasztási igény) egyensúlyában tartós zavarok keletkeznének, akkor nagyon nagy, sőt súlyos probléma lehet az inflációs veszély.

Amikor azt hangsúlyoztam, hogy nem minden áremelkedés jelez inflációveszélyt, arra gondoltam, hogy bizonyos árak emelkedése — ha az jövedelmezővé teszi valamely áru termelését, és a termelési kapacitás elegendő az igények kielégítésére — éppen szilárdítja a pénz vásárlóerejét, hiszen fokozódó árubőséget teremt. Az ilyen árváltozás a termelés és a kereslet egyensúlyozásának irányába hat, nem pedig fordítva. Ezen túlmenően ismét hangsúlyozni szeretném, hogy az inflációs áremelkedés nem hasonlít ahhoz, amikor az árak felfelé és lefelé mozgásának egyenlegeként emelkedik az árszínvonal. Az inflációban csak egyirányban, felfelé mozognak az árak.

Milyen mértékben inflációérzékeny az új gazdasági mechanizmus? Erre a kérdésre azt válaszolhatom, hogy tulajdonképpen nem jobban, mint amennyire a régi, kötött gazdaságalkodásban volt, csak éppen másképpen. A régi gazdasági mechanizmus ugyanis az árak állami rögzítésével arrafelé tendált, hogy *burkolttá* tegye az áremelkedést, míg ez ma *nyíltan* jelentkezik és jobban is lehet ellene küzdeni. Az *áru-alap és a forgalomban levő pénz egyensúlyának megbomlása mindenesetre sokkal kevésbé veszélyezteti a társadalmat az új mechanizmusban, mint a régiben.*

Végző fokon az inflációt vagy az inflációs veszélyt nem a gazdaságirányítás rendszere szüli, hanem a gazdaságpolitika, a gazdaságfejlesztés iránya és üteme. Ha ez utóbbi irreális, akkor lép fel az infláció veszélye. Az új mechanizmus gazdaságpolitikai jelzőrendszere jobb, hatékonyabb, mint a régié volt, így a központi vezetés előbb észreveheti, ha valamit igazítani kell a fejlesztés irányán.

Annak bizonyítására, hogy az új mechanizmus kedvezőbb helyzetet teremt a vásárlóerő és az árualap összhangjában, mint a régi, két dolgot szeretnék megemlíteni. Az *egyik* az, hogy a fizetőképes kereslet és a termelés jobb összhangjának irányába hat, a *másik* pedig, hogy nem ösztönöz a mindenáron való beruházásra, a beruházások egyoldalú mennyiségi növekedésére, hanem a hatékonyabbakra.

Köztudott, hogy a régebbi kötött, merev tervlebonthatós gazdaságirányítási rendszerben nem tudtuk elérni a termelés és a fizetőképes kereslet megfelelő összhangját. Emiatt igen sok olyan terméket gyártottunk, amelyekre a társadalom nem tartott igényt, amelyek tehát a vállalatok raktáraiban fekdütek, illetve fekszenek el, más termékekből pedig rendszeresen hiány keletkezett. Ennek a gyakorlatnak az utóhatását még most, az új mechanizmus első időszakában is érezhetjük.

E *felesleges cikkek* termelése során a vállalatok *kifizették a bért*, tehát a vásárlóerő megjelent a piacon, az árumennyiség azonban *nem*, hiszen ezeket a termékeket, illetve nagy részüket nem lehetett eladni.

Az új mechanizmusban, amikor a vállalatok a nagyobb nyereség elérésében érdekeltek, amikor tehát nem elegendő termelni, hanem a terméket értékesíteni is kell, a vállalatok *belső gazdasági kényszerből* igyekeznek olyan termékeket gyártani, amit a fogyasztók keresnek, amit értékesíteni tudnak, és amiből bevételük, nyereségük származik. Ez az egyik legfőbb biztosítéka annak, hogy a termelés során kifizetett bér a korábbinál jobb összetételű, az eladható termékek piacra bocsátását eredményezi.

A *beruházáspolitikában* bekövetkező változás talán még hatékonyabb biztosítéka a pénz és az áru megfelelő összhangjának.

A vállalatok eddig az államtól *ingyen* kapták a beruházási összegeket. Nem nagyon takarékoskodtak velük. Nem csoda, ha — kevés kivétellel — az volt a gyakorlat, hogy a beruházások rendszeresen *többe* kerültek, mint tervezték, és azok megvalósítására állandóan *több bért* fizettek ki, mint amennyit előirányoztak. A beruházási piac krónikus egyensúlyhiánya miatt a beruházások *később léptek* üzembe, gyakran a tervezettnél *kisebb* kapacitással. Így a tervezettnél *nagyobb bérrel* szemben a tervezettnél *kisebb árualap* keletkezett, ami rendkívül hátrányosan befolyásolta a bérek és az áruk mennyiségének viszonyát.

Nézzünk talán egy kitalált, de jellegzetes példát ennek illusztrálására. Tegyük fel, hogy a tervben szerepelt egy téglagyár építése 100 millió forint értékben, amelyből 40 millió forint a bérhányad. Ugyanezen terv szerint az üzemnek egy megadott időben készen kellett lennie és évi egymillió téglát termelnie. A beruházás azonban elhúzódott egy évvel és 50%-kal *többe* került, mint terveztük (változatlan áron). Ezek az adatok körülbelül kifejezik az átlagos beruházások megvalósulásának típusos eseteit az elmúlt két évtizedben az extenzív és rendszeresen túlfeszített beruházások időszakában.

Milyen következményekkel járt az ilyen beruházási gyakorlat? Ha csak a tervezett üzembe helyezés évét veszem számításba, akkor először is az államnak gondoskodnia kellett 50 millió többletpénzről, az építés kapcsán pedig felhasználtak a tervezettnél 30 millió forinttal több anyagot, félkész és készterméket (áruhiányt előidézve az adott termékek piacán), továbbá 20 millió forinttal több bért. Összesen tehát a beruházás 50 millió forinttal nagyobb árukeresletet teremtett a tervezettnél, viszont az előirányozott időben semmi árualapot nem bocsátott ki, hiszen csak egy évvel később helyezték

üzembe. Íme egy jellegzetes példa arra, hogyan indulhat el az aránytalanság a beruházások területéről.

Nem csodálható, hogy a pénz a kötött árrendszer ellenére is vesztett vásárlóerejéből, az árak — ha nem is azonnal — emelkedtek, mégpedig sokkal gyorsabban, mint a reform első évében.

Beruházáspolitikánkban a reform során *kétfajta* pozitív jellegű változás is bekövetkezik. Az *egyik*, hogy a vállalatok a jövőben az összberuházási volumennek több mint a felét *a saját nyereségből*, illetve visszafizetendő hiteltől fogják előteremteni. Ebben az esetben pedig nagyon kell vigyázniuk arra, hogy mielőbb megtérüljenek a beruházási összegek és az újra befektethető legyen.

A vállalatok már 1968-ban is sokkal körültekintőbben gazdálkodtak a *nyereségüket terhelő* beruházási, mint az államtól kapott *ingyenes* eszközökkel. Erre igen sok pozitív tapasztalatunk van a korábbi időszakból is. Évek óta használják a vállalatok — kisebb-nagyobb beruházásra — a banktól kapott önköltségcsökkentési hiteleket, amit rövid idő alatt vissza kell fizetniük. Az e forrásból származó beruházások zöme rendszeresen megtérült arra az időre, amikor a vállalatok tervezték. Ha tehát a reform során nő a vállalatok saját erőből történő beruházása, akkor ezen összegek megtérülése — a beruházásra kifizetett bérek áruval való fedezete — is lényegesen jobb lesz, mint korábban.

A *másik* vonatkozásban a reform azért hozhat jelentős javulást az áru- és pénzviszonyok tekintetében, mert az állami beruházásoknál is megszűnik az „*ingyenes*” jelleg. A beruházási összegek jó részét — ugyancsak a vállalati nyereségből — vissza kell fizetni. A vállalatoknak érdekük lesz, hogy adott termelési feladatot a legkisebb állóeszköz-állománnyal — beruházási igénnyel — végezzék el.

Még egy áremelkedési forrásra, „veszélygócra” szeretném felhívni a figyelmet. Ez az állami költségvetés keretében nyújtott dotáció és különféle szubvenciók problémája. Közismert, hogy népgazdaságunkban széleskörűek (helyenként

túlzottan is azok) a dotációk és szubvenciók, át- meg át- szövik a gazdasági élet jó részét. Ha pedig túlzott mértékű a dotáció és a szubvenció, annak eredményeként a vállalatok folyamatosan (sokszor automatikusan) elég pénzhez jutnak anélkül, hogy gazdasági tartalékaikat kellően hasznosítanák és erőfeszítéseket tennének a munkatermelékenység növelésére. Vagyis az állami támogatás a gyakorlatban nemegyszer hozzájárul ahhoz, hogy a vállalat folyamatosan termel, közben bért fizet ki, termékeinek jövedelmezőségét pedig nem javítja eléggé. Azt nem állítanám, hogy általában dotáció- és szubvencióellenesek lennénk, hiszen azokra mint a gazdaságpolitikai irányítás eszközeire a jövőben is szükség lesz. De ha túlmegyünk egy bizonyos határon, akkor ezzel ösztönzést adunk az árszínvonal emelkedéséhez, amely — legalábbis ebből az okból — elkerülhető lenne. Ezért is fontos tehát a dotációk és szubvenciók fokozatos szűkítése, és egy racionális támogatási politika kialakítása.

Az elmúlt másfél év tapasztalatai világossá teszik számunkra, hogy a magyar népgazdaságban jelenleg vannak — és a közeljövőben is lesznek — olyan okok, amelyek az árszínvonal lassú emelkedésének tendenciáját váltják ki, miközben természetesen az árak jó része stabil marad, más része felfelé, harmadik része pedig lefelé mozog. Az árszínvonal lassú emelkedésére ható okok a következők:

— még sok az olyan áru, amelynek ára az önköltség alatt van, vagy alacsony jövedelmezőségű;

— a korszerűbb, jobb minőségű áruk termelése és fogyasztása most kezd majd jobban tért hódítani a hazai fogyasztási piacon, és ez felfelé nyomja az árakat;

— a dollár fizetésimérleg-hiánya és a szocialista viszonylatú külkereskedelem mai merevségei miatt az import fogyasztási cikkek lassabban nyernek teret a forgalomban.

Van tehát tendencia az árszínvonal emelkedésére, és ezt a folyamatot az államnak gazdaságpolitikai eszközökkel „kézen kell tartania”. De határozottan nincs tendencia hazánk-

ban az inflációra. Sőt fordítva, jelenleg a gazdasági kiegyensúlyozódás folyamatában vagyunk.

A reform céljai közé tartozik, hogy pénzünk, a forint szilárd, jó pénz legyen. A jó pénznek mindig van egy alapkövetelménye: fedezetének kell lenni. Mi nem folytathatunk olyan gazdaságpolitikát, amely fedezetlen pénz kibocsátásával próbálja megoldani a gazdasági problémákat, és nem vihetjük bele az infláció elemeit a magyar népgazdaságba. Kötelességünk, hogy a forint szilárdságára építsük gazdaságpolitikánkat!

KÉRDÉS: Hogyan kell értelmeznünk a tanácsok önkormányzatának fejlesztését a helyi ügyekben?

VÁLASZ: A Központi Bizottság és a Minisztertanács 1969. március 5—6-i együttes ülése értékelte azt a munkát, amit államéletünk és a szocialista demokrácia továbbfejlesztése érdekében végeztünk és meghatározta ennek jövőbeni irányát — közte a helyi tanácsok továbbfejlesztésének főbb elvi kérdéseit. A határozat megállapítja: „Növelni kell a tanácsok társadalmi, politikai szerepét, önkormányzati jellegét, hatáskörét és felelősségét, a helyi feladatok megoldásában.” A tanácsok szocialista önkormányzattá alakítása minden kétséget kizáróan társadalmunk szocialista struktúráját érintő, annak továbbfejlesztését szolgáló nagy horderejű kérdés.

Hogyan kell érteni a tanácsi önkormányzati rendszer lényegét? Ezt a kifejezést a tanácsokkal összefüggésben eddig nem használtuk. A tanács és az önkormányzat kategóriájának összekapcsolása, illetve párosítása mostani keletű: főleg a gazdasági reformmal összefüggésben vetődött fel. Az önkormányzat irányában történő haladás tendenciái azonban már korábban is érvényesültek, hiszen a tanácsi munka fejlesztése évek óta a tanácsok önállóságának növelésére irányult. Az új gazdaságirányítási rendszer bevezetése ezt a folyamatot erőteljesebbé, átfogóbbá teszi, és főként gazdasági szempontból új alapokra helyezi. Ezt az új valamit nevezzük összefoglaló kifejezéssel szocialista önkormányzatnak.

Az önkormányzattal kapcsolatban feltehető egy elvi kérdés: összefér-e a demokratikus centralizmus és az önkormány-

zat elve egymással? Azért probléma ez, mert a szocialista állam működési elveként a demokratikus centralizmust szoktuk emlegetni. Nos, ha a szocialista államot mint „totális” államot fognánk fel, amely egyetlen szigorúan centralizált szervezetről áll, amelynek szabályozó és irányító tevékenysége kiterjed a társadalom minden közösségére — vagyis, ha az egész államot egyetlen centrumból közvetlenül irányítják —, akkor az ilyen állammal kétségtelenül összeférhetetlen lenne a helyi önkormányzat elve. Dehát a szocialista állam nem ilyen szervezet, nem is lehet elvileg ilyen. A szocialista állam centrálisan irányított és szervezett, de nem úgynevezett „totális állam”. A demokratikus centralizmus kifejezés is világosan utal arra, hogy az alsóbb szervek önállósága kívánatos. Lenin egyik cikkében kifejezetten és nyíltan kijelentette, hogy a szocialista állam demokratikus centralizmusa összefér az önkormányzat elvével és rendszerével. Ezt az elvet elevenítjük fel a magyar gazdasági reform és a szocialista demokrácia kibontakozása érdekében. Nem félünk attól, hogy a tanácsok, ha önállóan cselekednek, szem előtt tévesztik az össztársadalmi, az állami célokat. A tanácsok szocialista jellege erre kellő biztosítékul szolgál.

Van-e szoros és szükségszerű kapcsolat a gazdasági reform és a tanácsok önkormányzati jellegének növelése között? Úgy tűnik, igen szoros kapcsolat van közöttük. A tanácsok helyi önkormányzati szervekké fejlesztésének gazdasági vonatkozásai (enélkül csupán fikció az önkormányzat) direkt módon és szorosan összekapcsolódnak a gazdasági reformmal, mert ez teremti meg az önkormányzat gazdasági bázisát. Reform nélkül lehetetlen lenne az önkormányzat. Társadalmi síkon tehát az önkormányzat a reform indirekt társadalompolitikai hatásaként jelentkezik, de azért nemcsak ezzel függ össze; elkerülhetetlenül következik államrendszerünk továbbfejlesztésének általános szükségleteiből. Az államélet, a szocialista demokrácia továbbfejlesztése objektíve szükségszerű a mai időszakban, mert az még egy korábbi fejlődési szakasz — a társadalmi-gazdasági struktúra gyökeres átszervezése idő-

szakának — követelményét fejezi ki. Ma ezen már túl vagyunk. Tehát arról van szó, hogy államrendszerünk továbbfejlesztését a gazdasági reform is kiváltja, de tulajdonképpen mindkettő külön-külön szükséglete napjainkban a szocialista építésnek.

A tanácsi önkormányzat eszméje nem az „égből hullott alá” a mai magyar valóságba, nem is egyszerűen a múltból vett gondolat átültetése a jelenbe. Vagyis nem mesterkél, erőszakolt rendszer, hanem a szocializmusban és a közelmúlt magyar valóságában gyökerezik. A szocializmusban, amelynek természetes létformája a demokrácia. És a közelmúlt hazai fejlődésében, ahol jól megfigyelhető, és világosan nyomon követhető folyamat a tanácsi önállóság fokozódása. Végül is ennek az önállóságnak a betetőzését és minőségileg új formáját jelenti a helyi önkormányzat.

Már 1953 óta a közéleti problémák sorában szerepel — érdemleges kezdeti lépések is történtek, de csak az új gazdaságirányítási rendszer bevezetése során vált lehetővé — a tanácsi önállóság nagyfokú kibontakoztatása, a tanácsok saját gazdasági bázisának sokoldalú kialakítása, ami a korábbiakat meghaladó szerepet biztosít a tanácsoknak. Ennek során növekedett önállóságuk, és felelősségük a helyi igazgatásban, számottevően kibővültek jogaik és lehetőségeik a kommunális gazdálkodás kérdéseiben, nőtt befolyásuk a helyi gazdaságpolitikára, bővült egyeztető szerepük az államigazgatás helyi és a kulturális szervekkel kapcsolatban. Bővültek saját pénzügyi forrásaik is, ezzel egyidejűleg megfigyelhető a központi, a költségvetési juttatások szűkülése. Megjegyzendő, hogy a saját bevételi forrásokat az állam engedi át a tanácsoknak — az ötéves tervek keretében — a társadalmi tiszta jövedelemnek abból a részéből, amely az adott tanács illetékességi területén keletkezik. A tanácsok költségvetését illető helyi bevételek aránya az összes bevételeken belül a reform előtt még 50% körül mozgott, 1969-ben pedig országos átlagban elérte a 70%-ot, az állami hozzájárulásoké pedig 30%-ot teszi ki. Fejlesztési alapjaikban azonban a saját bevételi források

szerepe ez idő szerint még csak 25—30%-os. A nagyobb hányad pedig az állami támogatás.

A legutóbbi időben határozott intézkedések születtek az állami túlszabályozottság csökkentésére, az állam egyik „keze” és másik „keze” közötti felesleges párhuzamok kiküszöbölésére, a bürokratikus vezetési módszerek és tendenciák megzabolázására. Lépéseket tettünk annak érdekében, hogy a tanács, illetve annak végrehajtó bizottsága ne csak a kommunális ellátásnak legyen a gazdája, hanem rendelkezék koordinációs jogkörrel a terület komplex fejlesztésében. Ezzel az alsófokú tanácsok lényegesen nagyobb és több új hatáskört kaptak, gazdálkodásuk önállóbbá, rugalmasabbá vált, kezdeményezőkézségük fokozódott.

A tanácsi önállóság a réginél nagyobb közigazgatási alap-egységeket kíván, olyanokat, amelyek tényleges gazdasági körzeteket képeznek. E téren fontos lépést jelent a tanácsi hálózat korszerűsítése, a községi közös tanácsok létrehozása. Ennek eredménye, hogy ma már 1103 községet vontak össze 413 közös tanács irányítása alatt. A Minisztertanács a közelmúltban nagy jelentőségű határozatot hozott, amikor megalakította a nagyközségek kategóriáját, valamint lehetővé tette egyes községeknek a közelben levő városhoz való kapcsolását. (Ez a határozat mintegy kétmillió embert, a községekben élő összes lakosság 33%-át érinti.) Ez az intézkedés is abból a politikai és gazdasági törekvésből adódik, hogy elősegítse az önállóság és az önkormányzati jelleg fokozottabb növelését. Azzal, hogy kibővülnek a tanácsok működésének keretei, kialakulnak azok az egységek, amelyek hatékony és színvonalas munkára képesek, és amelyekre jobban lehet építeni a hatáskörök decentralizálásánál. Mindezek tehát végeredményben a tanácsi önkormányzat kialakulását segítik.

Hogyan értelmezzük a helyi tanácsok önkormányzatának lényegét és tartalmát? Az nyilvánvaló, hogy a tanácsi önkormányzat, illetve az önkormányzati jellegű tevékenység nemcsak gazdasági és politikai, hanem szociális, kulturális, hatósági igazgatási és egyéb feladatokat foglal magában. Vagyis

komplex hatáskört jelent. De hogyan viszonyul majd a helyi önkormányzat az államhoz? A korábbi (és hivatalosan még a mai) tételünk az, hogy a tanács az államhatalom és az államigazgatás helyi szerve, amely bevonja munkájába a helyi lakosságot. Ez a meghatározás több szempontból sántít, elvileg is hibás. Hiszen például az államhatalmat nem lehet felosztani helyi hatalmakra, az gyanúsán feudalista ízű, de annak sem elég jó. Az államigazgatási jelleggel pedig nem fér össze a tanácsai demokrácia, a helyi lakosság érdekképviselése. El kell tehát vetni azt a meghatározást, hogy a tanács az állam helyi szerve, mert ebbe elvileg nem fér bele az „igazi” demokrácia a helyi ügyekben. Legfeljebb abban az esetben, ha az állam eleve lemond arról, hogy helyi ügyekben állami jogkört gyakoroljon. De ha ez történik (nálunk erre határozott tendencia jelentkezik manapság), akkor egyáltalán felesleges, hogy a helyi eljáró szerv az állam helyi szerveként szerepeljen. Logikusabb és helyesebb a tanácsokat a lakosság (az egész lakosság) szervének tekinteni, amely demokratikusan jön létre. Ez lényegében az önkormányzat. Az állam koordinálja a tanácsok közigazgatási tevékenységét, a helyi gazdaságpolitikai és kulturális tevékenységet. A tanácsai önkormányzat politikai célja nyilvánvalóan annyit jelent, hogy elvetjük a tanácsok jellegére vonatkozó korábbi tételeket és az utóbbi elveket fogadjuk el.

Milyen funkciókat adjunk a tanácsai önkormányzatnak a szocialista Magyarországon? Lényegében a következőkre gondolok:

— Politikai önkormányzatot, ami annyit jelent, hogy a tanácsai tisztségviselőket a helyi lakosság szabadon és demokratikusan válassza, helyi program alapján.

— Pénzügyi önkormányzatot, ami annyit jelent, hogy a tanács szabadon rendelkezik pénzforrásaival (nagyvonalú állami szabályozás mellett) és a bevételeivel arányos költségvetést és fejlesztési programot készít.

— Önkormányzati hatáskör-megosztást a választók (referendum-hatáskör), a tanács teljes ülése (plénium-hatáskör) és

a végrehajtó szerv között (végrehajtási és előkészítési hatáskör).

— A kommunális fejlesztés önálló intézése és ezzel kapcsolatos felelősség vállalása a terület lakossága előtt.

— Gazdaságpolitikai ellenőrzés és befolyásolás, a helyi gazdaságpolitikai célok kialakítása és az arra irányuló szervező munka (foglalkoztatás, lakossági ellátás, szolgáltatások fejlődése, infrastruktúra fejlődése) terén.

— A szociálpolitika helyi feladatainak ellátása, valamint az állam által a tanács hatáskörébe utalt iskolai nevelési ügyek, továbbá a terület kulturális ellátásának intézése.

A tanácsok szerepét tehát növelni kell a helyi gazdaságfejlesztésben, a gazdaságfejlesztés területi, társadalmi, gazdasági vonatkozásainak erőteljesebb koordinálásában, a kommunális ellátás és szolgáltatás feltételeinek létrehozásában, a város- és községpolitikai kérdések önálló megoldásában.

Az önállóság továbbfejlesztésére irányuló javaslatok kidolgozásánál a tanácsok kettős alapfeladatából célszerű kiindulni. Tanácsaink egyrészt az állami politikai és gazdaságpolitikai célok megvalósításának területi szervezői és koordinálói, másrészt mint a lakosság helyi szervei felelősek választóiknak a területi, helyi fejlesztési politika önálló kidolgozásáért és végrehajtásáért. Ebből következik, hogy a tanácsi rendszerbe olyan elemeket is be kell építeni, amelyek a helyi igények autonom formában történő kielégítési lehetőségeit összhangba hozzák az osztársadalmi érdekekkel. Ez azért is fontos, mert a jövőben a korábbinál jobban és nyíltabban kerülnek a társadalmi élet felszínére a helyi, városi, községi, járási és megyei problémák, és markánsabban jelentkeznek a helyi érdekek is. Fontos tehát, hogy kialakítsuk az érdekek ütköztetésének és összhangba hozásának mechanizmusát, a tanácsi önkormányzat keretében.

Az önkormányzat tulajdonképpen azt szolgálja, hogy a tanácsok keretében teremtsük meg a helyi gazdasági, kulturális, szociális és szolgáltatási problémák megoldásának dinamikusabb eszközét. Az önállóság és a demokratikus módszer

rek feltétlenül fejlesztik majd a lakosság öntevékenységet. Eddig is szántunk ilyen szerepet a tanácsoknak, de a lakossági öntevékenység fejlődéséhez kevésnek bizonyult az, hogy elvileg a helyi lakosság legszélesebb tömegszervezeteinek tekintettük. Ez a jelleg sohasem tudott igazán realizálódni a tanácsok esetében, mert hiányzott hozzá az önállóság szélesebb rendszere, az állami hatáskörök nagyobb mértékű decentralizációja. A hazai tapasztalatok szerint a tanácsok tömegszervezeti funkciója a gyakorlatban nem tudott érvényesülni, és úgy tűnt, hogy ez csupán általunk konstruált elv, nem volt valóságos alapja az életben. Viszont arra, amit a tömegszervezeti jelleg hangsúlyozásával elvileg és politikailag ki akarunk fejezni, a jövőben is szükség lesz. De most már nem a tömegszervezeti jellegben látjuk a dolog lényegét, hanem abban, hogy a tanácsok a helyi lakosság legszélesebb és legsokoldalúbb képviselői szervei legyenek, amelyek önállóan látják el feladatukat. (Ezt fejezi ki az, hogy a helyi kérdésekben önkormányzati szervek.) Az önkormányzati tevékenység természetesen nem, vagy nehezen valósulhat meg szilárd tömegkapcsolatok nélkül. Szükség van arra, hogy a tanácsok a lakosság szervei legyenek, ne csak „bevonják” a lakosságot a község- vagy a várospolitikába, hanem intézményes kifejezői legyenek a lakosság akarátának. Mindez tehát annyit jelent, hogy az önkormányzati rendszer kifejlesztésével erősen megnöveljük a helyi tanácsok tényleges politikai szerepét, és általában megemeljük a tanácsok politikai rangját. Ez pedig jelentősen erősíti majd a szocialista államot.

A tanácsoknak a jövőben nagyobb önállóságot kell kapniuk a tervezésben és nem szabad, hogy túlzottan gyámkodjanak felettük az állam centrális szervei, és közvetlenül beleszóljanak abba, mit tervezzen a tanács; mint ahogy nem szólnak bele abba sem, hogy egy vállalat például milyen termékek gyártását tervezi. Tulajdonképpen abba sem szabad felülről beleszólni, hogy bizonyos rendelkezésre álló anyagi eszközökből a tanács a maga területén mit építsen: iskolát vagy óvodát, a vízművet fejlessze vagy a csatornázást hozza rendbe.

Az önkormányzat lényeges eleme: a szabad döntés a reá bízott terület komplex fejlesztésében.

Az azonban, hogy az állam nem szól bele a tanácsok tevékenységébe, a dolognak csak az egyik oldala. A másik oldala az, hogy a tanácsoknak jelentékenyebb gazdasági eszközökkel és jogokkal kell rendelkezniük a helyi problémák megoldására. Leegyszerűsítve: az önkormányzattá váláshoz nemcsak több hatáskör, hanem több saját rendelkezésű pénz is kell. Ez nélkülözhetetlen feltétele a tanácsi önkormányzatnak. Természetesen ez nem valósítható meg máról holnapra, hanem csak hosszabb távon és fokozatosan. De ha az elvet helyesen ismerjük fel és határozottan követjük, akkor egészen biztosak lehetünk abban, hogy megvalósítható.

A tanácsi gazdálkodás önkormányzattá fejlődését ezért pénzügyileg is meg kell alapozni. Célszerűnek látszana, ha a tanácsi gazdaság pénzügyi bázisa perspektívában egyre inkább önfinanszírozó jellegűvé válna. Ez közelebbről azt jelenti egyfelől, hogy a tanácsok gazdálkodása az eddiginél nagyobb mértékben a területükön működő vállalatok és szövetkezetek befizetéseire épülne — olyan állami bevételi források tartós átengedése útján, amely szilárd bázist nyújt az intézmények fenntartásához, a helyi problémák önerőből való megoldásához —, másfelől a város- és községfejlesztés szorosabb kapcsolatba kerülne a gazdasági alapot jelentő vállalatok jövedelmeinek alakulásával.

A tanácsi önkormányzat rendszerét tehát a gazdasági bázis szempontjából végül is úgy képzeljük el, hogy a tanácsnak a folyó kiadásaihoz szükséges bevételeket elvileg teljes mértékig helyben kell megszereznie, mégpedig zömében a helyi gazdaság szektoraiban, az állami vállalattól a kisiparosokig bezárólag. Nyilvánvaló, hogy ebből a szempontból jelentős különbség van az iparilag és gazdaságilag fejlett és a fejletlen megyék között. (Győr megyének bizonyára nagyobb a pénzbevétele, és így nagyobb helyi forrásai lehetnek, mint például Szabolcs megyének.) Ezért gyakorlatilag azzal számolhatunk, hogy a városok, a községek kisebb része képes a

gazdasági-pénzügyi önellátásra, nagyobb részük pedig állami támogatásra szorul. Milyen mértékű pénzügyi önellátást tekintünk olyannak, amelynek megvalósulása esetén önkormányzatról beszélhetünk? Elgondolásom szerint az önkormányzat pénzügyi kritériuma lehetne, ha a tanács évi költségvetésének legalább 90%-át, fejlesztési alapjának pedig legalább 75—80%-át saját forrásaiból fedezi (saját forrásnak tekintve természetesen a bankhitelt is).

A népgazdasági tervezésben és az állami költségvetésben továbbra is biztosítani kell, hogy végbemehessen a különböző országrészek és a különböző megyék között a szükséges fejlődésbeli kiegyenlítődés. Ez mint célkitűzés ezután is fennmarad. Az állam kiegyenlítő szerepét azonban az eddiginél jobban objektív kritériumokhoz kell kötni, ennek konkrét rendszerét még ki kell dolgozni.

A tanácsoknak a helyi gazdasággal kapcsolatos funkcióját nem szabad úgy érteni, hogy szervezetileg is irányítanak a gazdasági élet egészét, illetve a területükön működő vállalatokat. Arról van szó, hogy bizonyos koordinációs feladatokat látnának el például a helyi beruházáspolitikában, a kommunális ügyekben, az ellátásban, a vállalati lakásépítés területén stb. A gazdasági jellegű koordináció lényeges feltétele annak, hogy a tanácsok valóban „gazdái legyenek illetékességi területüknek, és érdemi helyi politikát alakítsanak ki. Továbbá pénzügyi hozzájárulást kell kapniuk a területen működő valamennyi vállalattól kommunális szolgáltatásaikért és a kommunális gazdaság fejlesztéséért.

A tanácsi önkormányzat rendszerének megvalósítása korántsem jelenti azt, hogy általános társadalmi elvvé kívánánk tenni az öngazgatást. Semmi esetre sem! Továbbra is változatlanul azt valljuk, hogy a szövetkezetek működését az öngazgatásra célszerű alapozni, de a termelőerők fejlődésével volna ellentétes az öngazgatás bevezetése az állami vállalatoknál. Az öngazgatásnak az államigazgatásban való alkalmazása sem volna reális és célravezető, itt a demokratikus centralizmus a követendő elv. A tanácsi önkormányzat

csakis azzal összhangban, annak kiegészítőjeként képzelhető el. Nincs tehát szó arról, hogy a tanácsi önkormányzat kifejlesztésével utat nyitnánk Magyarországon az öngazgatásnak, mint általános társadalmi irányzatnak. Ez a szocialista állam szerepét csökkentené és lényegileg formálissá tenné.

A tanácsi önkormányzat megvalósításának egyik fontos nyitott kérdése, hogy az mire terjedjen ki. Teljesen nyilvánvaló, hogy a városok és községek legyenek az önkormányzat hordozói. De önkormányzati formában fejlesszük-e a területi (járási és megyei) tanácsokat? Ezt még érdemes lesz megfontolni. Elképzelhető az is, hogy igen és az is, hogy nem. Ha igennel válaszolunk a kérdésre, akkor lényegében egy közvetett önkormányzatot hozunk létre, amely azonban nem lehetne a város és a község önkormányzataért felelős szerv, csupán a megyei szolgálatok ellátásáért. Ha pedig nemmel válaszolunk, akkor a területi igazgatást lényegében helyi államigazgatásnak tekintjük. Az előző esetben az állam a megyék szintjén találkozik össze, és érintkezik a tanácsi önkormányzattal, a második esetben pedig az alapegységek — a városok és a községek — szintjén. Mindkét megoldásnak vannak komoly előnyei, amelyeket még mérlegelni szükséges.

Hogyan hat a tanácsi önkormányzat a szocialista állam további fejlődésére? Mindenekelőtt szeretném hangsúlyozni: a tanácsi önkormányzat kibontakoztatásával nem az állam szerepének csökkentése és funkcióinak általános változtatása kerül napirendre, hanem az, hogy szűkül az állam közvetlen vezetési, és bővül közvetett irányítási tevékenysége. A gazdaságirányítás új rendszerében a területi tanácsok vonatkozásában is megszűnt a népgazdasági terv lebontása, az állam nem foglalkozik a tanácsok gazdasági tervének közvetlen elkészítésével, vagy az anyagi eszközök elosztásával. Mindezt maguk végzik. Fejlődésük erősödő vonása tehát, hogy gazdasági és kulturális téren államunk mind fokozottabban épít a társadalom öntevékenységére. Ugyanakkor az állam és a centrális akarat szerepe ezután is alapvető marad a társadalmi összefolyamatokban. A tanácsi önkormányzat is köz-

pontilag szabályozott módon érvényesül. Erősíteni kell, hatékonyabbá kell tenni a tanácsoknak az állam által történő központi irányítását.

Államrendszerünk a jövőben is a tanácsok rendszerére épül, amelyeket az önkormányzat megvalósítása nem „szakít” el az államtól. Államrendszerünkben továbbra is érvényesülni fog a demokratikus centralizmus elve, végeredményben tehát a szocialista állam perspektívában is a társadalmi fejlődés előremozdítójának szerepét játssza.

KÉRDÉS: Mi történik a veszteséges vállalatokkal?

VÁLASZ: A kérdés 1968-at illetően inkább *elméleti*, mint *gyakorlati*, ugyanis a vállalati eredmény 64 milliárd forint volt — 28⁰/₀-kal több a tervezettnél.

A nyereségtervek ilyen irányú túlteljesítése azt is jelenti, hogy a múlt évben gyakorlatilag nem volt veszteséges vállalat Magyarországon. Ez nem annyit jelent, hogy nem volt olyan vállalat, amelyik ne szorult volna állami támogatásra, hanem azt, hogy a *tervezett és folyósított állami támogatás mellett* 1968-ban nem volt veszteséges vállalat.

Ebben a tervezettet lényegesen meghaladó nyereségben nagy szerepe volt a közgazdasági szabályozók pontatlanságának, valamint annak, hogy a reform első évében a vállalatok számára nem szabtunk feszített gazdálkodási feladatokat. Nem akartuk, hogy az átállás évében nagyon nehéz helyzetbe kerüljenek az *objektíve* nehezebb körülmények között dolgozó vállalatok, és megoldhatatlan pénzügyi-gazdasági problémákkal küszködjenek.

Ez volt a helyzet 1968-ban. Ez azonban nem jelenti azt, hogy később sem fog előfordulni, hogy veszteségesek legyenek a népgazdaság számára nemkívánatos vállalati tevékenységek, és válaszút elé állítsák őket.

Miért? Azért, mert a világ halad, méghozzá nem is kis tempóban. Hogy a haladással lépést tartsunk és gazdaságunkat szüntelenül fejlesszük, az azt a követelményt támasztja a vállalatokkal szemben, hogy napról napra újabb és újabb fel-

adatokat oldjanak meg, egyre magasabb színvonalon. A vállalatok vezetőivel és az egész kollektívával szemben támasztott követelményeknek — érthetően — nem *minden* vállalat, nem minden vezető fog egyformán megfelelni.

Éppen ezért elkerülhetetlen, hogy a tartósan elmaradó vállalatok esetében felvetődjön a „hogyan tovább” kényelmetlen kérdése. Ezen nem szabad sopánkodni. Egyrészt azért, mert a reform egyik célja, hogy *kiderüljön*, melyik vállalat működik a népgazdaság számára hasznosan és melyik nem. Másrészt azért, mert a reform által kívánatosnak tartott *verseny* a vállalatok között önmagában is azt jelenti, hogy az *élenjárók* mögött lesznek lemaradók is. Harmadszor azért nem meglepő, ha problémák keletkeznek egy-egy vállalat pénzügyi egyensúlyában, mert kiugró eredményt, nagyobb nyereséget nem lehet *kockázat* nélkül elérni. A kockázatnak pedig természetes velejárója a *siker* mellett a *balsiker* is.

A fontos itt az, hogy nagyon élesen megkülönböztessük a vállalatoknál jelentkező *pillanatnyi, átmeneti* „pénzzavart”, az *állandósult*, krónikus „életképtelenségtől”. Pillanatnyi „pénzzavarba” kerülhet például egy vállalat akkor is, ha nem tartja be a pénzügyi előírásokat, vagy ha laza a pénzügyi fegyelem az egymás közötti kapcsolatokban. Nyilvánvaló, hogy az ilyen vállalatot nem kell szanálási eljárás alá venni és gyökeresen átszervezni. Csak azokat a vállalatokat kell megszüntetni vagy generálisan átszervezni, amelyek tartósan képtelenek a gazdaságos üzemelésre.

A magam részéről úgy vélem, hogy a szocialista tervgazdálkodásban nem is annyira a vállalatok „*gyors és tömeges*” megszüntetésétől kell félnünk, hisz ez nem következhet be, hanem inkább attól, hogy a *véglegesen* életképtelen vállalatok is erősen „*túlélnek*” magukat. Sok olyan tapasztalatunk van a múltból — és ez a gyakorlat nem változik meg egyik napról a másikra —, hogy nemcsak egy-egy üzem bezárása, de még a régi termelési profil abbahagyása is elég nehéz. A jóindulatú szószólók a „*hagyományokhoz*” — egyébként tisztességes szándékkal — szívvel-lélekkel ragaszkodók nagy és

makacs ellenállását kell legyőzni ahhoz, hogy a gazdasági *szükségyszerűség* értelmében változtassunk a helyzeten.

Sokan a veszteséges vállalatok szanálásáról hallván igazságtalanságot emlegetnek. Azt mondják, hogy az egyes vállalatok *nem egyforma eséllyel* indulnak a versenyben. A régi gépparkkal rendelkező gyár szerintük biztosan alulmarad a modern berendezésekkel felszerelt versenytárssal szemben, és bármennyire is igyekeznek a dolgozók, nem tudják közömbösíteni ezt az „objektív” tehertételt.

Mi az igazság ebben a kérdésben? Való igaz, hogy modern gépekkel könnyebb rentábilisan termelni. De az is biztos, a régi géppark *önmagában* még nem teszi kilátástalanná a gazdaságos termelést. Ha jó a termelés szervezete, kiváló a szakmunkásgárda és főleg, ha jó a termékstruktúra, akkor a munka eredményes lehet a régebbi gépparkkal is. Meg kell keresni tehát azt a munkaigényes, nagy szakértelmet igénylő termékválasztékot, amely az ilyen üzemben is biztosítja a rentábilis, gazdaságos működést.

Visszatérve arra a kérdésre, hogy mi történjen a *tartósan* veszteséges vállalatokkal, azt kell mondanom, hogy ezekre alkalmazzuk azokat az állami rendeleteket, amelyek a vállalatok *szanálását és megszüntetését* szabályozzák.

E rendeletek szerint, ha a vállalat veszteséges és a saját eszközök nem fedezik a veszteséget, *szanálási eljárás indítható*. (A szanálási eljárást kezdeményezni lehet már akkor is, ha a vállalat elvesztette tartalékalapját és gazdálkodása alapján várható, hogy éves szinten a mérleg szerinti eredménye veszteséges lesz.)

A szanálási eljárás során vizsgálni kell a vállalat *korábbi* gazdálkodását, a *jövőbeni* eredményes és pénzügyileg kiegyensúlyozott gazdálkodás megteremtésének feltételeit. Továbbá komplex módon *összefüggésében* kell vizsgálni a veszteség okát, a pénzügyi rendezés módját, valamint a felelőséget.

A *szanálási* eljárás természetesen nem kellemes. Ez azonban semmiképpen nem jelenti a vállalat *megszüntetését*,

hanem azt, hogy megfelelő szakemberek segítségével rendbe hozzák a bajba jutott vállalat „szénáját”. A szanálási eljárás lezárásával ugyanis a szanálási bizottság értékelő jelentést készít az alapító szerv részére, amely — a vizsgálat alapján — tartalmazza a vállalat *gazdálkodásának megszilárdítására vonatkozó különböző műszaki* (termelési, szervezési, technológiai stb.) *és pénzügyi* (ár, adó, támogatási stb.) *kérésekben kidolgozott javaslatokat is.*

Ha a vállalatnál saját erőből megteremthetők az eredményes gazdálkodás feltételei, a szanálási bizottság javaslatot tehet a veszteség *pénzügyi rendezésére.* Ha a veszteséget — a bizottság által javasolt intézkedések gazdasági kihatásaként várható eredményjavulást figyelembe véve — legfeljebb *három év* alatt pótolni lehet, a vállalat a veszteség pótlásának idejére a banktól *szanálási (állami) kölcsönt* kaphat, amelyet az előírt pótlási idő alatt a tartalékalapból vissza kell fizetnie.

A bizottság a veszteség — részben vagy egészben — rendezését, figyelemmel a fennálló kötelezettségekre, a vállalat rendelkezésére álló fejlesztési, illetve forgóalap igénybevételével is javasolhatja.

Kivételes esetben — a *népgazdaságilag jelentős* tevékenységet folytató vállalatnál, ahol a veszteség vállalaton kívüli tényező következménye és ahol a veszteség pótlása *saját erőből nem biztosítható,* de a további eredményes gazdálkodás feltételei megteremthetők —, a veszteséget — a *pénzügyminiszter,* illetve a kormány hozzájárulása alapján — az *állami költségvetés részben vagy egészben megtérítheti.*

Amennyiben a bizottság megállapítása szerint nem biztosíthatók a vállalat eredményes gazdálkodásának feltételei és a vállalat tartósan veszteséges, javaslatot kell tenni *megszüntetésére — átszervezésére,* illetve felszámolására.

Önálló iparvállalatokat 1968-ban nem szüntettünk meg. Néhány veszteséges állami gazdaság, fogyasztási szövetkezet, illetve kereskedelmi vállalat szanálása azonban szükségessé vált. Ezek közé tartozik öt állami gazdaság, az Országos

Árubeszerző és Értékesítő Szövetkezeti Vállalat, a gyümölcs-zöldség göngyölegellátó vállalat, a veszprémi MÉK stb.

Bár korántsem örülhetünk, ha egyes vállalatok szanálására kényszerülünk, de ez is a reform pozitív következményének tekinthető. Nem rossz ugyanis az, ha a népgazdaság számára csak gondot jelentő vállalkozások megszűnnek, és a társadalom felszabaduló anyagi és szellemi erőit átadhatjuk azoknak a vállalatoknak, amelyek a társadalom számára sok hasznos értéket termelnek.

Egyébként bizonyos vagyok benne, hogy a kapitalista dekonjunktúrában jelentkező tömeges csőd sohasem lesz a szocialista tervgazdálkodásban. Egyáltalán a csődbejutás aligha lesz jellemző esete annak, hogy bizonyos tevékenységek leépüljenek vagy megszűnjenek. Ha a vállalat vezetője kellő távlatban gondolkodik és cselekszik mindenütt, feltétlenül elejét lehet venni a szanálásnak. Kínálkoznak a társadalmi tőke jobb hasznosítására olyan lehetőségek, amelyek még csak ezután fognak kibontakozni: a vállalati integráció különböző formái, a vertikális gazdasági kombinációk létrejötte, a nemzetközi kooperációba való bekapcsolódás és így tovább.

KÉRDÉS: Mit eredményezett az 1968. évi árreform, és mi várható az árak — a termelői és a fogyasztói árak — alakulásában?

VÁLASZ: Kétségtelen, hogy a magyar gazdasági reform egyik központi kérdése az árreform volt, amely ezúttal lényegesen eltért a korábbiaktól. Nemcsak az árak időszerű és nagyméretű központi megváltoztatását jelentette, hanem újraértékelte — a két évtizedes tapasztalatok alapján — az árak közgazdasági szerepét a gyakorlatban, és szükségessé tette az árpolitika újrafogalmazását az adott gazdasági viszonyoknak megfelelően. E téren lényeges változtatásokra volt szükség, mert a régi árrendszer a gazdasági és műszaki fejlődés folyamatában 1966—1967-re annyira „előregedett”, hogy már nagymértékben dezorientálta a gazdasági döntéseket és, nem tudta közvetíteni a gazdaságpolitikai célokat a termelés és az áruforgalom területére.

Érdemes és fontos regisztrálni azt, hogy a politikai közvéleményt felkészületlenül érte az árreform és az árak viszonylag széles körű változása, bár előzőleg tájékoztatást kapott a tervezett intézkedések lényegéről. A probléma alapjában nem a végrehajtás zökkenőiből ered — noha akadnak zökkenők az árreform folyamatában —, hanem abból, hogy szélesebb közvéleményünkben nem tudatosodott eléggé az, hogy a helytelen árrendszerből milyen népgazdasági problémák származtak. A termelési és ellátási nehézségeket, az árufeleslegek és áruhiányok keletkezését, a bérszínvonal nagyon lassú és kismértékű emelkedését, a külkereskedelmi mérleg feszültségeit mind-mind érzékelte a közvélemény (hiszen vi-

selte azok következményeit), de nem vezette vissza azokat az adott árrendszerre. Pedig — más, közvetlen okok mellett — a korábbi árrendszernek döntő szerepe volt a népgazdasági feszültségek állandó újraszületésében, a fejlődés megtorpanásaiban. Ha nem változtatunk rajta gyökeresen, akkor előbb-utóbb megállt volna a fejlődés hazánkban. Ezért a kommunista magyar közgazdászok után a politikai közvélemény is a „vádlottak padjára ültette” — most már utólag — a régi árrendszert és elítélte. Közismert, hogy a Központi Bizottság 1966 májusi határozatában ezt megtette. Akik viszont ezt elmulasztják, nem érthetik meg és nem haladhatnak együtt a reform kibontakozásával sem értelmileg, sem érzelmileg. Márpedig a nép és a munkásosztály döntő többségének —, a haladó felfogású, közösségi gondolkodású részének — a reformot a továbbiakban együtt kell megvalósítania.

A gazdasági reform irányelvei megállapítják, hogy a jövőben az árakban a következő három tényezőnek kell együttesen kifejeződnie:

- a termelési költségeknek (beleértve a termelés társadalmi költségeit is);
- a piacok (bel- és külföldi piacok) értékítéletének;
- az állami preferenciáknak (kedvezményeknek) és az állami áreltérítéseknek.

Természetesen nem keveredhet a három tényező tetszés szerint. Az állami áreltérítés nem lehet szabály, hanem csak kivétel, hatása csak akkor pozitív. Annál is inkább, mert az állami áreltérítés mindig az értéktől való eltérést jelenti, vagyis azt, hogy az árucsere nem a tényleges érték alapján történik, hanem vagy az érték alatt, vagy az érték felett. Ha az állam az árakat eltéríti az értéktől felfelé, akkor nemcsak adóbevétele keletkezik ebből, hanem számolnia kell a fogyasztás mérséklődésével, a termelési lehetőségek kihasználatlanságával. (Erre jó például szolgálhat a gyümölcseszés megadóztatásának változatos története.) Ha viszont az értéktől lefelé téríti el az árakat, akkor megnöveli az adott termék fogyasztását, viszont a társadalmi tiszta jövedelem-

ből az államnak kell fedeznie az önköltségnek azt a részét, amely nem térül meg a termék árában. (Erre legjobb példa a gyógyszerárak eltérítése az értéktől.)

A gazdasági reform kapcsán, ha valóban következetesen törekszünk az ésszerű árrendszerre, szakítanunk kell bizonyos társadalmi beidegződéssel. Mégpedig azzal, hogy az árak az állam intézkedéseitől függenek, hogy az árpolitika a tulajdonképpeni alakítója, szabályozója az áruk árának. Ez a látszat akkoriban keletkezett, amikor minden termék árát központi állami szervek állapították meg. Ez azonban mindig csak látszat volt. A valóságban az állam hiába vonja saját hatáskörébe az összes árak megállapítását, e téren nem rendelkezik szabadsággal. Az áruk ára ugyanis értéküktől függ. Ez az árak alapja a szocializmusban is. Vagy ahogy Lenin ezt megfogalmazta: „Az ár az értéktörvény megnyilvánulása”. És mi az érték? A marxista politikai gazdaságtan szerint az érték egyenlő a termék előállításához társadalmilag szükséges munkaráfordítással. Vagyis az áruk ára függő viszonyban van a munka termelékenységével, az önköltséggel és a piac értékítéletével (az áru keresettségével).

Mindebből az következik, hogy az árak nem lehetnek alkalmasak a szocializmusban arra, hogy az életszínvonal kialakításának fő eszközei, vagy a különböző rétegek reáljövedelmének szabályozói legyenek. Széles körben erre nem alkalmasak, csak kivételes esetekben. Olyankor, amikor valamely árut (terméket vagy szolgáltatást) csak valamely meghatározott réteg fogyaszt, és ezt a réteget indokolt társadalmilag kedvezményezett helyzetbe hozni. Az áruk döntő többségével azonban nem ez a helyzet, mert különböző jövedelmű rétegek fogyasztják, és ha az árat az állam eltéríti az értéktől, ez az intézkedés minden fogyasztóra egyformán hat. Nagyon is vitatható tehát az árak állami eltérítésének valóságos szociálpolitikai értéke. Szűk körben — meghatározott esetekben — ésszerű lehet és ilyenkor élni is kell a lehetőséggel. Az áruk zömére vonatkozóan azt kell mondanunk, a szocialista állam érdeke azt követeli, hogy a fogyasztó fizesse meg

az áru értékét. Mi lesz és mi lehet akkor a szocialista népgazdaságban az életszínvonal-politika fő közvetítője, a különböző rétegek fogyasztásának alapvető szabályozója? Ez nem lehet más, mint a szocialista *jövedelemelosztás* és a *jövedelmek* állami szabályozása.

Az árak egyik alapvető funkciója tehát az új gazdasági mechanizmusban az, hogy helyesen orientálják egyrészt a felsőszintű vezetést, másrészt a termelőket és fogyasztókat gazdasági döntéseikben, azaz segítsék elő a gazdasági erőforrások ésszerű felhasználását, a technika gyors fejlődését, a termelés gyors idomulását a kereslethez, a gazdaságos fogyasztói struktúra kialakulását, a kereslet és a kínálat egyensúlyát.

Az árreform előkészítésekor, árpolitikánk kidolgozásakor az is világossá vált, hogy az árakat nem lehet egyszer s mindenkorra helyesen megállapítani. A termelés egyes ágaiban eltérő gyorsasággal fejlődik a technika, változnak a fogyasztói igények és szokások. Emiatt árunként eltérően változnak a költségek és a fizetőképes kereslet, és a korábban esetleg helyesen megállapított árarányok később már helytelenek. Éppen ezért az árrendszer csak akkor lehet — hosszabb távon — jó, csak akkor érvényesül a fogyasztók értékítélete, ha megfelelően rugalmas. Ebben az esetben az ár tendenciájában a társadalmilag szükséges ráfordítás körül helyezkedik el és csak fontos társadalmi érdekből térhet el attól. Az árrendszer éppen rugalmassága révén biztosíthatja, hogy mindig azon a ponton (vagy a termelés nagyobb ösztönzésével és a kereslet mérséklésével vagy megfordítva) segítse elő a fejlődést, amely az adott helyzetben a társadalom számára a legfontosabb.

Korábban különösen a szabad árakkal kapcsolatban vetődött fel az a probléma, hogy vajon ez nem vezet-e gyors ár-emelkedésre, esetleg inflációra? Biztosítható-e a rugalmas árrendszerben az árszínvonal megfelelő stabilitása? Amennyiben lehetetlen közgazdaságilag az egyes áruk árának változatlansága, annyira fontos és szükséges az árszínvonal sta-

bilitása. Éppen ezért a reform számos intézkedést hozott az árstabilitás megvalósítására, illetve arra, hogy az áralakulást az állam megfelelően ellenőrizhesse. Reálisan azonban csak az árszínvonal *viszonylagos* stabilitását jelölhetjük meg cél-
nak, és megengedhetőnek kell tekintenünk a kismértékű eltolódásokat.

Mindezek folytán tehát a gazdasági reform olyan árpoli-
tikát körvonalazott és indított útjára, amely egyidejűleg kí-
vánja megvalósítani az árak rugalmasságát, az árak mozgási
lehetőségének megteremtését a költségek „mozgásterében”,
továbbá az egész árszínvonal stabilitását. Ezért az új, a mai
árrendszer végül is *vegyes* árrendszer lett. Egymás mellett
léteznek a hatóságilag rögzített árak, a korlátozott (maximált
vagy határok között mozgó) árak és a szabad árak.

Mindezt nem lett volna helyes a gazdasági élet egész terü-
letére *egyformán* alkalmazni. Eltérőek az árformák a termelői
és a fogyasztói árak terén, valamint az alapanyagok termelésé-
ben és a feldolgozó iparban. A rendszer kötöttebb az anya-
gokat előállító iparcsoportban és a fogyasztói áraknál, és sok-
kal lazább a feldolgozó iparban. Íme az adatok, amelyek az
1968 januári állapotot mutatják (lényeges változás azóta
nincs).

Megnevezés	Rögzített ár	Maximált ár	Szabad és „laza” ár
	százalékban az árrendszeren belül		
Az alapanyaggyártásban	30	42	28
A feldolgozó iparban	19	3	78
A fogyasztói árakban	20	30	50

Mit mutatnak az árreform másfél éves tapasztalatai?

Ha azt kérdezzük magunktól, hogy az árreform nyomán
létrejött-e már hazánkban az a kívánatos árrendszer, amely-
ben az árak és az árarányok összhangban vannak a terme-
lési, a forgalmi és a fogyasztási feltételekkel, akkor erre a
kérdésre ma még nemleges választ adhatunk. Ha azt kérdez-
zük, hogy összességében ésszerűbb-e a mai árrendszer a ko-

rábbinál, akkor viszont ingadozás nélkül igennel kell felelnünk. Akadhatnak természetesen olyanok, akik csupán érzelmi, indulati alapon a mait marasztalják el, azzal a logikával, hogy az a legrosszabb, ami éppen adott és aminek nem értem az intencióját. Dehát csak nagyon kevesen vannak ilyenek. Árrendszerünk az elmúlt másfél évben jelentősen fejlődött a közgazdasági ésszerűség és megalapozottság irányába.

A termelői árak az új árrendszerben magasabbak a réginél. Az ipari termelői árak átlagban 8⁰/₀-kal (a nehézipar 3,5⁰/₀, a könnyűipar 19,8⁰/₀, az élelmiszeripar 11⁰/₀) magasabbak, mint a régi árrendszerben voltak és sokkal inkább összhangban vannak a költségekkel. A mezőgazdasági felvásárlási árak 9,5⁰/₀-kal voltak magasabbak 1968-ban, mint az előző évben. Mindezek az árreform tervezett változásai, amelyek megfelelnek az állami céloknak. Egyetlen terület van, ahol az áremelkedés lényegesen magasabb a tervezettnél, ez az építőipar, ahol 10⁰/₀ helyett 17⁰/₀-os áremelkedés következett be (ezen belül a lakásépítés árai 24⁰/₀-kal emelkedtek). Miért? Mert az építkezések iránti kereslet jelenleg magasan meghaladja a kínálatot! Hagyjuk-e érvényesülni az építkezéseknél az árak emelkedését vagy sem? Egyelőre hagynunk kell még ebben az évben is, mert ez meggyorsítja a beruházási kereslet és a műszaki kapacitások kiegyensúlyozódását, ami a hatékonyabb beruházások alapfeltétele. Az állam viszont mentesíti az építetőköt (közületeket és magánosokat egyaránt) a lakásépítések áremelkedésének hatásától, hogy a tényleges lakásépítés a terv szerint zavartalanul folytatódhasson. És valóban, az 1968. évi lakásépítés népgazdasági csúcspot, évi 67 000 lakást eredményezett.

1968 január óta a termelői árakban kellő stabilitás érvényesül. Az év végéig mindössze 0,4⁰/₀-kal emelkedett a termelői árszínvonal.

Ha mérlegre tesszük, hogy sikerült-e az árrendszer rugalmasabbá tétele inflációs tendenciák keletkezése nélkül, azt mondhatjuk, hogy a magyar árreform tapasztalatunk szerint

megfelelt ennek a célkitűzésnek. Az új gazdasági mechanizmus bevezetése óta eltelt időszakban viszonylag stabil volt mind a termelői, mind a fogyasztói árszínvonal, az árak változása általában a tervezett kereteken belül maradt.

Ugyanakkor meg kell állapítani, hogy a mai árak még sok tekintetben nem ideálisak. Az árarányok széles területen még mindig eltérnek a ráfordításarányoktól. A piaci kereslet-kínálat még alig hat az árakra, mivel még kezdeti fokon van az ipari és kereskedelmi vállalatok közötti „áralku”. A vállalatok az állami támogatások és mentességek útján óriási árbevételhez jutnak még, és ezek gazdaságilag nagyon sokszor ésszerűtlenek, csupán a gazdasági folyamatosság fenntartása érdekében születtek. Az állami költségvetésben 100 forint bevételre jelenleg 32 forint vállalati pénzügyi támogatás jut. Ez bizony még túlzottan és mesterkélten „melegházi” körülményeket teremt sok vállalat számára.

Ha az árak arányai még mindig eltérnek a ráfordításarányoktól, akkor feltehető a kérdés, hogy végül is jobb-e a mai árrendszer a réginél? Vajon nem kerültünk „csöbörből vödörbe”? Nem kerültünk! A mai árrendszer jobb a réginél, részint kisebb az eltérés, részint pedig nem spontán, mint a régi árrendszerben volt, hanem „profilja” van.

Miként érintette az árreform a *fogyasztókat*?

A Központi Statisztikai Hivatal számításai szerint a fogyasztói árszínvonal 1968-ban lényegében az 1967. évinek megfelelően alakult. Eszerint éves átlagban az árszínvonal emelkedése a népgazdasági tervben megengedett 1—2⁰/₀-os kereten belül maradt. Az árszínvonal növekedése — például a munkások és alkalmazottak által vásárolt áruknál és szolgáltatásoknál — kisebb volt a rögzített hatósági árrendszer utolsó évében bekövetkezett emelkedésnél is. A fogyasztói árszínvonal stabilitása tehát kielégítő volt, bár problémát okozott, hogy a stabilitás viszonylag széles körű ármozgások egyenlegét fejezi ki.

A fogyasztói árszínvonal a lakosság egyes csoportjainál bizonyos mértékig eltérően alakult, mert kiadásai szerke-

A munkások és alkalmazottak fogyasztói árindexének alakulása 1968-ban
(1967=100)

Megnevezés	Százalék
Élelmiszerek, élvezeti cikkek	100,3
Ruházati cikkek	99,5
Vegyés iparcikkek	98,0
Fűtés, világítás	99,0
Szolgáltatások	104,0

A fogyasztói árindexek változásának hatása a főbb társadalmi csoportokban százalékban

(1968 január – december között)

Megnevezés	Munkások és alkalmazottak	Paraszság	Nyugdíjasok
Élelmiszerek	100	97	100
Élvezeti cikkek	101	100	101
Ruházati cikkek	100	100	100
Egyéb iparcikkek	98	98	97
Fűtés, világítás	99	99	99
Szolgáltatások	104	105	103

zete sok tekintetben különböző. Amíg a vidéki munkások és alkalmazottak vásárlásainál az árszínvonal 1967-hez képest átlagosan változatlan, addig a budapestiek árindexe közel 1%-os emelkedést jelez; ebben bizonyos szerepe van a terület szerint változó áralakulásnak is. A magasabb jövedelműek árindexe is (az átlagtól eltérő sajátos fogyasztási szerkezet miatt) közel 1%-kal magasabb, mint az átlagos jövedelemmel rendelkezőké. A nyugdíjasok vásárlásainak árszínvonala is kissé magasabb, mint általában a munkás-alkalmazott népességcsoporté.

Az 1968. évi fogyasztói árszínvonal alakulásának megítélésénél figyelemmel kell lenni arra, hogy 1968. január 2-án központi intézkedéssel a fogyasztási cikkek kiskereskedelmi árszínvonalát 1,6%-kal az 1967. évi alá csökkentettük. Ezt a csökkenést az 1968. év folyamán az árak fokozatos emelkedése követte és 1968 decemberében a fogyasztói árszínvonal

valamivel már minden népességcsoportnál felette volt az 1967. évinek.

A fogyasztói árszínvonal 1968. évi változása nem volt egyenletes. A kiskereskedelemben a fogyasztói árak az első negyedévben alig változtak. A reform bevezetését követő hetekben a vállalatok az átállással kapcsolatos teendők, a piaci helyzet nem kielégítő ismerete és más okok miatt alig éltek árváltoztatási lehetőségeikkel. A fogyasztási cikkeknel az is szerepet játszott, hogy a kereskedelem jelentős készletek birtokában visszautasította az ipar árváltoztatási törekvéseit.

A kiskereskedelmi forgalom közel 2⁰/₀-ánál az 1968. decemberi árindex 5⁰/₀-kal, vagy azt meghaladóan alacsonyabb az év elejénél. Ide tartozik a hal és a bor (egyes borok decemberben árengedménnyel történő kiárusítása miatt), a ruházati cikkek közül a gyermekpulóverek, a vegyes iparcikkek közül pedig a szintetikus mosó- és mosogatószer, a tűzhely, a kályha, a magnetofon stb.

A forgalom mintegy 11⁰/₀-ának árindexe decemberben 5⁰/₀-ot meghaladó mértékben magasabb az év elejénél. Közöttük található a szárazhüvelyesek, továbbá ide tartozik a ruházati árucsoportoknak mintegy kétötöde és a vegyes iparcikkeknek kb. a hatoda.

Az idényszerű fogyasztási cikkek termelői szabadpiaci ára országosan mintegy 8⁰/₀-kal emelkedett, elsősorban a burgonya- és zöldségárak növekedése miatt. A fővárosban az árnövekedés erőteljesebb (10⁰/₀) volt, mint vidéken (6⁰/₀).

Bár az árindexek bemutatott változása — a statisztikai módszerek következtében — a tényleges árváltozások mellett magában foglalja az áruösszetétel változását is, az adatok a rugalmasabb ármechanizmus működésére, a vállalati árpolitika első hatásaira mutatnak. Ennek értékelését azonban bizonyos fokig — egyéb okok mellett — korlátozza az árstatisztikai rendszer.

Feltehetik azt a kérdést is — különösen azok, akik csak a mindennapi élet kategóriáiban gondolkodnak —, hogy ha a

szocializmusban védjük a dolgozó emberek fogyasztói érdekeit is, miért engedünk olyan széles területet az ármozgásoknak? Tapasztalatom szerint ennek indoka sokak számára még nem eléggé világos, erre mutat az, hogy az árakkal kapcsolatban sajátos pszichológiai reagálás van, ami esetenként már „alapállás”-sá merevül. Ezek mindegyike abban gyökerezik, hogy az árakat csakis és egyedül a *fogyasztók* szempontjából értékelik. A gazdasági élet azonban termelésből és fogyasztásból áll, ez a kettő egymástól elválaszthatatlan. Az árban minden egyes dolgozó érdekelt, és érintett termelői és fogyasztói mivoltában. A mostani ármozgások éppen azt szolgálják, hogy érvényesüljenek a dolgozó emberek termelői érdekei is, az árakban megtérüljenek a költségek, és biztosabb utat nyissunk a termelés fejlődésének. Ilyen folyamatot sajnos nem lehet csak a fogyasztói érdektől vezetve korlátozni, itt az államot az érdekek szintézisének kell vezetnie.

Az árrendszerrel szemben alapvető követelmény, hogy elősegítse a termelés és a forgalom összetételének ésszerű változásait, a vevők gazdaságilag megalapozott igényeinek jobb kielégítését, a preferált állami célkitűzések megvalósulását.

Az árreform ebből a szempontból általában a várakozásnak megfelelően sikerült. A forgalom túlnyomó része zavartalanul bonyolódik az induló — vagy azokhoz egészen közel eső — árakon mind a termelői, mind a fogyasztói szférában. Határozottabban érezhetők olyan vállalati törekvések, hogy szorgalmazzák a belföldön, illetve külföldön kedvezően (magasabb áron, nagyobb nyereséggel) értékesíthető termékeket. Keresik a nagyobb jövedelmezőséget biztosító értékesítési és beszerzési lehetőségeket. Figyelemmel kísérik a piaci áralakulást, termelésüket a piaci tapasztalatok figyelembevételével igyekeznek megszervezni, eszközeik jobb kihasználására törekednek. Mindezekkel összefüggésben igyekeznek kidolgozni saját vállalati árpolitikájukat is. Kezd kialakulni a vállalkozás jövedelmezőségének alsó határait figyelembe

vevő áralkuláció, amelyet profilcserénél, új cikkeknel stb. alkalmaznak. Fokozottabban keresik az árreformmal olcsóbbá tett anyagokat, termékeket.

A javuló ellátásban éreztetik hatásukat az új árarányok, a rugalmasabb árrendszer is. Az árrendszer és az ármechanizmus hozzájárult ahhoz, hogy 1968-ban ésszerűbben, kevesebb bürokratikus megkötéssel és kiegyensúlyozottabban fejlődött a népgazdaság. A rugalmas ármechanizmus elősegítette, hogy erősödtek a termelés és a fogyasztás kölcsönhatásai. Új kezdeményezésekkel találkozunk a kereskedelemben és az iparban. Fejlődött a mezőgazdasági üzemek és a kiskereskedelem kapcsolata. Ez mennyiségben, minőségben és választékban javította az ellátást. Szélesedett az ipar és a kiskereskedelem közvetlen kapcsolata, ami ugyancsak hozzájárult az áruválaszték javulásához, a fogyasztók igényeinek jobb kielégítéséhez.

Ugyanakkor meg kell állapítani, hogy még nem érvényesült eléggé az ármechanizmus keresletet-kínálatot szabályozó hatása. Az ipari, a kereskedelmi vállalatok és szövetkezetek néhány termék kivételével nem kényszerültek tartós árcsökkenésre, a piac elfogadta, illetve többségében kénytelen volt elfogadni a korszerűtlen, divatjamúlt termékek korábbi magas árát is. Az aktív árpolitika kialakítását a kereskedelem nem segítette elő, gyakran mechanikusan elfogadta a termelők árváltoztatásait és árpolitikai tevékenységét túlzottan az időszakos kiárusításokra korlátozta. Ezek indokoltsága sok esetben vitatható, a tapasztalatok szerint — időleges vállalati pénzügyi nehézségek miatt — leértékelték keresett, később magasabb áron újra beszerzett árukat is.

Néhány szót az állami és társadalmi szervek által végzett árellenőrzések tapasztalatairól. 1968-ban mind a termelőknél, mind a kereskedelemben rendszeresebben vizsgálták az árak alakulását, az áralkalmazás helyességét, a szabályozók működését és a vállalati árpolitika fejlődését. Egyedül az állami kereskedelmi felügyelőségek 1968-ban 14 000 fogyasztói ár-ellenőrzést végeztek.

Az állami szervek a megállapított szabálytalanságok miatt a vállalatokat az illetéktelen haszon visszafizetésére kötelezték, vagy annak elvonása iránt intézkedtek, fegyelmi — illetve szabálysértési — eljárás megindítását kezdeményezték.

Az árellenőrzések során megállapított szabálytalanságok számának aránya a reformot megelőzően végzett árellenőrzések megállapításaihoz képest nem növekedett. A fogyasztói árakkal kapcsolatos szabálytalanságok száma 1968 második felében, az év első feléhez képest csökkent.

A fogyasztói árak még távolról sem „értékarányos” árak. Igen sok árut adunk az értékük *alatt*: például az élelmiszereket, különösen a húst, valamint a szolgáltatások egész sorát, kezdve a közlekedéstől egészen a lakásokig. Hogy ez az ártámogatás milyen jelentős, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy az állam 1968-ban a vállalatoknak adott 40 milliárd forint pénzügyi támogatásból fogyasztóiár-kiegészítésre 13 milliárd forintot fordított: 30⁰/₀-os árkiegészítést kapott a sertéshús, 26⁰/₀-ot a marhahús, 42⁰/₀-ot a tej, 30⁰/₀-ot a vágott csirke. Ezenkívül a közlekedés dotációja elérte a 4 milliárd forintot, a szolgáltatásoké pedig a 7 milliárd forintot. Ez utóbbin belül 1,3 milliárd forinttal járult hozzá a lakások karbantartásához, mert köztudomású, hogy a lakbérek még a lakások folyamatos karbantartását sem fedezik.

Természetesen ma még elég sok azoknak a termékeknek a köre, amelyeknek ára lényegesen az értékük *felett* van, például a textiliák, különösen a pamutáru, egyéb ruházati cikkek stb. Így van ez az iparcikkek egy további részénél is, különösen az importáruknál. Az értéktől lényegesen eltérő árrendszer a múlt öröksége, amelyet nem tudtunk, illetve nem is akartunk egy év alatt alapvetően megváltoztatni. Nem tudtuk, illetve nem akartuk azért, mert minden árváltozás csak a lakosság bizonyos rétegének kedvező, másoknak kedvezőtlen. Ha azt akarjuk, hogy az árváltozások miatt egyetlen réteg életszínvonala se csökkenjen, akkor azok „szaldója” nem lehet nulla, hanem végösszegében jelentős

megtakarítást kell jelentenie a lakosság számára. Erre azonban 1968-ban csak kevés pénzügyi fedezete volt az államnak.

Az árreform bevált, betöltötte rendeltetését. Olyannyira, hogy valószínűleg ez volt az utolsó központilag elrendelt átfogó árreform fejlődésünk jelenlegi szakaszában. A jövőben már nem lesz szükség hasonló árreformokra, mert a gazdasági fejlődés folyamatában mehetnek végbe a szükséges ármozgások.

Végül, még egyszer szeretnék visszautalni klasszikusainkra, Marxra és Leninre. Az ár alapja az érték. Az érték a termék előállítására fordított munka mennyiségét és minőségét fejezi ki. Ha az árakkal probléma van, akkor vagy eltérnek az értéktől — és ez úgy szüntethető meg, hogy visszatérítjük azokat az értékhez (ez az árreform koncepciója) — vagy pedig az értékemelő munka hatékonysága nem megfelelő, és ez utóbbi a tartós „árprobléma” Magyarországon. Ez határozza meg a megoldás útját is.

KÉRDÉS: Mit eredményezett a reform első éve a gazdasági hatékonyság szempontjából? Mit mutatnak a vállalatok 1968. évi mérlegadatai?

VÁLASZ: A gazdasági hatékonyság növekedése kétségtelenül kulcsfontosságú kérdés a gazdasági reform, és egyáltalán az intenzív fejlődés szempontjából. Az *extenzív* fejlődés jellegzetes módja mindig az — hazánkban is ezt figyelhetjük meg 1945—1965 között —, hogy a gazdasági hatékonyság kismértékű, lassúbb növekedésével is képes gyorsan fejlődni a gazdaság, mert a termelőerők — a dolgozó emberek és a munkaeszközök — száma mennyiségileg gyorsan növekszik. Ha viszont már kimerültek az extenzív fejlődés tartalékai, mint ma már hazánkban is, akkor *intenzív* úton van sok lehetőség a gyors fejlődésre, vagyis: a termelőerők lassú mennyiségi növelése mellett a gazdasági hatékonyság gyors növekedésével.

Szeretném előrebocsátani, hogy a gazdaságosságot vagy a gazdasági hatékonyságot nem lehet *egyetlen* mutatóval mérni. Súlyos hibát követnénk el, ha a különböző gazdasági mutatók rendszeréből *egy* — bármelyiket, bármilyen fontosat is — kiragadva, csupán *annak az egy* mutatónak az alapján próbálnánk értékelni népgazdaságunk hatékonyságát. Nagyon nagyot tévedhetnénk így. A gazdasági hatékonyság tulajdonképpen gyűjtőfogalom, amely a népgazdasági folyamatok több oldalának együttes, komplex jellemzésére, értékelésére hivatott. Úgy vélem, hogy a fogalomba mindenképpen bele kell értenünk a következőket: a) milyen az eleven munka termelékenysége; b) mennyire jövedelmező a társa-

dalmi tőkebefektetés; c) milyen a külkereskedelem hatása a nemzeti jövedelemre; d) milyen a gazdasági szektorok nemzetközi versenyképessége (műszaki-technikai fejlettség és jövedelmezőség szempontjából).

A gazdasági hatékonyság szempontjából tehát egyik döntő fontosságú közgazdasági mutató: a *termelékenység* alakulása. A munkatermelékenységnek van politikai gazdaságtani értelmezése, amely a gazdasági hatékonyság legáltalánosabb és egyúttal összefoglaló mutatója, ez: *a munka társadalmi termelékenységének alakulása*. Ez azonban elvont politikai gazdaságtani fogalom. Ezt a fogalmat a gyakorlati gazdasági életben sohasem sikerült és nem is fog sikerülni vállalati, vagy akár *népgazdasági* munkatermelékenységi mutatóban kifejezni. Tehát azt nem mondhatjuk, hogy íme: itt van a létszám, itt van az össztermelési érték, a kettőt egymáshoz viszonyítjuk a növekedési folyamatban és ez megmutatja, hogyan alakul a munka társadalmi termelékenysége. Ez utóbbira csak a gazdasági elemzés segítségével következtethetünk.

A *vállalati* munka termelékenységének alakulását azonban statisztikailag viszonylag pontosan mérjük, és ezt egyetlen mutatószámmal ki tudjuk fejezni. Ennek a mutatónak fontos jelző szerepe van, ugyanakkor vannak fogyatékságai. Csak egy példát erre. Ha megváltozik *a termelés struktúrája*, mondjuk a termelés egészén belül csökken a nagy anyag- és a kis munkaigényes termékek aránya, viszont növekszik a nagyobb munka- és kisebb anyagigényes termékek hányada — ami a termelés bizonyos ágaiban éppen célkitűzésünk is —, akkor előfordulhat, hogy növekszik a munka *társadalmi* termelékenysége, viszont a *vállalati* termelékenységi mutató — amit mi gyakorlatilag használunk — vagy nagyon kevésbé javul, vagy éppen rosszabbodik. Ez az egyik jellegzetes probléma.

A másik probléma az, hogy a termelékenységi mutató csak *a termelés szféráját* fogja át, márpedig a gazdasági élet termelésből, elosztásból, forgalomból és fogyasztásból áll. Elő-

fordulhat tehát, hogy a termelésben, az ipar összességében jól alakul a termelékenységi mutató, de a termékek nem realizálhatók 100%-ban sem a belső, sem a külső piacon, hanem egy részük készletben rakódik le a bel- vagy a külkereskedelem raktáraiban — vagy pedig csak bizonyos árveszteséggel adhatók el. A gyakorlatban időnként bizony adódnak ilyen helyzetek. Ebben az esetben tehát ez a mutató már nem fejezi ki pontosan az *igazi* hatékonyságot. (Ebből a szempontból a *nyereség* mutatója megfelelőbb — egyúttal jobban közvetíti a termelékenységet is —, de a nyereségmutató sem lehet *egymagában* szintetikus mutatószám.)

Mindezek megjegyzésével csak arra kívántam felhívni a figyelmet, hogy a gyakorlati életben használt termelékenységi mutatót ne ruházzuk fel olyan tulajdonságokkal, amikkel nem rendelkezhet — ne tekintsük a gazdasági hatékonyság komplex kifejezőjének. Viszont, ha reálisan értékeljük azt, amit kifejezhet, még mindig nagyon fontos jelzést nyújt számunkra a gazdasági hatékonyságról.

Az *első* kérdés tehát, amit a hatékonyság alakulásával kapcsolatban fel kell tenni az, *hogyan alakult a munka termelékenysége Magyarországon 1968-ban?* Ismeretes, hogy az iparban nem nagyon kedvező a vállalati termelékenységi mutató alakulása. Korábban a termelés növekedésének kétharmada származott a munkatermelékenység növekedéséből, és egyharmada a létszámbővítésből; most megfordult az arány: 1968-ban egyharmada származott a munkatermelékenység növekedéséből, kétharmada a létszámbővítésből. A termelési érték 6%-os emelkedése mellett az összlétszám közel 4%-kal emelkedett. (1969 első felében a termelés 1%-kal, a létszám 4%-kal nőtt a múlt év azonos időszakához képest.) Ez, önmagában nézve, negatív előjelű fordulat az ipar ágazati hatékonyságában. A mezőgazdaságban 1968-ban is kielégítően nőtt a munka termelékenysége, hiszen az összdolgozók száma nem növekedett, a termelés emelkedése pedig teljes egészében a termelékenység növekedéséből származott. Igaz, hogy a termelés a múlt évben csak mintegy 2%-kal emelke-

dett (a népgazdasági statisztikában még nem fejeződött be a számbavétel).

Valójában még nem tudjuk teljes egészében közgazdasági-lag értékelni a munkatermelékenység növekedésének 1968. évi folyamatát. Hogy mi történt 1968-ban, az valószínűleg majd csak 1969 végén vagy 1970-ben válik világosabbá.

Ha műszaki értelemben vesszük számításba a munka termelékenységének alakulását az iparban, akkor azt látjuk, hogy az egy munkaóra számított termelési érték 5⁰/₀-kal növekedett, ami több mint 80⁰/₀-át fedezi a termelés növekedésének. Ez arra mutat, hogy a népgazdasági probléma 1968-ban nem annyira a munkafolyamatból származik, mint inkább a sajátos gazdasági feltételekből. (Természetesen ebben az esetben a termelékenységi problémát csak szűken értelmezzük, mint a korábbi termelékenységnövekedési ütem csökkenését. De hát van hazánkban szélesebb értelemben is termelékenységi probléma.)

Kétségtelen tény, hogy a munkatermelékenység alakulására 1968-ban és 1969-ben is hatással volt és van a *munkaidő* gyors ütemű csökkentése. A munkaidő csökkentését közismerten vállalati döntéstől tettük függővé, de erre vonatkozóan azt az állami követelményt állítottuk fel, hogy a termelékenységnek nem szabad csökkennie a munkaidő-csökkentés révén; azonos létszámmal kell ellátni ugyanazokat a feladatokat. A valóságban azonban ez az esetek egy részében csak *formailag* érvényesült, és a munkaidő-csökkentés sok esetben a dolgozói létszám *rejtett növekedésével* járt. Tudniillik azok a vállalatok, ahol a termelés dinamikus növekedése miatt egyébként is felfutott volna a termelés, bővítették a létszámukat. Ebben az objektíve szükséges létszám-felfutásban nem lehet megállapítani, hogy mi következik a munkaidő-csökkenésből és mi a termelés bővüléséből. De minden bizonnyal szerepe van benne az előbbinek is. A rejtett létszámnövekedés másik tipikus esete az, hogy némely iparágban nem, vagy csak elenyésző mértékben növekedett a termelés volumene, ugyanakkor — hol indokoltan, hol in-

dokolatlanul — a vállalatok megtartották a korábbi létszámot, és ez a körülmény ugyancsak egyenrangú és azonos hatású a burkolt létszámemeléssel. Végül számomra bizonyosnak látszik, hogy a munkaidő-csökkenésnek láthatatlanul, burkoltan, de kétségtelenül létszámnövelő hatása volt.

Más országok példája is mutatja, hogy a munkaidő-csökkentés azonnali hatása a termelékenység növekedésének fékeződése, és egy-két év múltán jelentkezik a jobb szervezetség termelékenységet emelő hatása. Természetesen helytelen lenne csupán erre az egy tényezőre visszavezetni az 1968—1969. évi eredményt.

Hogyan alakult 1968-ban az iparban a termelékenység és a bérek emelkedése egymáshoz viszonyítva? A tények azt mutatják, hogy az egy munkásra jutó termelékenység népgazdasági átlagban 2⁰/₀-kal emelkedett, viszont az *egy munkaóra*ra jutó termelés — vagyis az egy munkaóra számított termelékenység — 5⁰/₀-kal. Ezzel szemben a bérek emelkedése közel 3⁰/₀-os volt. A műszaki értelemben vett termelékenység, az egy munkaóra jutó termelés tehát jobban nőtt, mint ahogyan a bérek emelkedtek. A szélesebben értelmezett, a gazdasági hatékonyságot jobban kifejező értelemben a termelékenység valamivel kisebb mértékben nőtt, mint ahogy a bérek emelkedtek. De azért mindkét viszonyítás fontos a maga nemében a jövő szempontjából.

Figyelemre méltó, hogy amíg a *budapesti* ipar termelésének bővülése teljes egészében a termelékenység javulásából eredt, a vidéki ipar fejlődése nagyrészt létszámnövekedés útján valósult meg. Az utóbbinál a létszám, illetve a termelékenység alakulása összefüggött az új üzemek beindulásával, és az újonnan felvett, szakképzetlen munkaerők átmenetileg alacsonyabb produktumával; több vidéki ruhaipari vállalatnál értékesítési nehézségekből eredő termelési problémákkal.

A reformra való átmenet időszakában — beleértve ebbe az új irányítási rendszer első két évét — olyan gazdaságpolitikai irányt választottunk, amely mérsékelten hat a terme-

lékenység növelésére. Óvatosságból ugyanis mindenképpen el kívántuk kerülni azt, hogy a termelékenység gyors növekedése miatt csökkenjen a foglalkoztatottság elért szintje, és ebből eredő társadalmi, politikai problémák keletkezzenek. Mai szabályozó rendszerünk abban az irányban hat, hogy a vállalatok megtartsák dolgozóik számát, és a meglevő munkaerő jobb kihasználásával emeljék a termelékenységet. Lényegében ezt a törekvést szolgálja a sokat vitatott átlagbér-gazdálkodási rendszer is. Részben ezzel magyarázható, hogy 1968 január óta a termelékenység, az ipar egészét tekintve, csak lassú ütemben növekszik. Az új mechanizmus szabályozó rendszerét jól fel lehet használni arra is, hogy erőteljesebben készítse a vállalatokat a termelékenység emelésére. Erre szükség is lesz. Ez nagyon fontos különösen a nemzetközi termelékenységi (és gazdasági) versenyben részt vevő ágazatokban és vállalatoknál.

Mindebből az a végkövetkeztetés adódik, hogy a munka termelékenységének alakulása az utóbbi másfél évben nem vezethető vissza véletlen, spontán tényezőkre, hanem kapcsolatban van a hatékonyság új értelmezésével és az átállási időszak sajátosságaival. Az is kétségtelen, hogy a reform kibontakozásával mind jobban előtérbe kell helyezni a termelékenység növekedését. Gazdaságpolitikánkban most is és mindig kombináljuk a foglalkoztatási és a termelékenység-növelési célokat, a következő időszakban ezt úgy kell terveznünk, hogy *a termelékenységi szempontnak legyen primátusa a gazdasági élet nagy részében*. Ma már ugyanis ez a magyar ipar és a magyar mezőgazdaság „történelmi problémája”.

A hatékonyság vizsgálatának *második* fontos eleme, *milyen a társadalmi befektetések, a társadalmi tőke hatékonysága?* (Társadalmi tőkén. a szocialista vállalatok összes eszközeit — álló- és forgóeszközeit — értem.) Vajon az újratermelési folyamatban hatékonyan használjuk-e fel az egész társadalmi tőkét? Hoz-e annyit a népgazdaság számára, mint amennyit hozhatna? Javul-e ennek a befektetésnek a haté-

konysága? Ennek értékelése egyelőre még nagyon nehéz, mert a reform megváltoztatta a gazdasági kalkulációt, és a jövedelmezőség mérését is. Nem lehet számszerűen összehasonlítani a mostani teljesítményt az előző időszakkal, mivel másképpen alakul a nyereség fogalma, mert mások az árak és mások a költségek, mint a reform előtt. Ezért itt nem tudunk időmércét alkalmazni. Nem mondhatjuk azt, hogy a társadalmi tőke hatékonysága nagyobb vagy kisebb lenne, mint 1967-ben volt.

Azt viszont megállapíthatjuk, hogy nagyobb a hatékonysága, mint ahogy azt a *népgazdasági tervben számításba* vetjük. A népgazdasági tervben úgy számoltunk, hogy az iparban 100 forint befektetésre 7,5 forint nyereségnek kell realizálnia. Ezzel szemben a 100 forint befektetésre jutó nyereség országos átlagban 9 forint fölött van, tehát — mint már említettem — lényegesen jobb a tervezettnél. *A vállalatok és szövetkezetek 1968. évi nyeresége 64 milliárd forint*, ami 28⁰/₀-kal magasabb az állami költségvetés összeállításakor számításba vett összegnél.

Miért nagyobb a vállalati nyereség a tervezettnél? A nyereség alakulására több tényező hatott. Növelte a nyereséget a keresletváltozáshoz a korábbinál jobban igazodó termelés és a forgalomemelkedés, valamint a gazdasági hatékonyság fokozódása — aminek jelei különösen az év második felében mutatkoztak —, és az átmenettel járó kalkulációs bizonytalanság is. A jövedelmezőségi színvonal okainak feltárására irányuló eddigi vizsgálatok azt mutatják, hogy a vállalatok az árreform során kialakított, úgynevezett „induló áraikban” bizonyos tartalékokat biztosítottak, amelyek még nem voltak felderíthetők és számításba vehetők a költségvetés összeállításának időszakában. Ilyen irányba hatott például az a körülmény is, hogy az árak képzésének alapja az 1965. évi tényleges költség volt, amelyhez becslések alapján kalkulálták az 1966—1967. évi termelésivolumen-növekedést, önköltségcsökkentést és egyéb tényezőket. A kalkulációs bizonytalanság foka, mértéke — a hasonló országos árreformokhoz képest

— normális volt. Ez az átállási tényező azonban csak azért hajthatta a vállalati nyereségszámlák malmára a vizet, mert a piaci verseny viszonylag szűk körű volt — kicsit „túlbiztosított” volt a piac a vállalatok számára.

A számítottnál magasabb nyereségszínvonal előnyösen hozzájárult a biztonságos átmenethez és kedvező feltételeket teremtett a nagyobb vállalati önállósághoz. A nyereség tervezettnél nagyobb tömege növelte az állami bevételeket is, ami lehetővé tette az előirányzatok felüli terhek egy részének költségvetési eszközökből történő kiegyenlítését. (Hiszen a többletnyereség minden 100 forintjából is kb. 60 forint az állami bevételeket növelte.) Mind az előző évi, mind a számítottnál nagyobb vállalati — a fejlesztést és a személyi jövedelmeket biztosító — alapok képződtek, és a tartalékalapok feltöltődése a múlt év végén hozott rendelkezések folytán megfelelő ütemű. A magas jövedelmezőségi színvonal kellő fedezetet teremt az elkövetkezendő időszakokra az aktívabb vállalati árpolitika kibontakozásához.

A nyereségviszonyoknak a számítottnál kedvezőbb alakulása azonban egyelőre tompította a rendszer érdekeltségi motívumait. A vállalatoknak nem kellett megküzdeniük a nyereségért. Erre utal az is, hogy a mérlegbeszámolóknak kimutatott veszteség összege 81 millió forint, ami alig haladja meg a nyereség 0,1%-át. A vállalatoknál maradó, decentralizált nyereség már év közben lehetővé tette a készletek túlzott növekedését.

A gazdálkodás hatékonyságának vizsgálatánál *harmadik* szempontként a *készletek* alakulását kell szemügyre vennünk.

A népgazdaság *készletállománya* kerekén 15 milliárd forinttal, a korábbi éveket meghaladó mértékben nőtt. A készletemelkedés zöme az iparban (9,5 milliárd forint), az élelmiszeriparban és a mezőgazdaságban (3,7 milliárd forint), a termelési eszköz-kereskedelemben (3,1 milliárd forint) következett be. A külkereskedelmi forgalom lebonyolításának változásai miatt a készletek jó része áthelyeződött a termelő-

vállalatokhoz, így a külkereskedelmi vállalatok készletei közel 3 milliárd forinttal csökkentek.

Az 1968. évi készlet alakulásában közrejátszottak olyan tényezők is, mint a jó gabonatermés, a húskészlet és a hengereltáru-készletek növekedése. Az üzembe helyezett új létesítmények is bizonyos „készletfeltöltést” indokoltak, amelyekhez az állami költségvetés 2 milliárd forint összegű forráslapot biztosított. Számos vállalat előnyösen használta ki egyes termékek világpiaci árának csökkenését, és ezekből a „napi szükségletet” jelentősen meghaladó árumennyiséget szerzett be. A kialakult készletszintben az is kifejeződik, hogy a vállalatok általában nagyobb növekedési ütemre készültek fel, mint amilyent elértünk. Ennek elmaradása, illetőleg a gépipari, továbbá a konfekcióipari termékek értékesítési nehézségei miatt számottevő kész- és félkész termék raktáron maradt. Az emelkedés kétharmada anyag-, egyharmada pedig befejezetlen, félkész- és késztermékkészlet.

A készletnövekedés oka sok esetben feltehetően a helytelen készletgazdálkodás; de közrejátszhattak átmeneti, átállási okok is. Ez utóbbi létezésére mutat, hogy 1969 első félévében már jobban nőtt az ipar végtermék-kibocsátása, mint a termelés; a készletnövekedés üteme pedig érdemlegesen mérséklődött.

Mindezt összegezve megállapíthatjuk, hogy a társadalmi tőke hasznosulása, illetve hatékonysága megfelel az adott időszak követelményeinek, de még egyáltalán nem mondható, hogy lényeges javulás lenne. Ebben a vonatkozásban egyelőre nem is az eredmény a biztató, hanem az a tény, hogy ez a téma is kezdi jobban felkelteni a gazdasági vezetés figyelmét.

A gazdasági hatékonyság szempontjából — mint említettem — fontos kérdés, miként alakul a *külkereskedelem* hatékonysága, jövedelmezősége. Itt egyik mérce a népgazdaság külkereskedelmi mérlege, amely határozottan javuló irányzatú. Az export 6⁰/₀-kal, az import pedig 3⁰/₀-kal nőtt. A másik mérce a *fizetési mérleg* alakulása, ami ugyancsak

kedvezően változott mind rubel-, mind dollárviszonylatban. Dollárfizetési mérlegünk passzívuma 1968-ban azonban még csak csökkent, de nem szűnt meg. A népgazdaság külső hatékonysága egészében lassan javul.

A *negyedik* kérdés iparunk és mezőgazdaságunk *nemzetközi versenyképessége*. Ezzel kapcsolatban érinteni szeretném azt, hogyan érvényesült az *állami protekcionizmus és szelektivitás a gazdasági életben 1968-ban és mi a helyzet jelenleg*? Ismeretes, hogy a gazdaságirányítás reformjának bevezetésekor megszűnt az a korábbi szisztéma, amely szerint a bel- és külkereskedelmi vállalatok kötelesek átvenni az ipari termékeket. Korábban az volt a rendszer, hogy amit az ipar megtermelt, azt a bel- és külkereskedelem tulajdonképpen köteles volt átvenni. Ennek következménye volt az ipari termékstruktúra megmerevedése. Mindent érdemes volt termelni, hiszen a kereskedelem átvette. Ugyanakkor, hogy zökkenőmentesen érvényesüljön a társadalmi termelési folyamat, az állam tudatos protekcionizmus-rendszert épített ki. Ennek keretében *dotációt* folyósítunk bizonyos termékekre, amelyeknek fogyasztói árát politikai okokból olyan szinten tartjuk, amely nem biztosítja a kifizetődő termelést. Az állam azért ad dotációt, hogy a vállalat érdekelt legyen a termelésben. Ez az egyik fajta protekcionizmus.

A másik fajta protekcionizmust akkor alkalmazzuk, amikor a vállalat számára az *export* nem kifizetődő. Az állam szubvenciót ad a vállalatnak azért, hogy exportáljon, amivel biztosítjuk az importot. Az exportnál jelenleg egy dollárra körülbelül 9 forint, egy rubelre pedig 4 forint szubvenciót folyósítunk.

Nagyjából ez a mutatója annak, hogy iparunk és mezőgazdaságunk átlagosan mennyivel termel gazdaságtalanabban, mint amennyire exportra termelnie kellene. Ez a gazdaságtalanság sávja. Hozzátenném mindjárt: ez nem úgy alakul ki, hogy *minden* iparvállalat és *minden* mezőgazdasági üzem egyforma hatékonysággal termel, hanem úgy, hogy az iparvállalatoknak és a termékeknek körülbelül a fele szubvenció-

mentes, a másik fele pedig szubvenciót kap, mégpedig a fenténél nagyobb összegben. Így jön ki az átlag.

Számokban is rögzítve a kép a következő: a vállalatok az elmúlt év során 808 milliárd forint árbevétel érték el, egyéb különféle bevételük pedig 12,3 milliárd forint volt, összes bevételük tehát meghaladta a 820 milliárd forintot. A bevételek közel 5⁰/₀-a, 40 milliárd forint az állami támogatások címén elszámolt összeg. Az árbevétel növelő állami támogatások felét az iparvállalatok, több mint 30⁰/₀-át a bel- és külkereskedelmi vállalatok, 12⁰/₀-át a szállítási és hírközlési ágazat vállalatai kapják. Az ipari ágazaton belüli támogatásokból 8,5 milliárd forint az élelmiszeripari (3,3 milliárd forint állami visszatérítés, 4 milliárd forint fogyasztói árkiegészítés, 1,2 milliárd forint dotáció és termelési árkiegészítés), 3 milliárd forint a gépipari, 2,9 milliárd forint a könnyűipari ágazatokra jutott. (Az utóbbi két ágazat támogatása zömmel állami visszatérítés.) A bányászat és a vegyipar támogatására egyaránt kerekén 1,8—1,8 milliárd forintot adtunk.

Ezenkívül van olyan protekcionizmus is, hogy az állam egyes vállalatoknak *mentesítéseket* ad bizonyos állami befizetési kötelezettségek alól. Például elengedi az eszközköztési járulékot a bányáknál, a zöldség-gyümölcs kereskedelemben azért, hogy kisebbek legyenek termelési költségeik, hogy azok „beleférjenek” a fogyasztói árakba.

Ez a protekcionizmus elvileg két elemet foglal magában. A protekcionizmusnak *egyik* eleme tartós: ma nem tudnánk elképzelni olyan rendszert és nem tartunk helyesnek olyan devizaszorzót, amelynek folytán a termelés teljes egészében, teljes keresztmetszetében jövedelmező legyen mind a külső, mind a belső piacon. Ezt sem ma, sem a közeljövőben nem lehet elérni. A vállalatoknak tehát olyan szempontból nem kell félniük, hogy elapad mindenféle pénzügyi forrás, amit ma az államtól kapnak és állami támogatás nélkül maradnak.

Az állami protekcionizmus *másik* elemét képezik az olyan *átmeneti* terelőeszközök, amelyeket az állam rövid, átmeneti időre folyósít a vállalatnak addig, amíg át nem állítja terme-

lési struktúráját a piaci igényeknek jobban megfelelő, jövedelmezőbb termékre. Az ilyesfajta szerkezeti javításra nagyon nagy lehetőség van a gazdasági életben, nemcsak az iparban, hanem a mezőgazdaságban is, és ezt ösztönözni kell. Az államnak tehát mint átmeneti eszközzel tudnia kell élni ezzel a befolyásolással.

Erre a második kategóriára értve mondjuk azt, hogy ma még a kelleténél *kisebb* az államnak a vállalatokra gyakorolt gazdasági hatása. Ezen az értendő, hogy túlságosan bőven adjuk az állami támogatási összegeket. Ez a lényeg. Mint már említettem, a protekcionizmust, avagy az államnak a szocialista vállalatokat támogató pénzügyi politikáját a jövőben sem akarjuk teljesen feladni, viszont a termelési struktúra javítása érdekében a jelenlegihez képest fokozatosan mérsékelni kell, illetve hatékonyabban kell felhasználni.

A protekcionista rendszer Magyarországon általában bevált. Nagyon nagy szerepe volt abban, hogy az új gazdaságirányítási rendszerben tervszerűen növekedett a termelés, a forgalom és a fogyasztás. Ha azonban iparunk és mezőgazdaságunk nemzetközi versenyképessége szempontjából értékelem az állami protekcionizmus adott mértékét, a lényeg a következő: versenyképességünk sok területen nem kielégítő, viszont az állami protekcionizmus mértéke a jövő szempontjából nézve túlzott, amit mérsékelni kell. Nagyobb nemzetközi termelékenységi, hatékonysági versenynek kell kitenni az ipart és a mezőgazdaságot.

KÉRDÉS: Milyen hatása lesz annak, hogy az állam teret enged a vállalatok közötti gazdasági versenynek?

VÁLASZ: Már a gazdasági reform koncepciójának első megfogalmazásakor kiderült, hogy a közgazdászok és a gyakorlati emberek többsége szerint hazánkban kívánatos és indokolt *a verseny a szocialista vállalatok között*. Ezt nálunk most már tulajdonképpen majdnem mindenki elfogadja, mégis érdemes róla beszélni, mert nem mindig egyértelmű és helyes a verseny értelmezése.

A gazdasági verseny gondolatát két évtizedig idejétmúlt és a szocialista gazdaságtól idegen eszmének könyvelték el. Ezért nem csoda, hogy amikor a gazdasági reform felelevenítette, sokan meglepetten fogadták. Akadtak, akik félreértették a dolgot, és lehetetlennek látták a tervgazdálkodás elvének összeegyeztetését a vállalatok közötti versennyel. Ma már túlhaladtuk ezt, egyre nyilvánvalóbb, hogy a gazdasági verseny a tervgazdálkodás szolgálatában is állhat — szocialista gazdasági berendezkedés esetén. Olyanformán, hogy a makroökonómiai (nemzetgazdasági méretű és hatókörű) folyamatokat a központi terv szabályozza, a mikroökonómiában pedig (a vállalatgazdasági szférában) a gazdasági verseny tényleges hatást gyakorol a termékek termelésére és forgalmára. Tapasztalatunk szerint a gazdasági verseny (a szabályozott piacon folyó szabályozott verseny) ésszerűségét főként a fogyasztói érdek és a fogyasztói szemlélet segítette közelvinni és elfogadtatni az emberekkel. A fogyasztók tömegei (azonosak a termelők tömegeivel) ugyanis ebbeli minőségükben, az eladók

közötti verseny híján, a fogyasztói piacon kiszolgáltatottnak és becsapottnak érzik magukat.

Egyesek a verseny legfőbb szerepét az *árak stabilan* tartásában látják. Valóban, a vállalatok közötti verseny az egyik legfontosabb feltétele annak, hogy a vállalatok ne emelhesék *tetszés szerint* a termékek árát. (Ebben az esetben ugyanis a fogyasztók a „konkurrenciától” vásárolhatnak.) A versenynek tehát kétségkívül van ilyen kedvező következménye is. Mégsem lenne helyes hatását *kizárólag* erre korlátozni.

A verseny ugyanis a gyakorlati tapasztalat szerint az egyik legdinamikusabb szabályozója például a *választék bővítésének*, illetve a „hiánycikk kereskedelem” megszüntetésének. A vállalatok érdekeltsége a nyereség növelésében arra ösztönzi őket, hogy a konkurrencia által nem gyártott árufajtákkal, áruféleségekkel igyekezzenek megjelenni a piacon. A verseny a leghatékonyabb ösztönzője annak, hogy a vállalatok igyekezzenek tartani, illetve javítani a minőséget. A minőség rontása ugyanis — azonos árszínvonal mellett — tulajdonképpen burkolt áremelkedést jelent, amelyet a társadalom — a fogyasztó — fizet meg. A konkurrencia léte azonban a vállalatok számára törvényszerűen előírja, hogy *azonos áron legalább azonos, de még inkább jobb minőségű* árucikkek termelésével szerezzenek újabb piacokat, újabb fogyasztókat. A gyakorlatban mindkét esetre — a verseny pozitív, és a verseny hiányának negatív hatására — bőségesen találhatunk konkrét példákat. Ahol megkezdődött a verseny, ott a gazdasági szabályozók és az állami gazdaságpolitika a vállalatokat tevékenységük élénkítésére és a minőség javítására készítetik. A verseny szűk volta viszont sok esetben eltereli a vállalatokat az új kezdeményezéstől.

A vállalatok versengésének azonban van a felsoroltaknál népgazdasági szempontból fontosabb hatása is: ösztönzi a *technika és a technológia* gyorsabb fejlesztését.

A verseny hiánya, a monopolhelyzet a vállalat elkényelmesedését szülheti és szüli is, amikor nem gazdasági kényszer számára a korszerűbb és újabb termékek előállítása a

piac „meghódítása” céljából, amikor a vállalat nem kényszerül újabb, modernebb technológiák bevezetésére, a költségek csökkentésére, hiszen gazdaságos működéséhez — versenytárs hiányában — az általa diktált árak amúgy is elegendő hasznot, nyereséget biztosítanak. Ez a kényelmes helyzet népgazdasági szempontból talán mindennél károsabb: akadályozza a technikai fejlődést, a munkatermelékenység növelését, a gazdasági hatékonyság fokozását.

Ha a nyereségérdekeltséget a vállalatok közötti verseny kibontakozása nélkül alkalmaznánk, csak tökéletlen eszközt nyernénk benne. A nyereség csak akkor lehet reális mércéje egy vállalat teljesítményének, ha működik egy olyan gazdasági kényszerítő erő, amely az önköltség leszorítására és az ár mérséklésére készíti. Ez a kényszerítő erő pedig a gazdasági verseny, az eladó vállalatok versenye a vevőkért, a vevők választási lehetősége az eladók között.

Helytelen irányú szűkítése lenne a versenynek, ha az — egyesek véleménye szerint — csak a *termelővállalatok* között folyhatna. Sőt, vannak, akik tovább egyszerűsítenek és csak akkor beszélnek versenyről, ha egy-egy terméket több *minisztériumi* iparvállalat termel. A helyes és igazságos ezzel szemben az, hogy a különböző szektorok között is legyen verseny. A minisztériumok alá tartozó iparvállalatoknak lehessen versenytársa a *tanácsi vállalat*, a *kisipari szövetkezet*, a *tsz-ek melléktevékenységet végző üzeme*, sőt még a *magánkisipar* is.

Köztudott, hogy a reform megszüntette a *profilkötöttségeket*. Ma Magyarországon például nemcsak *egyetlen* vállalat gyárthat mosógépet, hanem bármelyik, ha berendezései, szakemberei alkalmasak erre, és ha olyan áron és olyan minőségben képes azt elkészíteni, hogy azt a fogyasztók megvásárolják.

A verseny kibontakozását nemcsak a *profilkötöttségek* megszüntetése segíti elő. Ugyanilyen hatásuk van a *beszerzési és eladási utak felszabadításának* is. Ma már elvben minden vállalat — ipari-kereskedelmi egyaránt — olyan forrás-

ból szerzi be áruszükségletét, amelyik számára a legkedvezőbb.

A kiskereskedelem éppen ezért 1968-ban vásárlásai egy részét *nem a nagykereskedelem* közvetítésével, hanem *közvetlenül* a termelővállalattól szerezte be. Ez a tény pedig nemcsak azzal a haszonnal járt, hogy megszűnt a termelés és a fogyasztás között levő felesleges „lépcsőfok” — a kereskedelem kevesebb adminisztrációval, olcsóbban jutott áruhoz —, hanem a nagykereskedelem igyekeztével megtartani a vevőt, olyan „szolgáltatásokat” is nyújtott a kiskereskedelemnek, amit korábban nem tett (az adminisztráció egyszerűsítése, a szállítási határidő lerövidítése) és nagyobb áruválasztékkal csalogatta magához a kiskereskedelmet.

A vásárlási utak felszabadítása miatt keletkezett verseny azt is jelenti, hogy a vállalatok — ha a belföldi termék számukra valamilyen oknál fogva nem megfelelő — *importterméket* is vásárolhatnak. Az import által támasztott verseny különösen akkor nagy jelentőségű, ha olyan termékekben támaszt konkurenciát, amelyekben a gyártó vállalatok monopolhelyzetben vannak a belső piacokon. Olyan termékek, amelyeket csak egyetlen vállalat állít elő, Magyarországon *mindig lesznek*. A verseny ugyanis *nem öncélú*. Csak a *verseny érdekében* nem fogunk „szétszervezni” nagyvállalatokat. Ez elentétes lenne a termelés koncentrációjának objektív törvényével, tehát az ország gazdasági érdekeivel. Ilyen monopolvállalatok esetében ezért kézenfekvő és alkalmas versenytárs a külföldi vállalat, az import is.

A beszerzési „csatornák” felszabadulásához hasonlóan versenyt eredményez az *eladási* utak szabadságának megnyitása is. Korábban az ipar belföldre szánt *fogyasztási* cikkeit csak a belkereskedelmen keresztül értékesíthette. Ez nem volt jó sem a *termelő*, sem a *fogyasztó* szempontjából. Az iparvállalatok számára azért volt kedvezőtlen, mert esetleg hiába ajánlottak fel a kereskedelemnek a régebben gyártott terméknel gazdaságosabban termelhető, ha az nem akarta átvenni, kénytelen volt továbbra is a régebbit gyártani, mert ő maga nem

propagálhatta termékeit. A *fogyasztók* számára pedig azért volt ez hátrányos, mert ők sok esetben szívesen vásároltak volna a régi helyett új terméket.

Sok ilyen vita volt a múltban az ipar és a kereskedelem között például a bútorokról, a cipőkről. Az ipar gyakran vetette a kereskedelem „szemére”, hogy azért sok az üzletben a régi típusú, nehézkes, sok helyet elfoglaló bútor vagy a konzervatív cipő, mert a kereskedelem ezt kérte. A kereskedelem ezt tagadta, és számos példával bizonyította az ipar nehézségét. Az ilyen vitákban nehéz igazságot tenni. Ezért minden bizonnyal helyes az a reform adta lehetőség, hogy iparvállalatok is nyithassanak üzleteket, ahol felajánlják termékeiket, rábízva a *fogyasztóra* az előbb említett vita eldöntését.

A belkereskedelmi monopólium felszámolása azonban más szempontból is előnyös. A különböző „szektorok” közötti kereskedelmi verseny jobban elősegítheti a *kereskedelem kulturáltságának* fokozását, a vevők jobb, gondosabb kiszolgálását.

Az ésszerűség határain belül támasztott verseny tehát hasznos mind a népgazdaságnak, mind a fogyasztóknak. Ezért is tartottuk fontosnak már a reform elveinek megszövegezésekor ezt rögzíteni. Ha szervezett keretek között sikerül tovább bővítenünk a gazdasági versenyt, megteremthetjük a kívánatos termékbőséget, és ezzel együtt azt a gazdasági klímát, amelyben a fogyasztóknak — a vevőknek — tényleges választási lehetőségük lesz, az eladókat *pedig* gazdasági nyomással is jobb teljesítményre készítjük.

Elég sokan vetették fel, hogy a verseny nem „fenéig tejföl”. Ez kétségtelenül igaz, mert *veszteségeket* is okozhat a társadalomnak. Milyen veszteségeket? Például, ha több vállalat termel azonos terméket, az rontja az ipar koncentrációját, népgazdasági szinten drágítja a termelést; vagy ha az ipar is nyit kiskereskedelmi boltokat, biztos hogy kereskedelmi költségei magasabbak lesznek, mint a specializáltan szervezett kereskedelmi hálózaté.

Kétségtelenül igaz az is, hogy a termelés, a kereskedelem koncentrációja olcsóbbá teszi a termelést, a forgalmazást. Csakhogy ez sem egyedüli igazság, és nem is mindig igaz. A gazdasági életet, az *összfolyamatot* nem szabad csak a folyamat *egy részének* adatai alapján megítélni. Lehet, hogy bizonyos termékek termelésének egyetlen üzembe való koncentrálása csökkentené a *termelés* önköltségét. Ez a haszon azonban tetemes kárrá változhat, ha az elvet indokolatlanul, erőszakoltan követnénk. Azáltal, hogy az így kialakult monopól vállalat — versenytárs hiányában — elkényelmesedne, nem fordítana elegendő figyelmet a technika fejlesztésére, egyre korszerűbb, használhatóbb termékek gyártására, és a fogyasztók kárára emelné a nyereséget. Ez az utóbbi variáns a termékek jelentős részénél biztosan nagyobb kárt okozna a *társadalomnak*, mint az, hogy több helyen esetleg valamivel magasabb önköltségen termelik, de állandóan versenyezve jobb, hasznosabb gyártmányok előállításával igyekeznek saját árucikkeik piacát biztosítani.

A *társadalmilag kisebb veszteségek* elvének alkalmazása egyébként világossá válik a reform egy másik — általánosabb, de a versennyel szorosan összefüggő — alapelvéből. A reform kívánatosnak tartja, hogy a termelés valamivel haladja meg a szükségleteket, az *árúkinálat* általában több legyen, mint a *kereslet*. Ha többet termelünk, mint a tényleges szükséglet, ez azt jelenti, hogy a termelés egy része „feleslegesen” van lekötve az áruforgalom csatornájában. Mi ez, ha nem társadalmi veszteség? Mégis, miért vállaljuk ezt a veszteséget? Mert annak segítségével elkerülhetünk egy *sokkal nagyobb* veszteséget, ami a szűkös igényeket el nem érő termelésből fakad: a *termelők* uralmát a piacon. Ez nemcsak azért rossz, mert a fogyasztók ki vannak szolgáltatva a termelőknek, hanem mert — mint mondtam — az üzemek elkényelmesedéséhez vezet, ami megengedhetetlen a kapitalizmussal folyó versenyben, a gyors ütemű haladásban.

Miért mondtam az előbb, hogy a termékbőség és a verseny szorosan összetartozó dolog? Azért, mert tényleges ver-

seny csak termékbőség esetén lehetséges. Hiába termel ugyanis *több gyár* egyfajta terméket, ha a kereslethez képest kevés az össztermelés, ha ugyanakkor nincs lehetőségünk a többletet importból beszerezni. Ekkor a piacon nem a termelők fognak versenyezni a fogyasztókért, hanem a fogyasztók a termékekért. A versenyt tehát nagyon dialektikusan kell felfogni: egyrészt a verseny csak olyan gazdasági körülmények között hat előnyösen, amikor termékbőség van, másrészt a termékbőség megteremtésének éppen a verseny az egyik legfontosabb feltétele.

KÉRDÉS: Hogyan segíti elő a reform területfejlesztési politikánk megvalósítását?

VÁLASZ: Magyarország — mint ismeretes — a múlt rendszertől a termelőerők igen *aránytalan* területi elhelyezkedését örökölte: 1938-ban *Budapesten* koncentrált az összes ipari termelésnek több mint a fele. A területi aránytalanságok másik fő jellegzetessége, az *iparosodott* és a főleg *mezőgazdasági* jellegű alföldi és dél-dunántúli megyék közötti jelentős fejlettségi szintkülönbség.

Gazdaságpolitikánk kezdettől fogva, de különösen 1957 óta egyre fokozódó figyelmet fordított az egyes országrészek fejlettségi szintjének közelítésére. Már a szocializmus építésének kezdetén célul tűztük ki a legszembetűnőbb területi aránytalanságok — főként Budapest és a vidék közötti nyomasztó különbség — mérséklését, az elmaradott területek iparosítását. Helyes volt, és Budapest szívóhatásának csökkenését segítette elő az ipartelepítés úgynevezett ellenpólusos-konceptiója, amely öt város (Győr, Szeged, Debrecen, Miskolc, Pécs) fokozott iparosítását tűzte ki célul. A területfejlesztési elképzeléseket a reform bevezetéséig azonban inkább *adminisztratív* és *utasításos* módszerrel igyekeztünk megvalósítani. *Hiányzott a hosszú távra megalapozott területfejlesztési koncepció.*

A szocialista építés során számottevő eredményt értünk el a gazdaságilag elmaradott területek fejlesztésében, a tőkés múltból örökölt súlyos aránytalanságok csökkentésében, az egyes országrészek fejlettségi szintje különbözőségeiből

fakadó társadalompolitikai problémák megoldásában. Az ország *térbeli* arculata jelentősen átalakult, az egyes országrészek gazdasági fejlettségének színvonala közeledett egymáshoz. Az 1948—1965 közötti időszakra azonban egészében az jellemző, hogy a területfejlesztés társadalompolitikai összefüggései domináltak, viszont erősen háttérbe szorult a térbeliség, a közgazdasági hatások feltárása. A területfejlesztést egyfelől társadalompolitikai kategóriának tekintettük, másfelől a lényegét túlságosan csak az iparosításra, pontosabban ipartelepítésre szűkítettük le. Bár ez így nagyon vitatható szempont, ennek ellenére iparosodtak az elmaradott területek: részesedésük az iparban foglalkoztatottak számából az 1950. évi 17⁰/₀-ról 1965-ig 22⁰/₀-ra emelkedett. Az iparosodottság területi különbségei csökkentek. Az ipari és a mezőgazdasági termelés eloszlása egyenletesebbé vált az iparilag fejlett és fejletlen területek között, csökkent a főváros ipari túlsúlya. Budapest részesedése az iparban foglalkoztatottak számából az 1949. évi 51⁰/₀-ról mintegy 40⁰/₀-ra csökkent, miközben lakosságának száma jelentősen nőtt. A munkamegosztás két alapvető „területi pólusa” azonban az iparban továbbra is Budapest és a vidék maradt.

Mérséklődtek a lakosság életszínvonalának és életkörülményeinek térbeli különbségei. Intenzívebb lett a város és a falu közötti kapcsolat. A budapesti és vidéki ipar közötti munkamegosztásban csökkent a vidék egyoldalúan *nyers- és alapanyag-szállító, valamint késztermék-felvevő szerepe*. Bővült a munkamegosztás is. Általában kedvezően változott az ipar területi szerkezete, de ennek nem kielégítő mértékű változása a *szénbányászati körzeteket* problematikus területekké tette. A *mezőgazdaság* termelési szerkezete sokhelyütt eléggé *uniformizált*, nem igazodik megfelelően a természeti adottságokhoz. Az *infrastrukturális* ellátottság területi alakulása — bizonyos kiegyenlítődés ellenére — még mindig jelentős aránytalanságokat mutat.

A mezőgazdaságban és az iparban ez egy főre jutó reáljövedelem közötti különbség a felszabadulás előtti 50⁰/₀-a

volt, ez a második ötéves terv végéig mintegy 15—20⁰/₀-ra csökkent, jelenleg pedig lényegében egy színvonalon mozog, ami figyelemreméltó lépés a mezőgazdasági és ipari területek fejlettségi színvonalának kiegyenlítésében. Előrehaladt az azonos „fokozatokban” (község, város, járás, megye) levő települések ellátottsági színvonalának kiegyenlítése is, ami mérésélte a falu és a város életkörülményei közötti nagy különbségeket. Ugyanakkor egyes tevékenységek (például a szolgáltatás) fokozott mértékű városi koncentrációja ellenkezőleg hat, és ez még mindig fenntartja a falusi lakosság ellátásának viszonylagos elmaradottságát.

Az ipari és a mezőgazdasági keretek kiegyenlítődési tendenciájának erősödése ellenére az ország egyes területei között olyan nagyságrendű különbségek vannak — a gazdasági fejlettségben — az ott élő lakosság jövedelmi és életviszonyaiban, amelyek csökkentése elkerülhetetlen. Az egy lakosra jutó országos átlagos havi jövedelmet 100-nak véve, Komárom megyében 112⁰/₀, míg Szabolcs-Szatmár megyében csupán 78⁰/₀ az egy lakosra jutó jövedelem. Az iparosított megyékben csaknem egynolcadával több jövedelem jut egy lakosra, mint a kevésbé iparosított megyékben; az egy főre jutó 600 Ft-os havi jövedelemszint alatt a családok aránya Budapesten 13⁰/₀, Szabolcs-Szatmár megyében 50⁰/₀.

A területfejlesztést gazdaságpolitikánk *centrális* kérdései közé soroljuk. Ennek számos, összetett oka van. Nemzetközi és hazai tapasztalataink egyaránt azt bizonyítják, hogy a területfejlesztés szélesebb értelemben nemcsak *gazdasági*, hanem *társadalompolitikai* folyamat is: fontos emelője a társadalmi problémák megoldásának, érzékeny barométere és egyben formálója a közvéleménynek. A területfejlesztés tehát közvetlenül és széles sávon érintkezik az általános politikával, fontos eleme a politikai irányításnak is, koncepcionális kérdései pedig a gazdaságpolitika tárgyát képezik. A számos ellentmondás és megoldatlan probléma, továbbá a területfejlesztéssel kapcsolatosan növekvő társadalmi elvárások, valamint a területi érdekek markánsabb megnyilvánulásai a

gazdaságirányítás új rendszerében, önmagukban is indokolják a területfejlesztési folyamatok tervszerű irányítását és átfogó megoldását.

Figyelemreméltó körülmény továbbá, hogy népgazdaságunk abba a fejlődési szakaszba jutott, amelyben egyre inkább a *hatékonysági* tényezők határozzák meg a gazdasági növekedés ütemét, a társadalmi munka hatékonyságának pedig egyik tényezője éppen a területi munkamegosztás milyensége és fejlődésének iránya, a termelőerők térbeli szerkezetének alakulása. Ezért mindinkább fel kell tárnunk és ki kell használnunk azokat a növekedési tartalékokat, amelyek a gazdaság ésszerűbb térbeli arányaiból származhatnak. Utalni kell arra is, hogy egyre növekszik a területi szervek önállósága és jogköre, fokozatosan bővülnek a rendelkezésükre álló források, és ez szintén növelni fogja a területi gazdálkodás intenzitását és aktivitását, a helyi sajátosságok és adottságok erőteljesebb érvényesülését.

Területfejlesztési politikánkban — gazdasági fejlettségünk mai színvonalán — *minőségileg új* igények és követelmények is jelentkeznek. Utalok arra, hogy a mezőgazdaság szocialista átszervezése és fejlődése, valamint a gazdasági mechanizmus reformja bizonyos szempontból új helyzetet teremtetett. Ezért szükségessé vált területfejlesztési céljaink, a kialakult rendező elvek újrafogalmazása, illetve továbbfejlesztése. A népgazdaság hosszú távú tervezése keretében kidolgozunk egy komplett és nagyszabású területfejlesztési koncepciót, amely — a gazdaságpolitika általános céljaival és lehetőségeinkkel összhangban — elősegíti majd a területfejlesztési kérdések átfogó és perspektivikus megoldását.

Milyen szempontokat, illetve elveket volna célszerű követni a területfejlesztési kérdések jövőbeni megoldásánál? A sok közül csupán néhányra szeretnék utalni.

Vita folyik arról, hogy a területfejlesztésben kitűzhető-e egyidejűleg az életkörülmények kiegyenlítése és a gazdasági hatékonyság fokozása; vagy ha nem, akkor melyik a fontosabb? A kérdés területfejlesztésünk általános társadalmi cél-

ját érinti. Ennek lényege pedig — kissé leegyszerűsítve — a következő: továbbra is folytatódjék a lakosság életkörülményeinek területi kiegyenlítődése, összekapcsolva az optimális gazdasági növekedéssel és a javuló hatékonysággal. A kérdést tehát nem szabad vagylagosan feltenni, a két célt egymással szembeállítani, mert önmagában egyik cél sem abszolútizálható. A közöttük levő ellentmondás is csak látszólagos. A területek közötti gazdasági fejlettség színvonalkülönbségének tartós kiegyenlítődése ugyanis csak akkor lehetséges, ha az megfelelő ütemű és hatékonyságú gazdasági növekedés révén jön létre. Ennek érdekében az adott terület adottságait a legnagyobb hatásfokkal hasznosítható megoldásokra van szükség. Ez végső fokon a társadalmi termelés nagyobb hatékonyságát eredményezi, ami egyúttal lényeges előfeltétele az életkörülmények területi kiegyenlítődésének is. Az életszínvonal és az életkörülmények kiegyenlítődése tehát hosszabb távon csak a gyors és hatékony *gazdasági növekedés bázisán* oldható meg. Következésképpen az olyan kiegyenlítődés, amely a gazdasági hatékonyság háttérbe szorítása révén vagy attól függetlenül menne végbe, *hosszú távon* nem lenne megalapozott és tartós, végső fokon problematikussá válna a társadalompolitikai célok megvalósítása is.

Korábban a területfejlesztésben a *szociális szempontok* domináltak és nemegyszer túlzott engedményeket tettünk a *gazdaságosság* követelményeinek. A területfejlesztésnél ma már feltétlenül figyelembe kell venni a hatékonyság egy bizonyos fokát, és az ettől való eltérés lehet a kivétel. Emellett a jövőben fokozatosan érvényesíteni kell, hogy a jövedelmi színvonal, illetve az életkörülmények kiegyenlítődése elsősorban a gazdasági fejlődés helyi bázisán és a termelékenység fokozásán alapuljon. Mindezt azonban ki kell egészíteni a területfejlesztéshez fűződő — a társadalompolitikai érdekeknek és a szociális szempontoknak is megfelelő — preferenciák alkalmazásával. Nyilvánvaló, hogy a kulturális és szociális ellátottság területi közelítésének követelményét, kiegyenlítődését a területek jövedelmi színvonalától függetlenül segíteni

kell központi állami eszközökkel is. Végső soron tehát a területfejlesztésnél tekintettel kell lenni mind a társadalompolitikai, mind a gazdaságossági követelményekre és azok má már jól társíthatók.

Ezzel eljutottunk a fejlődési szint kiegyenlítésének egy másik fontos — részben egyoldalúan értelmezett — kérdéséhez. A gazdaság arányos területi fejlesztésében továbbra is alapvető szerepe lesz az iparnak. De máris bizonyosnak látszik az, hogy a területfejlesztés problémáját nem helyes egyoldalúan leszűkíteni az iparosításra és nem szabad a hagyományos iparosítás útját tekinteni a kiegyenlítődés fő eszközének. A *nagyipart*, a műszakilag fejlett, magas szerves összetételű nagyipart nem szabad szétszórni az országban, hanem ezt centrálisan kell telepíteni. A jövőben sem lehet kitűzni tehát azt a célt, hogy minden megyében egyformán legyen nagyipar, de azt sem, hogy a megyék iparosodottsága egyazon szinten legyen. Ez csak rontaná a gazdasági hatékonyságot. Olyan kiegyenlítődési utakat és módokat kell tehát keresni, amelyek nem, vagy nem elsősorban a nagyiparban való egyenlő részesedésre irányulnak.

Abból kell kiindulni, hogy továbbra is lesznek *ipari* és *mezőgazdasági* megyék. Ugyanakkor a mezőgazdasági megyék is iparosodnak, de agrárcentrikusan, agrárterületeik erőforrásaival összhangban álló iparágak fejlesztése alapján. Sokoldalú közgazdasági és műszaki mérlegeléssel kell eldönteni, hogy az egyes területek milyen típusú termeléssel hasznosíthatók a leghatékonyabban, mely településeink legalkalmasabbak az ipartelepítésre, és melyek legyenek ipari vonzáscentrumaink. Fontos szempont a koncentrált és decentralizált fejlesztési irányok helyes ágazati és területi kombinálása. Nagy figyelmet kell fordítani a szolgáltatások színvonalának emelésére, arányos területi fejlesztésére. Arról van tehát szó, hogy valamely terület agrár-specializáltsága *önmagában* nem jelentheti a gazdasági fejlettségben való tartós elmaradottságot, mint ahogy a megoldás *egyedüli* eszköze sem lehet az iparosítás.

Felülvizsgálatra szorul az a felfogás is, amely az igazgatási körzetek regionális kiegyenlítődését azonosítja az *ipar* fejlettségi szintjének kiegyenlítődésével. Az ilyen szemlélet tulajdonképpen lebecsüli a területek közötti munkamegosztás elmélyítését, a szabad munkaerő- és -eszközáramlás fontosságát. Következtetésünk tehát: telepítési politikánk eddigi túlzottan iparcentrikus jellegét megszüntetve, vizsgálni kell, hogy egy sajátos agrárcentrikus fejlődés — az úgynevezett agráriparok fejlődése —, a területek egyoldalú agrárjellegének csökkentése, valamint a mezőgazdaság intenzív fejlesztése miként vezet a területi kiegyenlítődéshez, és ebben milyen szerepet játszhat a mezőgazdaság.

A jövőben fokozottabb figyelmet kell fordítani az urbanizációra. A szocialista építés eddigi időszakában az ipari termelés értéknövekedésének 1⁰/₀-ával szemben a városi lakosság száma mintegy 0,2⁰/₀-kal növekedett. Városokban lakik ma már a népességnek mintegy 44⁰/₀-a. A városiasodás a jövőben is fokozódik. Ez céltudatosabb településhálózat-fejlesztést követel, amelynek lényege: a termelőerők területi elhelyezkedésének és a települések fejlesztésének minél teljesebb összehangolása, és a lakosság életkörülményeinek — a gazdasági fejlődéssel összhangban álló — kialakítása. Törekednünk kell arra, hogy a lakosság átrétegződésének folyamata, pontosabban országon belüli vándorlása fokozatosan és mindinkább racionálisabbá váljon.

Felvetődik a kérdés: hogyan illeszkedjen be a területfejlesztés a jövőben a népgazdasági tervbe? A múltbeli tapasztalatok szerint az nem járható út, hogy valamiféle komplex területi terv szerepeljen a népgazdasági terv részeként. A népgazdasági terv csak területfejlesztési irányelveket jelölhet meg; a jövőben ezt nem is a megyékre, hanem mindinkább az összefüggő gazdasági régiókra, elsősorban azok strukturális fejlesztésének irányaira vonatkozóan határozzuk meg.

A népgazdasági terv területfejlesztési irányaiként tehát a következők jöhetnek számba: az ipari vonzáscentrumok és gazdaságfejlesztési komplexumok, továbbá a legnagyobb ob-

jektumok, az egyedi nagyberuházások, valamint bizonyos célcsoportos beruházások területi megvalósulásának kijelölése és a településhálózat differenciált fejlesztési irányainak meghatározása. Ehhez kapcsolódna, illetve ezek végrehajtását szolgálná a közgazdasági és adminisztratív eszközrendszer. A központi területi tervezés szerepe tehát továbbra is alapvető marad, de a reform alapkoncepciójával egyezően nem bontjuk le a népgazdasági tervnek a területfejlesztésre vonatkozó irányelveit. Ezzel együtt megnövekszik az önálló területi tervezés szerepe. A területi tervet az illetékes területi (megyei) szervek — a népgazdasági terv célkitűzéseiből kiindulva, a szabályozó eszközök figyelembevételével, valamint a helyi erőforrásokra és kezdeményezésre támaszkodva — önállóan készítik el. Mindez jelentősen erősíteni fogja tervezésünk és irányításunk demokratikus vonásait.

A területfejlesztési célok megvalósításának érdekében már számos közgazdasági szabályozó eszközt vezettünk be. Az iparfejlesztés és ipartelepítés fokozottabb preferálása céljából központi alapot létesítettünk. Bevezettük a kommunális adót, amely a vállalatokat főként az infrastrukturális fejlesztésbe vonja be, valamint a területhasználati díjat és más eszközöket. A területfejlesztés eszközrendszerét azonban ezzel nem tekinthetjük komplettnek és kialakultnak — a reform kibontakoztatása keretében ez is továbbfejlesztésre szorul. A jövőben a szabályozók olyan differenciált rendszerére van szükség, amely elősegíti a fejlesztendő területek iparosítását, a helyes területi termelési szerkezet kialakítását, a helyi erőforrások hasznosítását, a területek közötti munkamegosztás bővítését, és hatékonyabban ösztönöz a Budapesten foglalkoztatott munkaerő racionálisabb felhasználására. (Megfékezi egyfelől az országos vállalatok fejlesztési lehetőségeinek Budapesten való koncentrálódását, másfelől erőteljesen fokozza az intenzív irányzatokat a fővárosi gazdaságfejlesztésben.)

Igen sokat várunk attól a széles körű munkától, amelynek keretében — a párt illetékes szerveinek intenciói alapján — egy komplex területfejlesztési politikát dolgoznak ki.

KÉRDÉS: Melyek a szövetkezetek fejlesztésének soron következő feladatai?

VÁLASZ: A szövetkezésnek sokévtizedes múltja van Magyarországon. Ez főként a fogyasztási, valamint a beszerző-értékesítő szövetkezésre mondható. A felszabadulás előtt a társadalmi-gazdasági viszonyokból következően nem volt az országban termelőszövetkezeti mozgalom, ez a szocialista rendszer terméke. A szocialista jellegű és tömegmértű mozgalom kialakulásának legfontosabb mozzanatát a mezőgazdaság szocialista átszervezése képezte. Anélkül, hogy tagadnánk a szövetkezeti mozgalom sokszínűségét, mégis — elsődleges céljaik, illetve rendeltetésük alapján — célszerűnek látszik kiemelni a szövetkezés három fő típusát: a termelési, a fogyasztási és az értékesítési szövetkezést.

A szövetkezetek társadalmi-gazdasági jelentőségét a közvélemény egyre inkább felismeri, illetve elismeri. A szövetkezetek szocialista jellegű vállalatok, szerves részét alkotják a szocialista fejlődésnek: létezésük és fejlődésük politikai és gazdasági szükségszerűség. A szövetkezetek zöme kis- és középméretű, nagyfokú mozgékonyra és alkalmazkodásra képesek, gyorsan tudnak reagálni a változó piaci hatásokra. Az újratermelési folyamatnak mindig akadnak olyan „hézagai”, amelyeket csak a szövetkezeti forma tud gazdaságosan kitölteni. Ez nem azt jelenti, hogy a szövetkezeteknek kizárólag hézagpótló szerepük van. Bizonyos termékek előállítására csak a szövetkezés útján oldható meg gazdaságosan. A szövetkezetek társadalmi fontosságuk mellett hasznos *kiegészítői*, illet-

ve *helyettesítői* az állami vállalatoknak, esetenként *verseny-társai* is. A mezőgazdaságban pedig a szövetkezet a fő gazdálkodási forma. Sok területen meghatározó szerepük van a lakosság életszínvonalának alakulásában, a szükségletek kielégítésében, vagyis gazdasági életünk fejlődésében.

A szövetkezeti szektor szerepe a népgazdaságban igen jelentős. Az ország több mint 11 200 vállalati egységének közel fele szövetkezet, illetve szövetkezeti vállalat. A népgazdaság állóeszközeinek tizedrésze az ő tulajdonukban van. A szövetkezetekben dolgozó mintegy 2 millió ember — az aktív keresőknek közel egyharmada — állítja elő a nemzeti jövedelem 20—22⁰/₀-át, azaz évente 40—42 milliárd forintot. A szövetkezeti szektor termelésének részaránya az 1950-től 1967-ig terjedő időszakban a mezőgazdasági ágazatban 4,1⁰/₀-ról 72,2⁰/₀-ra, az építőiparban 5,7⁰/₀-ról 12,5⁰/₀-ra, az iparban 1,2⁰/₀-ról 5,6⁰/₀-ra, a kiskereskedelemben és a vendéglátóiparban pedig 12,4⁰/₀-ról 31,6⁰/₀-ra emelkedett. Ugyanezen időszakban a szövetkezeti szektor hozzájárulása a nemzeti jövedelemhez 2,7⁰/₀-ról 18,6⁰/₀-ra 6—7-szeresére, aktív keresőinek száma pedig 87 000-ről 1,5 millióra emelkedett. A szövetkezeti szektor bruttó termelési értéke (folyó árakon) 2 milliárd forintról 95,5 milliárd forintra emelkedett. A takarékszövetkezetek betétállománya meghaladja a 2 milliárd forintot. A lakásszövetkezetek kereken 8 milliárd forint értékű lakást kezelnek. Mindez hazánk szövetkezeti mozgalmának lendületes fejlődéséről is tanúskodik.

Szocialista építésünknek voltak olyan évei, amikor a szövetkezetek társadalompolitikai megítélésével kapcsolatban számos elvi kérdés tisztázatlansága, az ezzel járó bizonytalanság és hiányos gazdasági gyakorlat gátolta a szövetkezeti formában rejlő társadalmi és gazdasági előnyök kihasználását. Teret kaptak olyan nézetek, hogy a szövetkezeti forma létezése csak *rövid távon* képzelhető el és csupán *átmenetet* képez a kisárutermelés és az össznépi tulajdon között. Voltak, akik úgy vélekedtek, hogy a szövetkezet a szocializmusban nem *következetesen* szocialista kategória, valamiféle — poli-

tikai okokból — megtűrt elem és hosszú távon létezésének, illetve bővülésének tulajdonképpen nincs is gazdasági szükségyszerűsége és racionalitása. A szövetkezeti szektor működését és irányítását, a szövetkezetek belső életét erősen motiválta a kialakult tervutasításos gazdaságirányítási rendszer. Hátráltatta mind a szövetkezeti, mind a vállalatszerű gazdálkodás elemeinek kibontakozását a szövetkezetek tevékenységében. Ilyen vagy olyan formában a szövetkezeti ágazat az állami irányítás keretében működött, és emiatt eléggé eltorzult a szövetkezeti jelleg is. A mezőgazdasági szövetkezésen kívüli egyéb szövetkezeti ágazatok hosszú ideig periférikus helyzetben voltak.

Átgondoltabb szövetkezeti koncepció és arra épülő szövetkezeti politika voltaképpen az ellenforradalom után alakult ki. A fordulatot ebben a tekintetben az „Agrárpolitikai tézisek” megalkotása jelentette. Azok a folyamatok, amelyek a szövetkezeti mozgalomban, különösen 1961 után a mezőgazdaság szövetkezeti szektorában megindultak és kiteljesedtek, szükségyszerűvé tették a szövetkezeti politika megújítását, elveinek újrafogalmazását és gazdagítását. Ennek számos eleme bekerült a gazdasági mechanizmus reformjának irányelveibe, de megerősítette azokat a IX. kongresszus is. Ezzel világos történelmi távlatot kapott a szövetkezeti mozgalom. A szövetkezetek társadalmi-gazdasági szerepének megítélése tehát „helyrebillent”, határozott törekvés bontakozott ki a bennük rejlő előnyök kihasználására.

Melyek szövetkezeti politikánk főbb elvei?

A szövetkezeti tulajdon — mint meghatározott emberek csoporttulajdona — a szocialista tulajdon egyik, mégpedig *perspektivikus* formája; tervgazdálkodásunkat mindkét tulajdonforma (állami és szövetkezeti) fejlesztésére alapozzuk. A szövetkezet, mint a szocialista vállalat egyik formája, szerkezetében és funkciójában különbözik ugyan az állami vállalattól, de azzal *egyenértékűnek és egyenlő jogúnak* kell lennie. Tehát el kell ismerni az állami vállalatok és a szövetke-

zetek egyenjogúságát és azt alkalmazni a gazdasági tevékenységben.

Az állam és a szövetkezetek viszonyának alapja a szövetkezetek öngazgatásának elismerése és alkalmazása. Az államigazgatási szervek feladata nem a szövetkezetek igazgatása, hanem a hatósági felügyelet, azaz a szövetkezetek törvényes működésének biztosítása.

A szövetkezetek működésének kiemelkedően fontos elve a *szövetkezeti öngazgatás és a demokrácia*. A szövetkezetek tevékenységét az egyenlő jogú tagok, mint kollektív tulajdonosok, illetve a tagság által választott, egyedül a tagságnak felelős vezető testületek irányítják. A vezetési rendszer lényege a kollektív öngazgatás. A szövetkezetek a benne egyesült tagok gazdasági vállalkozásai: a tagok biztosítják a kezdetéhez szükséges anyagi alapokat és ők rendelkeznek a szövetkezet jövedelmével. Elválaszthatatlan összefüggés van viszont a szövetkezeti öngazgatás és a kollektív kockázatvállalás között. A szövetkezetek működésében a szövetkezeti és vállalatszerű gazdálkodás egyidejűleg valósul meg.

Általános érdekeink fűződnek a *szövetkezetek szerepének növeléséhez* és működési körüknek további bővítéséhez, a szövetkezetekben rejlő lehetőségek eddiginél jobb kihasználásához. A hagyományos szövetkezetfajták mellett még számos olyan terület van, ahol előnyösnek és életképesnek látszik a szövetkezeti forma.

A szövetkezetek létrehozhatnak érdekvédelmi, érdekképviselői szervezeteket, és gazdasági hatékonyságuk növelésére a legkülönbözőbb *gazdasági integrációkat*, szervezeteket. Az érdekvédelmi, érdekképviselői szerveknek nincs hatósági jogkörük, nem hozhatnak a szövetkezetek tevékenységére vonatkozóan kötelező erejű döntéseket, csupán ajánlásokat tehetnek.

A gazdaságirányítási rendszer reformja új helyzetet teremtett a szövetkezeti szektor számára is. Nem túlzok, ha azt mondom, hogy a reform bevezetésével további virágzásnak indult a szövetkezeti szektor a maga egészében és sokszínű-

ségében. A szövetkezeti mozgalom állami szabályozása rugalmasabbá és differenciáltabbá vált. Javult a különböző szövetkezeti ágazatok együttműködése. Nőtt a tagok anyagi érdekeltsége, erősödtek az öngazgatás tendenciái.

A szövetkezetek 1968. évi tevékenysége bebizonyította: helyesnek bizonyultak a gazdaságirányítási rendszer reformjának szellemében kiadott intézkedések. Fokozódott a szövetkezetek önállósága, kezdeményezőkézsége, tovább szélesedett a szövetkezeti demokrácia, megnövekedett a tagok és a vezetők hatásköre, felelőssége. Élénkültek szövetkezeti szövetségeink nemzetközi kapcsolatai is. Társadalmunk szocialista struktúrájának fejlesztését is szolgálta a földkérdés konstruktív megoldása, a szövetkezeti földtulajdon kialakítása, valamint a szövetkezetek érdekképviselőtének kibontakozása. Ennek keretében kezdődött meg voltaképpen a termelőszövetkezetek önkormányzati rendszerének kiépítése. Megalakult a Termelőszövetkezetek Országos Tanácsa, majd létrejöttek a termelőszövetkezetek területi szövetségei, amelyek a szövetkezeti önkormányzat és érdekképviselő új típusú, demokratikusan választott szervei. Fő feladatuk, hogy előmozdítsák a szövetkezetek demokratikus működését, eredményes szövetkezeti vállalatszerű gazdálkodását. Ebből adódóan a szövetkezetek nincsenek alárendelve a területi szövetségeknek. (A Termelőszövetkezetek Országos Tanácsa is képviselői szerv, határozatot nem hozhat sem a területi szövetségekre, sem a szövetkezetekre, állásfoglalásai ajánlás jellegűek.)

Hasonló tendencia van kialakulóban a kisipari, fogyasztási, takarékos- és lakásszövetkezetek szervezeti, működési és gazdálkodási rendszerének fejlesztésében. A kormány 1969 februárjában határozatban szabta meg az állam, a szövetkezetek és szövetségei viszonyának rendezésével kapcsolatos feladatokat. A változás lényege, hogy a szövetkezeti öngazgatás kibontakoztatása érdekében meghatározott feladat megosztásra, illetve a tevékenységi körök újraszabályozására kerül sor: az állami feladatokat itt is valóban az állami (tanácsi)

szervek látják el, ugyanakkor a társadalmi képviselői szervezetek (SZÖVOSZ, OKISZ) a jövőben nem gyakorolhatnak „állami jellegű” irányítást, nem láthatnak el hatósági feladatokat. Nem hozhatnak a hozzájuk tartozó szövetkezetekre kötelező határozatokat, nem működtethetnek a szövetkezeteikkel versenyben álló vállalatokat. Ajánlásokkal és szolgáltatásokkal kell segíteniük szövetkezeteik tevékenységét.

Mindez arról tanúskodik, hogy a szövetkezeti szektorban jelentős eredményeket értünk el, sok szempontból megalapoztuk a jövőbeni fejlődést is, azonban még nagyon sok elemző munkára, a fejlesztési irányok összefüggéseinek feltárására, összehangolt alkalmazására, és az időszerűvé vált gyakorlati intézkedésre van szükség. Éppen ezért napirendre került azoknak a kérdéseknek a kidolgozása, amelyek elengedhetetlenek ahhoz, hogy az állam az új gazdasági mechanizmus követelményeinek megfelelően rendezze a szövetkezetek és szövetségeik egymáshoz, valamint az államhoz való viszonyát.

A soron levő feladatok között „előkelő” helyet foglal el az állam és *a szövetkezetek, valamint a szövetségeik viszonyának* új szabályozása. Szocialista államunk segíti a szövetkezetek fejlődését és támogatja működési körük további bővítését. Arra kell törekednünk, hogy a szövetkezetek *valóban* a tagok önkéntes vagyoni és személyi társulásai legyenek, *az öngazgatás* elvei szerint önállóan gazdálkodjanak, szocialista szellemben neveljék tagjaikat, és összhangban legyenek a különböző — a tagok egyéni, a szövetkezeti és az osztálytársadalmi — érdekek.

Folyamatban van az *egységes szövetkezeti törvény* kidolgozása, amely az alapvető szövetkezetpolitikai kérdések állami szabályozását — a törvény szintjén — hosszú távra szólóan fogalmazza meg. Többek között a szövetkezeti típusok társadalmi-gazdaságpolitikai célját, tevékenységi körét, tulajdonviszonyait, szervezeti működését és gazdálkodási rendjét, továbbá a társadalmi képviselői, valamint az állami szervek feladatait.

Van-e létjogosultsága az egységes szövetkezeti törvénynek? Nem vezet-e az a szövetkezeti élet uniformizálásához? Szó sincs róla. Szövetkezeti politikánk alapvető irányai és alapelvei egységesek. Az egymástól különböző rendeltetésű szövetkezetekben és szövetkezeti ágazatokban egységes szemléletű szövetkezeti politikát valósítunk meg, de a szövetkezetek típusának és rendeltetésének megfelelő módszerekkel és eszközökkel. Voltaképpen az egységes szövetkezeti törvény a szövetkezetpolitika irányait és az alapvető szabályokat fordítaná le a jog, a törvény nyelvére. Emellett továbbra is megmaradnak az egyes szövetkezeti ágazatokra vonatkozó törvények és a különböző szövetkezeti alapszabályok. Nem lehet tehát szó semmiféle uniformizálásról, vagy akár a szövetkezeti mozgalom elszürkítéséről.

Az elemzések és a lefolyt viták megerősítettek bennünket abban, hogy a szövetkezetek és szövetségeik közötti viszonyt nem helyes a demokratikus centralizmus elvére alapozni, az ellenkezne a szövetkezeti politika elveivel. Itt is az öngazgatás szempontjait kell követni.

A szocialista államnak szabályozó, az anyagi érdekeltségen alapuló gazdaságpolitikai eszközökkel és hatósági, igazgatási tevékenységgel kell biztosítania a szövetkezetek fejlődését. Ebben jelentős szerepet játszik az *állami felügyelet*, amely kiterjed az alapszabályok jóváhagyására, a működés engedélyezésére, a törvényesség ellenőrzésére stb. Az állami felügyelet kialakítása azért is fontos, mert — mint mondtam — a tendencia az, hogy az állami hatósági jellegű feladatok a szövetkezetek társadalmi képviselői szerveitől fokozatosan átkerülnek az arra illetékes állami szervekhez. Ennél fogva az ágazati minisztériumoknak és főhatóságoknak — a szövetkezetek szövetségeivel együttműködve — kell kialakítaniuk a szövetkezetek konkrét gazdaságpolitikai szabályozó és ösztönző rendszerét, az állami felügyeletet és a szakigazgatást.

Fontos az is, hogy a tanácsok jól ellássák a szövetkezetekkel kapcsolatos újszerű feladataikat. Tendencia, hogy a szö-

vetkezetek közvetlen és operatív irányításában egyre kisebb lesz a tanácsok szerepe. Ez azonban nem jelenti azt, hogy általában csökken a tanácsok szerepe a szövetkezetek irányításában. Ellenkezőleg, növekvő és sokféle feladat megoldása és ellátása vár rájuk: az állami felügyelet, a törvényesség betartásának ellenőrzése, a közgazdasági feltételek alakulásának figyelemmel kísérése stb.

Gyakorlatilag, de politikailag is indokolt tendencia a szövetkezetek egymás közötti horizontális kapcsolatainak sokoldalú fejlesztése — valamint az állami vállalatokkal is, főként kooperációs jelleggel. Ennek formáit és módszereit azonban még ki kell dolgozni. Kiemelkedő jelentősége van annak, hogy minél előbb és egyértelműen rendezzék a szövetkezetek belső és külső ellenőrzését.

Tekintve, hogy az eddigiek során szinte kizárólag a szövetkezeteken „kívüli” relációt és viszonyokat érintettük, úgy tűnhet, hogy a szövetkezetek belső életét és működését illetően minden rendben van, nincsenek problémák és megoldásra váró feladatok. Természetesen vannak ilyenek. Sok erőfeszítésre van szükség ahhoz, hogy a szövetkezetek belső életének tartalma minden vonatkozásában és minél előbb magasabb színvonalra kerüljön, és részleteiben megfeleljen a fejlett szocialista viszonyok követelményeinek.

A szövetkezet bonyolult alakulat, nem technikai-műszaki, vagy csupán termelési kategória, hanem alapjában véve társadalmi-gazdasági formáció, amely több sajátos vonással párosul. Ezért arra kell törekednünk, hogy a szövetkezetek működésében és gazdálkodási rendszerében teljeskörűen és következetesebben jusson érvényre a szövetkezeti tulajdon lényege és sajátosságai. Annak érdekében, hogy a szövetkezetek valóban a tagok önkéntes társulásai legyenek, biztosítani kell, hogy a szövetkezet ügyeiben valóban maguk a tagok döntsenek, élvezhessék a szövetkezés előnyeit, ugyanakkor viseljék a kockázatot. Ennélfogva a tagok maguk rendelkeznek szövetkezetükkel: a munkát és a vezetést tagsági viszonyuk alapján a tagok végzik, és jogaik alapja pedig

végzett munkájuk. Következésképpen érvényt kell szereznünk annak, hogy a szövetkezet minden alapvető kérdésében a közgyűlés döntsön. Emellett szükség van a demokratikus ellenőrzés fokozására is. A szövetkezetek vállalatszerű gazdálkodása továbbra is szükséges, de hiba lenne, ha a vállalati vagy állami gazdasági módszereket lemásolnák.

A szövetkezeteket nemcsak korszerűen gazdálkodó egységekké és üzemekké kell tenni, hanem a szövetkezeti tagok szocialista emberi közösségévé is. Ebben nagy politikai felvilágosító és szervező munka hárul a pártszervezetekre. A szövetkezetekben működő pártszervezetek fokozottan segítség elő a belső viszonyok szocialista vonásainak erősítését, a gazdasági célok megvalósítását, a termelés gyorsabb növelését, az alapszabály és ügyrend betartását, a tagság élet- és munkafeltételeinek javítását, a demokratikus légkört és a tagok aktivitásának fokozását.

A tapasztalatok azt bizonyítják, hogy szükség volt a párt kezdeményezésére szövetkezeti politikánk megújításában. A kialakított és követett elvek alkalmasak arra, hogy a szövetkezeti mozgalom újabb sikereket érjen el az új gazdaságirányítási rendszer körülményei között.

KÉRDÉS: Milyen hatást gyakorol a reform a nemzetközi gazdasági együttműködésre, különösen a KGST vonatkozásában?

VÁLASZ: A gazdasági reform koncepciójának vitája során egyesek féltették a hosszú lejáratú államközi megállapodások teljesítését, a KGST keretében folyó együttműködést attól, hogy a vállalatok maguk határozzák meg termelésük szerkezetét, árucikkeik értékesítését, exporttevékenységüket.

Az ilyen aggodalom annál is inkább érthető, mert a régi irányítási rendszerben a termelővállalatok *igyekeztek kibújni* a nemzetközi szállítási kötelezettségek vállalása alól, hiszen az exporttermelés gondot okozott nekik: az exporttermelés minőségi követelményei ugyanis nagyobbak, a szállítási határidőket pontosan be kell tartani stb. Mivel az értékesítés gondja és kockázata a régi irányítási rendszerben nem a vállalatokat terhelte, nem értékelték kellően a KGST-piac biztosított voltát sem.

Ma már nemcsak az *elméleti* okoskodás, *de az élet* is igazolta, hogy a reform szabályozói nem akadályozzák, hanem elősegítik a nemzetközi kötelezettségek teljesítését.

Az új gazdasági mechanizmusban a vállalatoknak ugyanis nemcsak *termelniük* kell, hanem *értékesíteniük* is, hiszen csak az eladott termékekből származhat vállalati nyereség. Ezért a vállalatok ma már más szemmel nézik az olyan szerződéseket, amelyek *hosszú távon biztosítják termékeik piacát*.

Van azonban *még egy speciális* ok, ami miatt nem kell féltetni a szocialista országokkal való együttműködésünket. Ez az 1968. január elsejével életbe lépő árrendszer és az egy-

séges devizasorzó. Ezek vállalataink számára előnyösebbé tették a szocialista országokból történő árubeszerezést. A szocialista országokból importált termékek forintára csökkent, a tőkésimport ára pedig emelkedett. Tehát olyan gazdasági érdekeltség van, hogy mindazt, amit lehet, igyekezzenek a szocialista országokból beszerezni, és ennek kompenzálására elegendő árut exportálni.

Ez teljes mértékben megmutatkozott a külkereskedelmi forgalom alakulásában. Az ipari export 1968-ban szocialista viszonylatban nőtt, a tőkés kivitel pedig nem emelkedett.

A rubelelszámolású viszonylatokban a kivitel közel 10⁰/₀-kal haladta meg az 1967. évit. A növekedés elsősorban a gépek exportjában, továbbá a könnyűipari, a mezőgazdasági és élelmiszeripari cikkek szállításánál következett be. Az anyagok és félkész termékek exportja csökkent.

A rubelelszámolású import 5,3⁰/₀-kal haladta meg az előző évit. Az import összegében és ütemében is alatta maradt a tervezettnek. Legjelentősebb az elmaradás a gép- és a fogyasztásicikk-importban. A gépimport alakulását jelentősen befolyásolta az 1967. évi nagyvolumenű előszállítás és importnövekedés (1966-hoz képest 30⁰/₀), továbbá egyes partnerek szállítókészsége is. A fogyasztásicikk-importnak a tervezettnél alacsonyabb színvonalát részben az igényeknek megfelelő cikkek korlátozott szállítási lehetőségei, részben a piacok nem kellő ismerete okozza.

1969 első félévében exportunk és importunk is *nekilendült*. A rubelviszonylatú külkereskedelem nagyjából továbbra is a terv szerint, a korábbi ütemben fejlődött. Új jelenség viszont ebben az időben a tőkés külkereskedelem dinamikusabb növekedése, ugyanis a dollárviszonylatú export lényegesen nagyobb mértékben nőtt, mint a dollárviszonylatú import. Konvertibilis devizahelyzetünk jobb volt, mint azelőtt. Ez feltétlenül kedvező jelenség, bár ebben természetesen szerepet játszottak átmeneti tényezők is.

Közismert, hogy a magyar népgazdaság növekedési üteme és egész fejlődése nagymértékben a nemzetközi gazdasági

kapcsolatoktól függ, mert gazdaságunk közgazdasági jelleg szerint nem a „zárt” típusú, nem a szűk külső kapcsolatokkal rendelkező országok sorába tartozik, hanem a „nyílt” típusú, széles külső kapcsolatokkal bíró államok közé. Ezért nemzeti érdekünk a nemzetközi kapcsolatok fejlődése.

A magyar népgazdaságnak a mainál gyorsabban növekvő külkereskedelemre van szüksége ahhoz, hogy gazdaságilag gyorsabban fejlődhessen a jövőben. Ehhez a mi teljesítményünket is növelni kell, ugyanakkor jó lenne a szocialista országok közötti külkereskedelmi kapcsolatok merev, nehézkes rendszerét újjászervezni; sőt a kereskedelmi kapcsolatokon túl, termelési kapcsolatokat létesíteni a különböző nemzeti-ségű vállalatok között, a mainál sokkal szélesebb körben. Ezért vagyunk az integráció mellett, és ilyen értelemben látjuk szükségesnek. Természetesen ebben a kérdésben mi csak az egyik érintett fél vagyunk a sok közül, de mi így látjuk a dolgokat. Szembetűnő és problematikus, hogy a KGST-országok külkereskedelme lassabban növekszik, mint a világkereskedelem. Mint kommunista internacionalisták, a szocialista országok közösségének általános fejlődése szempontjából is szükségesnek látjuk a szocialista országok közötti gazdasági együttműködés erőteljes fejlesztését, nem elzárkózva a világ más részeitől, hanem javítva és bővítve gazdasági kapcsolatainkat. A KGST-országok viszonylatában a termelési kooperáció fejlesztésének egyik lehetőségét teremtené meg, ha a mai, túlságosan zárt nemzeti piacok fokozatosan integrált, közös piaccá válnának; ha a kormányok együttműködését nagyobb mértékben párosítanánk a termelő- és kereskedelmi vállalatok közvetlen kapcsolatával; ha mielőbb közös konvertibilis valutánk lenne. Ezen az úton érhetnénk el, hogy a politikai kapcsolatokon túl, a közvetlen gazdasági érdekek is készítse a vállalatokat az új kooperációs lehetőség feltárására.

Talán érdemes kicsit részletesebben szólni erről a témáról. Az integráció a gazdaság szélesebb működési terét teremti meg, mert a szocialista vállalatok működését a nemzeti ha-

tárokból nemzetközileg körülhatárolt közegbe helyezi át. Ebben a közegben gondolkodnak, terveznek, kalkulálnak, termelnek és elosztanak a szocialista vállalatok. Ez az integráció azt jelenti, hogy a termelőerők koncentrációja előtt lényegesen nagyobb lehetőségek nyílnának meg. Ezenkívül megteremtődne a széles körű kooperáció és szakosítás lehetősége, mégpedig nem csak a műszaki indítékú szakosítás — ami eddig is volt —, hanem az, amely *gazdasági érdekeltségre* alapozódna, és e szerint a vállalat érdekelt lenne abban, hogy szorgalmazza a nemzetközi szakosítást. Ehhez azonban a kooperációnak és a szakosításnak az áru-pénz integrációs modelljét is meg kell teremtenünk és ösztönzésként fel kell használnunk.

Milyen eszközei lesznek az integrációnak?

Az *egyik* fő eszköz a népgazdasági tervek koordinációja, az ágazati tervek — és bizonyos területen az együttműködő, kooperáló vállalatok terveinek — összehangolása.

A *másik* fő eszköz az áru-pénz viszonyok fejlesztése, egy nemzetközi áru- és pénzmechanizmus megteremtése, egységes valuta és nemzetközi bankrendszer, és ezzel együtt az áraknak és az árelveknek azonos szisztémája.

A *harmadik* fő eszköz a közös vállalkozások, a közös — nemzetközi tulajdonban levő — vállalatok létesítése és működése.

Az integráció legnagyobb gyakorlati problémája a valuta-konvertibilitás megteremtése. Az elgondolás az, hogy egy közös valuta lenne az integráció fő valutája — ami egyben tartalékvaluta —, és ez — reális árfolyamokkal — egységes valutarendszerré kötné össze a nemzeti valutákat, körülbelül úgy, mint ahogyan a tőkés világpiacon a dollár.

E valutarendszer kiépülése nagyon nehéz problémák megoldását jelentené, ezért csak hosszabb időszak alatt lehetséges, hiszen ismeretes, hogy ma nincs reálvaluta — hanem deklarált árfolyamok vannak — a KGST-országok között.

Az integráció az egyes országok népgazdaságai számára a

gyorsabb növekedés lehetőségét jelenti, lényegében piacbővülést és mindazt, ami ezzel bekövetkezik.

Az állampolgárok számára az integráció hozzájárulás az áruk választékának bővüléséhez, tehát az ellátási színvonal növekedéséhez; az utazási lehetőségek kibővüléséhez, hiszen nagyon megkönnyíti a turizmust, ha az utazások kapcsán ugyanúgy konvertálható és felhasználható a szocialista deviza, mint ahogy a tőkés. A tudósoknak és művészeknek érdeke lenne más országokba is kiutazni, közösen kutatni, mert a külföldről származó jövedelmet kedvező — reális — árforlyamon konvertálni tudnák.

Az integráció azt jelenti, hogy egységesebbek leszünk a tőkésországokkal szemben, összehangoltabb lesz kereskedelmi politikánk, kevésbé fogunk egymással konkurrálni a tőkés piacokon. Gyakrabban kötjük össze nagy vételi ügyleteinket, ha ennek a mechanizmusa és szervezete adott lesz. Ma a szándék sokszor megvan, hogy például közösen vásároljunk műtrágyagyárakat, de ennek egyáltalán nincs meg a mechanizmusa, ezért majdnem lehetetlen lebonyolítani.

Ezenkívül közösen előnyben részesítjük majd a KGST-n kívül álló szocialista országokat, és a fejlődő országokat is, mert az integráció megteremti ennek a politikai eszközeit is. Az integráció nyílt marad mindenki számára — és nyílnak is kell maradnia. Ez a lehetőség jogilag ugyan jelenleg is megvan, de valósággá csak akkor válik, ha megteremtjük az elképzelt integrációs mechanizmust, a valutáris együttműködést, az egyesített vámrendszert, és majd valamikor a vámuniót.

A gazdasági eszközökön kívül természetesen vannak *adminisztratív* eszközeink is. Minden exportot és importot ma is a Külkereskedelmi Minisztérium engedélyez. Megmaradt az állami bank devizamonopóliuma is, tehát a vállalatoknak a devizát igényelniük kell. De nem ezek az alapvető módszereink. Az a kívánatos, hogy minél jobban szűküljenek ezek a módszerek, és *a gazdasági érdekeltség alapján alakuljon ki a jó külkereskedelmi struktúra.*

KÉRDÉS: Gyakorolnak-e észrevehető befolyást a külgazdasági folyamatok a hazai gazdasági tevékenységre, gazdasági fejlődésünkre?

VÁLASZ: Nem árt eleget hangsúlyozni: a reform fontos célkitűzése, hogy szerves kapcsolatba kerüljön a belső és a külföldi piac; fokozódjon a külső piaci impulzusok hatása a hazai termelésre, értékesítésre és fogyasztásra; csökkenjen a hazai termelés túlzott védettsége, kiküszöbölve az ebből fakadó elkényelmesedést. Gazdaságpolitikánkban abból a reális tényből kell kiindulni, hogy a mi gazdaságunk nemzeti keretben szervezett gazdaság — és az marad a jövőben is —, de olyan, amelynek tevékenysége szorosan kapcsolódik, sok szállal összefonódik a többi szocialista ország gazdaságával, érintkezik a világpiaccal.

A külső piacok értékítélete olyan mértékben hat egy ország gazdaságára, amilyen szorosan kapcsolódik az a gazdaság a külső piacokhoz. Magyarország esetében e kapcsolódás tudvalevően igen szoros: az ország gazdasági életében szükségképpen növekvő szerepet játszó külkereskedelem realizálja ma már a nemzeti jövedelemnek 40⁰/₀-át.

A mi népgazdaságunkra mindig hatott — a múltban is, de még inkább az új gazdaságirányítási rendszerben — a külső piacok értékítélete.

A gazdaságirányítás régi modelljében ez a hatás elsősorban a *gazdaság egészére* népgazdasági síkon hatott. Exporttermékeink külföldi ára és az exporttermelés ráfordítási költségei közötti különbségeket — az akkor érvényes devizaát-számítási kulcsokat figyelembe véve — az állam térítette meg

vagy fölözte le. Az importtermékekért pedig a felhasználók a reálisnál általában alacsonyabb — és a világpiaci ármozgásoktól általában független — árat fizettek. A különbséget ismét az állam térítette. Mivel gazdaságirányítási rendszerünk akkoriban a vállalati tervutasításokra épülő, tervlebontásos rendszer volt, az államnak biztosítania kellett, hogy ezeket az utasításra gyártott termékeket adott áron el is lehessen adni. A külkereskedelmi vállalatok az ipar, a mezőgazdaság exporttermékeit megvásárolták, de tulajdonképpen a vevő az állam volt, és az első adásvételi ügylet nem a *valóságos* piacon ment végbe. Külkereskedelmi vállalataink — elsősorban a tőkésországokban — valóságos piacon tevékenykedtek: ahol valóságos verseny, adásvételi alku volt. A szocialista piacokon — ahol már a tervszerűség is érvényesült — szintén volt bizonyos verseny, bizonyos korlátok közötti áralku, de kisebb mértékű, mint a tőkés eladásoknál.

A *külkereskedelmi vállalatok* tevékenységére ily módon *mindig hatottak* a piaci viszonyok, bár nem állíthatjuk azt, hogy ez — például a magasabb árak elérése érdekében — nagyon erőteljes lett volna. A mennyiségi — devizabevételi — érdekeltségnek vezető szerepe volt, de a külkereskedelmi vállalatok csak kismértékben tudták továbbítani a piaci hatásokat a termelővállalatokhoz.

Népgazdasági szinten azonban ez a hatás mégis jelentkezett. A nemzetközi munkamegosztásban való részvétel a magyar népgazdaság számára mindvégig előnyös volt; a hatások azonban — különösen az utóbbi években — alacsonyabb volt annál, mint ha a piaci hatások közvetlenül a termelési szférába áramlottak volna.

A reformmal ezen az utóbbi úton indultunk el. A szabályozó rendszer egésze — beleértve ebbe a különleges külkereskedelmi szabályozókat: az árszorzót, az állami visszatérítést, a vámot, hogy csak a legfontosabbakat említsem — arra szolgál, hogy fokozatosan, egyre erősödő mértékben érvényesüljenek az alapvető piaci hatások, de nem olyan elemi erővel, amely káros lenne termelésünkre. A hazai termelés túl-

zott védettségenek megszüntetése tehát nem jelenti azt, hogy a belső piacot szabadon kiszolgáltatjuk a világszertei erők hatásának.

A termelővállalatok számára — az árszorzó segítségével — „forintra” fordítottuk le a külső piacok „értékítéletét”, de ahol úgy láttuk, hogy ez az „ítélet” nem serkent, hanem túl kíméletlen — nem hagy türelmi időt a felkészülésre, a piaci viszonyokhoz való alkalmazkodásra —, ott állami visszatérítést is adunk egy meghatározott ideig, hogy a vállalatok műszaki fejlesztéssel, termelési struktúrájuk javításával „fel-nőjenek” a piaci viszonyokhoz, a versenyhez. Mi is — ahogyan ezt minden ország, még a legfejlettebbek is teszik — védjük a hazai termelésünket vámokkal. Van engedélyezési rendszerünk is, mivel partnereink is — mindenekelőtt a nyugati országok — behozatali (egyes esetekben kiviteli) kontingensekkel szabályozzák a velünk folytatott forgalmukat.

Milyen hatása volt 1968-ban a külső piacok értékítéletének a gazdasági fejlődésre?

E hatás első legfontosabb megnyilvánulása úgy foglalható össze, hogy az újfajta külkereskedelmi szabályozás biztosította az egészében *tervszerű* fejlődést: az export összességében körülbelül az elképzelésnek megfelelően alakult, az import valamivel alacsonyabban, mint gondoltuk. Az import kb. 3⁰/₀-kal, az export kb. 6⁰/₀-kal haladta meg az 1967. évi értéket. A külkereskedelmi egyenleg egészében kedvezőbb volt, mint 1967-ben, beleértve ebbe a fejlett *tőkésországok*kal folytatott forgalom egyenlegét is. E kedvező eredményt azonban tulajdonképpen úgy értük el, hogy 1968-ban kevesebbet vásároltunk, de kevesebbet is adtunk el a fejlett tőkésországoknak, mint 1967-ben. Viszont 1969 első felében már növekvő forgalom mellett javult az ország dollárviszonylatú külkereskedelmi mérlege.

Ugyanakkor valamelyest növekedett a *szocialista* országokból származó behozatalunk, és igen erőteljesen, kb. 10⁰/₀-kal nőtt az oda irányuló kivitelünk. Mindkét relációban — rubel- és a dollárelszámolású exportforgalomban egyaránt —

a piaci értékítéletek hatására valamelyest javult az exporttermékek összetétele a gazdaságosság szempontjából.

E számok alapján fogalmazzuk meg *második* következtetésünket. 1968-ban a közvetlen piaci hatások inkább a szocialista értékesítés növelését segítették és csak szerényebb mértékben ösztönöztek a tőkés exportra. 1969-ben viszont már jobban növekszik a „dollár-területekre” irányuló export is.

Alapjában pozitív folyamatnak tekintjük — és a mechanizmus kidolgozásánál mindig szem előtt is tartottuk — azt, hogy vállalataink *gazdaságilag* érdekeltek legyenek a baráti piacokon az erőteljes eladási tevékenység folytatásában. Közbevetőleg megjegyzem: attól, hogy most a vállalatok maguk határozzák meg, hogy mit termeljenek, árucikkeiket kinek adják el, nem kaptak utasítást az exportra sem, egyesek félretették a hosszú lejáratú államközi megállapodások teljesítését. A gyakorlat alaposan rácăfolt erre. Annak viszont már nem örülhetünk, ha vállalataink úgy reagálnak a tőkés piac keményebb versenyfeltételeire, szigorúbb értékítéletére, hogy visszahúzódnak e piacokról. A szocialista piacon sok a hiánycikk (bizonyos áruk túlkínálata mellett) és szűk a termékek versenye, míg a tőkés világpiacon erős versenynek vannak kitéve termékeink. A hazai és a szocialista piacon olyanok az értékesítési feltételek, hogy termelésük egészét vagy jelentős részét nyereséggel helyezhetik el.

A gazdaságirányítás új rendszerében nemcsak a külső — és ezek között a tőkés —, hanem a belső piac értékítélete is hat. Nemzetközileg is ismert ez a jelenség — és most saját tapasztalataink is megmutatják —, hogy a *külső és a belső piacok értékítélete együtt* hat. Éppen ezért nincs abban semmi meglepő, hogy a piaci hatásokra vállalataink első — de nem egyedüli — reakciója annak mérlegelése, hol lehet a legjobban eladni. (Viszonylag a legkisebb ráfordítással a viszonylag a legnagyobb eredményt elérni.)

Mivel árrendszerünk, az árszorzó és a visszatérítés körülbelül azonos módon — azonos nyereséggel — honorálja mind

a három piacon történő értékesítést, az első reagálás a piaci értékítéletre a hazai és a szocialista piac iránti nagyobb vonzódás volt, mivel itt nem olyan szigorúak az eladási versenyfeltételek és a szériák is nagyobbak. Nem ez volt azonban vállalataink *egyedüli* reagálása a piacok értékítéletére. Számos vállalat számára a tőkés piacokra történő eladás — különböző okból — nem váltható át hazai vagy szocialista piacra. Jó néhány vállalatnál érvényesült a hosszabb távú szemlélet is: a tőkés piaci pozíciókat nemcsak meg akarták tartani, hanem fejleszteni is. Azonban mindez együtt véve nem volt elég ahhoz, hogy vállalataink már 1968-ban, a külső piacok értékítéletének hatására a nehezebb piaci feltételek vállalására kényszerüljenek.

Ismeretes, hogy 1969-ben a gazdálkodási feltételek valamivel szigorúbbak, de reálisabbak abban az értelemben, hogy a saját tartalékaikra és kevésbé az állami forrásokra támaszkodó vállalatok továbbra is képesek lesznek kedvező gazdasági eredményeket elérni. Felméréseink szerint részben a tervezett korlátozások (hitelkorlátozás, kamatemelés, szubvenciócsökkenés), részben néhány új ösztönző jellegű intézkedés miatt (verseny a szocialista kontingensekért, adóviszszatérítési rendszer, kedvező kamat- és hitelfeltételek a tőkés export- és az exportfejlesztés szolgálatában) 1969-ben erősebb lesz a külső piaci értékítélet hatása a vállalatok tevékenységére, mint korábban. 1968-ban a vállalatok még csak kismértékben hasznosíthatták a legkönnyebben mozgósítható tartalékaikat a nehezebb piacok meghódítására, 1969-ben már nagyobb mértékben kényszerülnek erre.

Felvetődik a kérdés: a gazdasági kényszer talán nagyobb lesz, de vannak-e vállalatainknak olyan *tartalékaik*, amelyeket rövid időn belül — azaz nagyobb arányú műszaki fejlesztés és beruházás nélkül — hasznosítani tudnak?

Ilyen *tartalékok* vannak: a termékek nagy részénél a termelékenység növelése és az önköltség leszorítása terén. Ezzel növelhetjük termékeink versenyképességét. 1968-ban ipari szakembereink még csak ismerkedtek a piaccal; kb.

30%-kal több ipari szakember utazott külföldre, üzleti piac-
kutató céllal. 1969-ben már várhatjuk e tapasztalatok rész-
beni hasznosítását is. Évekig kevés kooperációs megállapo-
dást kötöttünk a nyugati cégekkel, 1968-ban viszont közel
30-at — mindenekelőtt a nagyobb vállalati érdekeltség ha-
tására. Az adó-visszatérítési rendszer keretében az abban
részt vevő vállalatok jelentős exporttöbbletet vállaltak. Azt
is számításba vehetjük, hogy a termelővállalatoknak a ren-
delkezésükre álló nagyobb összegű fejlesztési alapok egy ré-
szét bizonyára sikerül olyan gyorsan megtérülő gépek, beren-
dezések megvásárlására fordítaniuk, amelyek már rövid tá-
von is javítják versenyképességüket. Mindezen tényezőknek
szerepük van abban, hogy 1969-ben — 1968-hoz képest —
jelentős exportemelkedéssel számolhatunk a tőkés piacokon.
Számíthatunk arra is, hogy valamelyest javul — bár szeré-
nyebb mértékben — vállalataink reagálóképessége a külső
piaci viszonyokra. Biztató, hogy vállalataink egyre inkább
„felfedezik” a világpiacot, és képesek a konjunktúra kiharcol-
lására, de nem szabad, hogy emiatt másodrendűnek tekintsék
a hazai ellátás javítását.

A külső piacok értékítélete azonban feltehetően *csak né-
hány év alatt* fejti ki teljes hatását. A vállalati jelzőrendszer
már többé-kevésbé működik, de a vállalatok által érzékelt
hatásokból csak úgy lesz tudatos cselekvés, ha nemcsak az
érezkelő idegek finomodnak, de erősödik az izomzat is. Az új
gazdaságirányítási rendszer, gazdaságpolitikai koncepciónk
abba az irányba terelik a vállalatokat, hogy elsősorban saját
erőből, saját tartalékaikból — beleértve ebbe mind nagyobb
arányban a vállalati finanszírozás útján létrejövő beruházá-
sokat — növeljék versenyképességüket a külső piacon.

Amikor a külső piacok értékítéletének a gazdasági fejlődé-
sünkre gyakorolt hatásáról beszélünk, ennek fontosságát el-
ismerjük, de nem túlozzuk el. A külső piacoknak gazdasági
fejlődésünkre hatni kell és ez a hatás lehet nagyon pozitív.
De a gazdasági fejlődésre alapvetően a mi tudatos gazdaság-
politikai cselekvésünk hat, ami ha nem is áll szemben a piaci

értékítélettel, nem is teljesen azonos azzal. A piaci értékítélet egyes esetekben csak rövid távra érvényes impulzusokat ad, általában azonban — különösen a szocialista országokkal való együttműködés tekintetében —, a piaci hatások fokozott figyelembevételével, nagy szerepük van a tudatos és tervezett fejlesztési koncepcióknak.

Az is nyilvánvaló, hogy a piaci értékítéletekhez való vállalati alkalmazkodás és az attól remélhető kiegyensúlyozott gazdasági növekedés, a strukturális átalakítás egy folyamat eredménye. Ez a folyamat 1968-ban megindult, az első tapasztalatok nyomán — mint egy visszacsatolással működő rendszerben — bizonyos helyesbítéseket hajtottunk végre az irányítás, a szabályozás eszközei tekintetében. Ezek hatására a folyamat erősödni fog. Jelenlegi tervirányítási rendszerünk előnye éppen abban van, hogy népgazdasági síkon és a vállalati tevékenység szférájában a gazdasági impulzusok érzékelése szinkronban van, ahol pedig az érzékelés tekintetében olyan fáziseltolódás következne be, amely csökkentené a gazdálkodás hatáskörét, ott módunk van — ezt tettük 1969-ben — az irányított piac eszköztárát felhasználva, elvégezni a szükséges helyesbítéseket. A negyedik ötéves tervre való felkészülés során összefüggésében is át tudjuk tekinteni, eszköztárunk mennyiben alkalmas — hol kell azon finomítani, változtatni —, hogy összhangban legyen a terv egyik legfontosabb tartalmi célkitűzésével: a nemzetközi munkamegosztásba való hatékony beilleszkedéssel.

KÉRDÉS: Hogyan ítéld meg a KGST-országok gazdasági integrációjának lehetőségeit a jelenlegi időszakban?

VÁLASZ: 1958 óta szinte „hagyománnyá” vált, hogy általában kétévenként összeül a tagállamok *legfelsőbb* párt- és állami vezetőinek értekezlete, hogy megtárgyalják az együttműködés formáinak és módszereinek továbbfejlesztésével kapcsolatos javaslatokat. Ebben a „sorban” kiemelkedő helyet foglal el a KGST XXIII. külön ülészsaka, amely 1969 áprilisában megvitatta a tagországok gazdasági együttműködése továbbfejlesztésének fő irányait és elhatározta a KGST-tagállamok gazdasági integrációja fejlesztésének komplex — hosszú távra szóló — programjának kidolgozását. Ez tulajdonképpen nem más, mint az integráció politikai és gazdasági szükségességének felismerése és követése a tagországok gazdasági együttműködésében. „Zöld utat” kapott tehát az a javaslat, hogy a KGST keretében ki kell dolgozni a szocialista országok gazdasági integrációjának komplex tervét. Az ülészsak munkájában tükröződött az a felismerés, hogy a szocialista országok politikai sikereiket, növekvő politikai befolyásukat a világhelyzet alakulására hosszú távon nagyban elősegítheti a KGST-országok gazdasági integrációjának kifejlődése.

Az együttműködés új útjainak és módszereinek keresését mindenekelőtt országaink termelőerőinek nagyarányú fejlődése és gyors továbbfejlesztésének szükségessége tűzte napirendre. A KGST-országok ipara 1968-ban mintegy hatszor annyit termelt, mint 1950-ben. Az ipar szerkezetében is lé-

nyeges változások mentek végbe ezekben az években. A fejlődés eredményeként közeledett egymáshoz a KGST európai tagországainak gazdasági színvonala. Állandóan növekedtek az iparvállalatok optimális méretei, nőtt a termelés koncentrációja, ugyanakkor új ágazatok keletkeztek és közben sokoldalúakká váltak a népgazdasági szükségletek is. Az együttműködés fokozásának irányába ható tendencia, hogy a tudomány és a technika már túlnőtte az egyes tagállamok nemzetgazdaságának kereteit.

Az utóbbi néhány évben olyan mértékben meggyorsult a műszaki-technikai haladás a világban, hogy ezt *minden* országban *minden* területen nemcsak produkálni, de úgyszólván nyomon követni sem lehet a nemzetközi gazdasági együttműködés, a kutatás, a termelés, az értékesítés specializációja és nemzetek közötti kooperációja nélkül.

E tény felismerését az is jelzi, hogy egymás után hoznak létre olyan tőkés gazdasági csoportosulásokat, amelyek a nemzetek közötti gazdasági együttműködést hivatottak meggyorsítani. A tőkés csoportosulások egyike-másika a kapitalista országok és tőkésvállalatok között fennálló ellentétek dacára életképesnek bizonyul és funkcionál is.

Ezekkel a tőkés társulásokkal szemben csak akkor érintkezhetünk, kereskedhetünk ráfizetés nélkül, ha kihasználjuk a szocialista gazdasági közösség országainak együttműködésében levő lehetőségeket — a gazdasági együttműködés hatékonyabb formáinak megteremtésével.

A kapitalista együttműködési formákkal tehát szembe kell állítani a KGST-országok gazdasági integrációját, ami nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a szocializmus meggyőzőbben bizonyítsa előnyeit a kapitalizmussal szemben gazdasági téren is. A szocialista gazdasági integrációval jobb és eredményesebb esélyeink lehetnek a békés gazdasági versenyben.

A szocialista országokban végrehajtott gazdasági reformok jobban előtérbe helyezik azt a gondolatot, hogy változtassunk az együttműködés módszerein és új utakat keressünk.

Véleményem — és az eddigi tapasztalatok — szerint a

KGST keretében át lehet hidalni a nemzeti gazdasági mechanizmusok különbözőségét együttműködésünk mai rendszerében. Sőt úgy gondolom, nagyon is könnyen át lehet hidalni, hiszen a gazdasági mechanizmusok nemzeti hatókörűek, az együttműködés adott rendszere pedig elvileg „nemzeti csúcson” bonyolódik. A különböző gazdasági mechanizmusok tehát szerintem egyáltalán nem követelnek integrációt, emiatt még hosszú ideig mindent úgy hagyhatnánk a KGST-ben, ahogy van. Az integrációt az teszi szükségessé, hogy a műszaki fejlődés és a gazdasági hatékonyság követelménye KGST-szinten is erősen megnő, vagyis a gazdasági növekedéshez új források kellenek szinte mindenütt, és ezzel összhangban szükségessé válik a KGST-piac további erőteljes bővítése. Más kérdés, hogy az integráció — ha megvalósítjuk — közeledést igényel majd a nemzeti gazdasági mechanizmusok között is.

A gazdasági együttműködés méretei, formái és módszerei elmaradnak országaink gazdasági fejlődésének szükségleteitől, nem felelnek meg sem a gyors műszaki-gazdasági fejlődés, sem a tőkésállamokkal folytatott gazdasági verseny követelményeinek.

Sok jel mutatja ugyanis, hogy együttműködésünk fejlődése nem tartott lépést a gazdaság gyors ütemű növekedésével, alatta maradt az ezzel együtt bővülő lehetőségeknek. Erre utal — többek között —, hogy a feldolgozóiparban, különösen a gépiparban lassan halad előre a szakosítás és a kooperáció, gyakori a párhuzamos fejlesztés; a műszaki-tudományos együttműködés nem segíti elég hatékonyan a technikai fejlődést. Csak kezdeti lépéseket tettünk a fogyasztási cikkek cseréjében.

Mindezek alapján országainkban mind világosabbá vált a felismerés: a szocialista tervgazdaság előnyeit csak úgy tudjuk igazán kibontakoztatni, erőteljes és hatékony fejlődésünkben realizálni, és a tőkés világban — különösen Nyugat-Európában végbemenő integrációval szemben csak akkor tudunk megfelelő erőt képviselni, ha magunk is jobban integ-

ráljuk gazdaságunkat mindazokon a területeken, ahol a közös érdekek ezt célszerűvé és lehetővé teszik. Megérttek tehát az objektív feltételek a KGST-országok szocialista gazdasági integrációjának kialakítására és elmélyítésére.

Talán érdemes néhány szót szólni az integrációról, először is annak értelmezéséről. Az integráció fogalma nincs véglegesen tisztázva. A *gyakorlat* közelebb áll egymáshoz, mint az *elmélet*. Az integrációval kapcsolatban két nézet tartja magát erőteljesebben. Az *egyik* az integrációt szoros együttműködésnek tartja, amely eddig is volt, de most fokozottabbá válik. A *másik* az integrációt új jelenségnek fogja fel és feltételez integrációs gazdasági alakulatokat. Véleményem szerint az utóbbi a helyes, de az elméleti tisztázás akkor válik célszerűvé, ha majd a gyakorlati cselekvés alapján tudunk elméleti általánosításokat végezni. Ez minden bizonnyal a második nézet igazát fogja bizonyítani. Azt azonban hangsúlyozni kell, hogy a szocialista gazdasági integráció nem az égből pottyant le, nem is valamiféle parancs vagy adminisztratív ráhatás eredménye, hanem objektív gazdasági folyamat. Nem jelenti az országok függetlenségének megszüntetését, a szuverenitás korlátozását, nem vezethet elzárkózáshoz és autarkióhoz.

Jelenleg az integráció mechanizmusának kidolgozására van szükség. Ennek lényege az, hogy a jelenlegi nemzeti piacot fokozatosan nemzetközivé szélesítjük. Az áru- és pénzkategoriákat a nemzetközi értéknek, az integrált nemzetközi piacnak, a keresletnek és kínálatnak megfelelően működtetjük. (Ma a sokféle árcentrum és az országok különböző árárányai miatt nem lehet az önköltséget az egyes országok között összemérni. Az értékmérő szerepét ma — bár korlátozottan és a felszín alatt — lényegében a dollár tölti be. A nemzetközi árcentrum tehát a dollár.) Ezért van szükség valutamechanizmusra, közös valutára és a reális valutaárfolyamok megállapítására. Ezek megléte esetén a gazdasági kalkuláció az egyes országokban nemzetközi értékmérő alapján folya.

Meg kell teremteni az integráció gazdasági védelmi rend-

szerét kifelé, és preferencia-rendszerét befelé. Ehhez a mai *adminisztratív* eszközöket *gazdasági* eszközökkel kell felváltani, ami lehet közös protekcionizmus, közös vámrendszer és összehangolt kereskedelmi politika.

Az integráció szempontjából igen fontos: a gazdaságpolitika összehangolása, a tervkoordináció, az együttes tervezés bizonyos ágazatokban és termékcsoportokban, a közös vállalatok, a Nemzetközi Együttműködés Bankja és a létesítendő Közös Beruházási Bank.

A moszkvai ülészak tehát lehetőséget adott az integrációs program kidolgozására, bár még nyitott kérdés, hogy az integráció egyes elemei a programban milyen súlyt kapnak. Mindenesetre igen fontos, hogy az eddig politikailag vitatott kérdéseket — szuverenitás, érdekeltség — valószínűleg sikerült megnyugtatóan rendezni.

A szocialista országok együttműködésének bővítésére az eddigi rendszerben is sok lehetőség van még, és erre a moszkvai ülészak fel is hívta a részt vevő országok figyelmét.

Bővíthető az együttműködés a népgazdasági tervek egyeztetésével, államközi szerződések megkötésével, a minisztériumok, a trösztök közötti együttműködésen keresztül az egyes vállalatok közvetlen kapcsolatáig. Noha a népgazdasági tervek egyeztetése, az államközi szerződések megkötése a legfontosabb meghatározói a szocialista országok együttműködésének, nem lehet eléggé hangsúlyozni a vállalatok közötti közvetlen kapcsolatok fontosságát. Hiszen a gazdasági élet tulajdonképpen a gazdálkodó egységekben folyik. Ott kapcsolható össze a legjobban az anyagi érdekeltség és felelőség a jó vagy a rossz munkában. Éppen ezért a vállalatok közötti kapcsolatok bővítése jelentősen ösztönözheti az egyes országok közötti együttműködés fejlődését, ha a vállalatok érdekeltek is abban, hogy minél nagyobb gazdasági eredményt érjenek el, hogy a termelés hatékonyságának minél magasabb fokát produkálják.

A tanácskozás fontos megállapítása, hogy a kapcsolatok bővítését nem lehet az egyes országok külkereskedelmi forgal-

mának növelésére korlátozni. Arra kell törekedni, hogy megteremtsek a megfelelő együttműködést a tudományos kutatások — beruházások —, a termelés terén is.

A tudományos kutatások jobb összehangolása nemcsak azért jelentős, mert lehetőséget ad arra, hogy egy-egy ország koncentrálhassa szellemi és anyagi erőforrásait, és ezzel meggyorsítsa az új termékek és termelési eljárások bevezetését, hanem azért is, mert az összehangolt, közös kutatások gyorsítani fogják a termelés specializálódását és kooperációját is. Ez igen fontos lenne, hiszen itt a legkisebbek az eredmények. Márpedig a specializálódás elmaradása miatt a szocialista országok gyakran ugyanazokat a gépeket, fogyasztási cikkeket kínálják egymásnak. Amíg egyes termékekből krónikus a „túlkínálat”, addig más termékeket nem lehet szocialista országokban megvásárolni.

A kutatás és a termelés szakosítása, a kooperáció bővülése ezután szinte „önmagától” is bővíti a külkereskedelmi forgalmat. Ugyanis egyrészt javul az árukínálat szerkezete és összetétele, másrészt egy-egy országon belül nemzetközi méretekben is hatékonyabbá, gazdaságosabbá — tehát olcsóbbá — válik a termelés. (A specializáció éppen azt jelenti, hogy egy-egy termékféleséget abban az országban állítanak elő, ahol arra a gazdasági adottságok a legjobbak. Ezért ezt a terméket a vállalat külföldön is nyereségesen értékesítheti.)

A vállalatok közötti nemzetközi együttműködés természetesen csak akkor válhat elemi erővé, ha az együttműködés a részt vevő vállalatok számára gazdaságilag is előnyös. Erre elvben minden adottság megvan, és az egyes országokban végrehajtott gazdasági reformok ebben az irányban jelentősen pozitív lépéseket.

A feladat tehát adott. A nagy kérdés, hogyan tovább? Egyidejűleg két irányban kell tevékenykednünk. Az egyik: aktívan részt kell vennünk a KGST égisze alatt folyó, az együttműködés továbbfejlesztése alapvető irányainak, módozatainak és intézményeinek kidolgozására irányuló munkákban. A másik: idehaza tovább kell dolgoznunk a szocialista gazda-

sági integráció követelményeiből adódó feladatok megvalósításán a gazdaságpolitikában és gazdaságirányítási rendszerünk fejlesztésénél.

A KGST rendkívüli ülészaka egyhangúlag elfogadott határozatainak realizálása érdekében nagyon fontosnak tartjuk, hogy az integrációs programot is átfogó komplex formában dolgozzuk ki, ne csupán az integráció egyik vagy másik elemét próbáljuk kiragadni és külön bevezetni. Ez ugyanis nem vezetne eredményre. Világosan kell azonban látni: a fő elvekben történt megegyezés nem jelenti azt, hogy további vitákra nem kerülhet sor, úgy az elvi kérdésekben, mint a megoldás fontos részleteiben ne különbözne az egyes országok véleménye. A tanácskozáson hangsúlyozott elvek alapján viszont lehetővé válik az álláspontok további közelítése és az együttműködés új, hatékonyabb módozatainak kidolgozása, egy komplex integrációs program kimunkálása és bevezetése. Nem kis erőfeszítésre van tehát szükség.

A szocialista gazdasági integráció kidolgozásával és fejlesztésével a KGST-országok — képletesen mondva — nagy fába vágják a fejszéjüket. Ez nem is valósítható meg máról holnapra. Hosszan tartó folyamat és munkaszakasz előtt állunk, sok nehézséget kell leküzdenünk, előre nem látott problémák is adódhatnak, de — anélkül, hogy illúziókat keltenénk — végeredményben optimisták lehetünk a jövőt illetően.

KÉRDÉS: Milyen irányba és milyen módon várható a gazdasági reform további kibontakozása?

VÁLASZ: Mivel a gazdasági reform összefügg pártunk általános politikájával, kölcsönhatásban áll más politikai célokkal, ezért a fejlődés irányát politikailag determinálnak kell tekintenünk.

Gazdasági reformunk általános politikai célja, hogy elősegítse hazánkban a szocializmus teljes felépítését, kedvezően befolyásolja a termelőerők fejlődését, segítse hozzá a dolgozó embereket, hogy jobban kiismerjék magukat a termelési viszonyokban, nőjön cselekvési lehetőségük, közgazdaságilag tisztázottabb legyen gondolkodásuk. Mindezt reform nélkül már nem lettünk volna képesek elérni.

Azért határoztuk el 1966-ban a reformot, hogy ezzel új lendületet adjunk a gazdasági fejlődésnek, hogy az extenzív növekedést (amelynek tartalékai erősen kimerülőben vannak) felválthassa a gazdasági fejlődés minőségileg fejlettebb, intenzív fejlődési szakasza. Az új lendületet nem lehetett kiváltani a korábbi gazdálkodási módszerek javításával, tökéletesítésével. Reformra, a tervgazdálkodás új módszereire volt szükség, ami nem nöhetett ki spontán evolúcióval a régiből. Ehhez kellett a párt összesített ereje, előrelátása és kezdeményezése. Véleményem szerint a reform további kibontakozása sem képzelhető el spontán folyamatként. Nincs szükség arra, hogy a gazdasági életben politikai eszközökkel tartsuk fenn a folyamatosságot, de lesznek majd helyzetek, amikor politikai segítséggel kell szélesíteni a reform hatását.

Másfél évvel az új gazdaságirányítási rendszer bevezetése után joggal tehetjük fel magunknak a kérdést, vajon sikerült-e az életbe átvinni a reform eredeti koncepcióját? Nem kellett-e a gyakorlat, a körülmények nyomására lényeges engedményt tenni az irányelvekből? Nyugodtan merem állítani, hogy az eddigiekben a reform eredeti koncepciója valósult meg, olyan formában, ahogy az gyakorlatilag lehetséges. Viszont ami ma van, az mégsem tekinthető úgy, mint a gazdasági reform a maga teljességében, mert a teljes kibontakozás még további fejlődési folyamatot igényel.

Két egymással összefüggő, alapvető lépést tettünk eddig a reform útján — ami az irányítás rendszerének gyökeres változását mutatja.

— A népgazdaság központi irányítása ma már nem adminisztratív, hanem közgazdasági jellegű. A központi tervcélokat közgazdasági szabályozó rendszer közvetíti a vállalatokhoz, az állam adminisztratív tevékenysége pedig a hatósági felügyelet funkciójában testesül meg.

— A vállalatok valóban önállóak lettek, maguk tervezik tevékenységüket, saját pénzeszközökkel rendelkeznek, felelőségük kiterjed a folyó gazdálkodásra és a beruházásra. Megszűnt tehát az a korábbi helyzet, hogy a vállalatok állami pénzzel gazdálkodtak, az állam kockázatára és felelősségére.

De vannak még olyan jellemzői gazdasági életünknek, amelyek világosan és nyomatékosan jelzik, hogy az eddigiekben még nem jött létre az a gazdasági környezet a vállalatok számára, ami a reform teljessége szempontjából nélkülözhetetlen. Ezt a megállapítást a következőkre vonatkoztatom.

— Az árreform után árrendszerünk új vágányon fejlődik, de még mindig túlságosan sok árunak az ára mesterségesen eltér a ráfordításoktól, ugyanakkor nem felel meg a kereslet-kínálat egyensúlyi követelményének. A fogyasztói és a termelői árak még eléggé széles területen nincsenek összhangban egymással, és ilyenkor az árak nem hozzák egyensúlyba, éppen ellenkezőleg, eltérítik egymástól a keresletet és a kínálatot,

— Az áruellátás színvonala javuló, de azért kétségtelen, hogy még nem értük el az új, intenzív fejlődéshez szükséges piaci egyensúlyt, az eladó piac (ahol a vevők versenyeznek azért, hogy vásárolhassanak) még mindig döntő része a gazdasági életnek, a vevő piac (ahol a termelők versenyeznek azért, hogy eladhassanak) hatóköre még szűk.

— A központi irányítás még nem gyakorol eléggé szelektív hatást a vállalati szférára, túlzott az állam pénzügyi támogatása (árkiegészítés, dotáció, külkereskedelmi visszatérítés, adóengedmény), és ez nivellálja a jó, a közepes és a gyenge hatékonyságú vállalatok gazdasági eredményét. Túl sok vállalatnak nem kell még „megküzdenie” a nyereségért.

— A magyar népgazdaságba jelenleg még nem „gyűrűződnek be” eléggé a nemzetközi hatások — a műszaki feltételek, a minőség, az önköltség és a termelékenység szempontjából. Túlságosan szűk még a szocialista nemzetközi piac hatása, de némileg még túlzott a vállalatok (nem a népgazdaság egészének, mert az inkább még kevés) védettsége a világpiaci hatásoktól.

Az elmondottakból következik, hogy a reform kibontakozásának időszakában az irány az áraknak az értékviszonyokhoz való további közelítése, a gazdasági verseny további szélesítése, az árukínálat fokozásával az árubőség, a „vevő piac” szélesebb területen való megteremtése, az állami irányításban az „ösztönzés-mérséklés-visszafejlesztés” módszerei egyidejű alkalmazásának fokozódása a különböző hatékonyságú tevékenységekre, és végül a magyar népgazdaság szorosabb kapcsolatának fejlesztése a világgazdasággal, elsősorban a szocialista országokkal.

Természetesen közben erősíteni kell a dolgozó emberek erkölcsi és anyagi érdekelttségét, jó munkafeltételeit és azt, hogy a fejlődés hasznából részesedjen az állam (az egész társadalom), a dolgozói kollektíva (a vállalat) és az egyén. Az egyéni részesedést főként a vállalati eredményhez (hatékonysághoz) kell kapcsolni, fenntartva az állami szociális juttatások magas színvonalát.

A reform kibontakozásának általános irányát szem előtt tartva, az adott tervidőszakban képeseknek kell lennünk jól alkalmazni az irányítás eszközeit, és helyes „gazdaságpolitikai taktikát” folytatni a célok helyes rangsorolásával, az eszközök megválasztásával.

Részben már az 1970. évi népgazdasági tervezés, de főként a negyedik ötéves tervezés (1971—1975) keretében úgy kell kialakítani a közgazdasági szabályozók hatását, hogy javítsák a népgazdaság globális egyensúlyát és ösztönözzék a gazdasági növekedést.

A gazdaságpolitikában központi helyet foglal el a gyorsabb ütemű gazdasági növekedés elérése és fenntartása. Ez nem lehet azonnal megvalósítható cél, csak akkor tűzhetjük ki, ha a reform szerkezetmódosító és egyensúlyjavító hatása már elért egy „kritikus pontot”. Ezért jelenleg viszonylag egyenletes, majd enyhén növekvő ütem elérésére kell törekednünk. Ellentétes volna a reform szellemével, ha a növekedést egyszerűen azonosítanánk a mennyiségi növekedéssel, ha *együttal* nem törekednénk a gazdasági *hatékonyság* fokozására, a racionális termelési és fogyasztási szerkezet biztosítására.

A termelés növekedési ütemét még az eddiginél is jobban függővé kell tenni *a realizálás gazdasági kritériumaitól*. A jobb hatékonyságú, a jövedelmezőbb, a korszerű szükségletekhez jobban igazodó termelés megalapozhatja a jövő gyorsabb ütemű gazdasági növekedését. Gazdaságpolitikánkban tehát — a múlttal szemben — a továbbfejlődés feltételeként a hatékonyság javulása áll.

Egyre inkább valószínű, hogy hazánkban a *gazdasági növekedés* a jövőben elsősorban *nem a felhalmozási hányad növekedésének, hanem ésszerűbb felhasználásának lesz az eredménye*. Ez mindenek felett racionálisabb felhalmozásra sarkall bennünket, vagyis a felhalmozás belső szerkezetének javítására, arra, amit a közgazdaságtudomány a „beruházások hatékonyságának” nevez. Következtetésünk tehát: erősíteni kell az intenzív jellegű fejlesztést, a beruházási ésszerűsíté-

seket, a műszaki-technikai rekonstrukciós törekvéseket, a műszaki fejlesztést.

Az egyik jelentős feladat, hogy a jelenleginél jobban gyorsítsuk a műszaki fejlesztést. Főként stabilabb és kiegyensúlyozottabb beruházási politikára és gyakorlatra van szükség, ugyanis ez teszi lehetővé, hogy a vállalat és az állam hosszabb távra kalkulálhasson. A beruházás folyamatának kiegyensúlyozása tehát jelentős a műszaki fejlődés szempontjából is, mert beruházási „cikkok” mellett nem lehet gyors műszaki fejlődést produkálni.

A vállalatok közötti verseny fokozottabb ösztönzése rákényszeríti a vállalatokat, hogy új, korszerű termékeket gyártsanak, hogy gyorsítsák a műszaki fejlesztést. Újszerű vállalati kooperációk is jó eszközei lehetnek a műszaki fejlődésnek. Az új gazdasági mechanizmusban a vállalati kooperációkra új lehetőségek vannak. Nemcsak mereven egy-egy ágazathoz tartozó vállalatok kooperálhatnak egymással — és kell is hogy kooperáljanak —, hanem ez szabaddá válik minden vállalat számára, ugyanakkor a nemzetközi kooperációkba való bekapcsolódásra és helytállásra is serkenteni kell a vállalatokat. A hazai vállalati kooperációs törekvések támogatásánál ügyelni kell arra, hogy a helyenként amúgy is meglévő monopoltörekvések ne jussanak „pótlólagos energiához”.

A reform kibontakozása eredményezni fogja, illetve feltételezi a vállalatok belső mechanizmusának korszerűsítését is. A korszerűség megköveteli még a legnagyobb vállalatoktól is a nagyfokú piacérzékenységet, alkalmazkodóképességet és mozgékonytságot. Vannak a gazdasági életnek olyan területei (például az élelmiszeripar nagy része vagy a kereskedelem), ahol a nagyvállalatok inkább hajlamosak a kereslet „szabályozására”, mint a hozzá való alkalmazkodásra. Éppen ezért nagy jelentőségű, hogy a nagy-, a kis- és a közép-vállalatokat célszerű arányban kombináljuk, és ne mindenáron támogassuk a vállalati centralizációt.

A következő ötéves terv időszakára meg kell vizsgálnunk a műszaki fejlődés ösztönzése szempontjából az átlagbérek (és

reálbérek) dinamikusabb növekedésének lehetőségét. A műszaki fejlődést kétségtelenül gátolja, hogy a vállalatok vezetői nincsenek eléggé rászorítva az eleven munkával való takarékosagra, nagyrészt azért, mert a munkaerő a vállalati költségekben közgazdaságilag bizonyos fokig aláértékelt.

A műszaki fejlődés ugyanakkor a munkás, a műszaki dolgozók képzését is igényli. De az egyes embertől a tanulást, a jobb és lelkiismeretesebb munkát csak bizonyos bérszinten lehet teljes joggal megkövetelni. Ezért a termelési költségekben célszerű lenne a bérhányadot növelni, hogy a vállalatokat ezáltal is szorítsuk az ésszerű munkaerő-gazdálkodásra, a jó munkás megbecsülésére, a dolgozónak pedig érdemes legyen képeznie magát. A béremelkedést természetesen mindig a termelékenység növekedésével kell összhangba hoznunk.

A gazdasági növekedés gyorsításának fő előmozdítójaként a termelékenység emelkedését kívánjuk ösztönözni, mégpedig nem csupán műszaki értelemben véve a termelékenységet, hanem a legtágabb értelmében, mint gazdasági hatékonyságot. A termelékenység problémáival hosszú távon kell szembenéznünk. Az új gazdasági mechanizmus rendeltetése, hogy fokozatosan és mind erőteljesebben szelektáljon a gazdasági életben, nyisson „zöld utat” a magas hatékonyságnak, állítsa „piros lámpa” elé az alacsony hatékonyságot és „sárga jelzéssel” figyelmeztesse azokat, akik az eddigi módon nem fejlődhetnek tovább.

A termelékenység tartós növekedését hosszabb távon a korszerűbb technológiával és munkaszervezéssel kell biztosítani, és e cél megvalósítását a szabályozó rendszer egészének kell elősegítenie. Egyidejűleg azonban — rövidebb távon — eredmények érhetők el a vállalaton belüli munkaszervezési tartalékok feltárásával, a munkaerő hatékonyabb felhasználásával. A szabályozás rendszerében biztosítani kell, hogy a kellő mértékű ösztönzés érvényesüljön mind a rövid, mind a hosszabb távon ható tényezők tekintetében. Nagyon fontos, hogy a szabályozó rendszer jobban érdekeltté tegye a vállalatokat az intenzív fejlesztésben. Valószínűleg szükség lesz az átlag-

bér-felhasználás új szabályozására, ha megszűnnek az „átállítás” speciális körülményei.

Gazdaságpolitikánkban a múlttal szemben következetesebben, célratörőbben eleget kell tenni az egyensúlyi követelményeknek. Itt is gazdasági mechanizmusunk logikáját kell követni, vagyis azt, hogy a gazdasági növekedéshez olyan népgazdasági arányokat kell kialakítani, amelyek a növekedést az egyensúly irányába ösztönzik. Ezt tekinthetjük mind politikai, mind gazdaságpolitikai szempontból a legjobb megoldásnak — vagyis *a dinamikus egyensúlyra törekvésnek*. Tehát az egyensúlyt nem a fogyasztás vagy a felhasználás tartós *korlátozásával* és visszafogásával próbáljuk megoldani — bár ez pillanatnyilag eredményt hozhatna —, hanem hosszabb távon a termelés, a termelékenység és a gazdasági hatékonyság ösztönzésével. Az utóbbi évtizedben szerzett tapasztalatunk éppen az, hogy a viszonylag gyorsabban ható egyoldalú „elosztási típusú” intézkedések segítik ugyan közelebb hozni az egyensúlyt, de jellegüknél fogva korlátozott hatásúak, és nem pótolhatják a „fejlesztési típusú” intézkedéseket. A gazdaság dinamikus egyensúlyát tehát a szolidan, de ütemesen emelkedő fogyasztás mellett akarjuk elérni. Az előttünk levő fejlődési szakaszban különösen fontos feladat a belső piaci és pénzügyi, továbbá a külső egyensúly, az ország devizahelyzetének javítása, az ezekhez jobban igazodó növekedési ütem megvalósítása.

Mi szab végül is határt a termelési folyamat növekedésének? A behatároló tényezők között találjuk az egyensúlyi, a hatékonysági követelményeket. Annak ellenére, hogy számos területen a kapacitások oldaláról adott a termelés mennyiségének gyorsabb növelése, mégsem volna helyes a termelési lehetőségek *gazdasági korlátok nélküli kihasználása* — a jelenlegi termékösszetétel, korszerűségi és gazdaságossági okok miatt —, mert az végső fokon nem eredményezné a szükségletek lényegesen magasabb színvonalú kielégítését. A termelés növekedésének ütemét tehát a realizálás gazdasági kritériumaitól tesszük függővé. Ez viszont maga után vonhatja,

hogy egyes területeken bizonyos mértékű kihasználatlan kapacitások keletkeznek.

A gazdasági hatékonyság fokozásában jelentős és növekvő szerepe van a *gazdasági szerkezet korszerűsítésének*, az adottságainknak jobban megfelelő racionális gazdasági és termékstruktúra elérésének. A gazdasági szerkezet korszerűsítésének fontos csomóponti kérdései: a legdinamikusabban fejlődő ágazatok arányának növelése; a haladó fejlesztési irányok fokozottabb támogatása; a racionális gazdasági szelekció elvének érvényesítése; a gazdaságtalan termelés fokozatos kiszorítása. Nagy jelentőségű feladat a gyártmánystruktúra hatékonyabbá tétele, mert ebben még óriási növekedési, jövedelmezőségi lehetőségek és tartalékok vannak.

A fejlesztés kritériumai között fokozottabban előtérbe állítjuk a *nemzetközi munkamegosztásban* való dinamikus beilleszkedést. Ez a KGST-országok vonatkozásában hosszabb távon a szocialista gazdasági integráció keretében valósulhat meg. Céltudatosan fel kell tehát készülnünk a szocialista *gazdasági integráció* kibontakozásából folyó konzekvenciák érvényesítésére a gazdaságpolitikában és a gazdaságirányításban. Számolnunk kell a korszerűségi és gazdaságossági követelmények erőteljes növekedésével a külső piacokon minden relációban, ezért határozottabb tendenciaváltozásra van szükség gazdaságunk nemzetközi versenyképességének javításában. A külkereskedelmi áruforgalomban sem volna célszerű azonban elsődlegesnek tekinteni a mennyiségi előirányzatokat, itt is össze kell ezt kapcsolni az *áruforgalom összetételének és gazdaságosságának fokozatos javításával*. A külkereskedelmi tevékenység javításánál fokozottabban kell számításba vennünk a külgazdasági kapcsolatok fejlettebb formáit, magasabb szintű igényeit a hagyományos kereskedelmi formákkal szemben.

A dinamikus egyensúly elérését, a gazdasági hatékonyság fokozását, valamint az új gazdaságirányítási rendszer elmélyítését és kibontakoztatását *egységes és egyidejűleg végbe menő* folyamatnak kell tekinteni, és valóban az is.

Milyen további fejlődésre van szükség az új gazdaságirányítási rendszer eszköztárában?

Ahhoz, hogy a mai gazdasági mechanizmus optimális hatékonysággal működjék a jövőben, *fejleszteni kell a központi tervezést, jól kell felhasználni a közgazdasági szabályozókat, és kellő teret kell engedni a piaci mechanizmusnak.* A központi tervezés fejlődése — tudományos megalapozásának erősítése, a célok és eszközök hatékony összekapcsolása, hatékony és korszerű tervezési módszerek alkalmazása — jelentős előfeltétele az új gazdaságirányítási rendszer jó működésének. Nem kevésbé fontos a vállalati tervezés erőteljesebb fejlődése, hiszen végül is ebben fejeződik majd ki a népgazdasági terv aktív hatása a gyakorlatban.

A reform kibontakoztatásában lényeges szerepet játszik a kötöttségek fokozatos csökkentése. Milyen természetű kötöttségek vannak még? A vállalatok számára kötöttség az, hogy a fogyasztói árak 50%-a államilag megállapított fix vagy limitált ár, a termelői áraknak pedig a 20%-a; hogy az átlagbért „szabadon” emelhetik ugyan, de azt pénzügyileg a részesedési alapjukból kell fedezniük; hogy a tőkés viszonylatú gépimport után egyelőre „letéti összeget” kell elhelyezniük a bankban; hogy még szűkös a gépek és a különböző szerszámok, szerelvények választéka, esetenként hiány is van, ami fékezi a termelés folyamatosságát. Ezeket fokozatosan, a reform kibontakozási időszakában (1970 végéig) részint meg kell szüntetnünk, részint tovább kell mérsékelnünk.

Vannak olyan fékező tényezők is, amelyek az állam, tehát társadalmi szempontból „fékek”. Ilyen a vállalatok mai pénzügyi „túltámogatása” az állam által. Az exportszubszidiák, a fogyasztóiár-dotációk és egyéb kedvezmények túlságosan biztos jövedelmezőséget biztosítanak a vállalatoknak. Ezekre a támogatásokra a mai mértékben a termelés folyamatos növelésének ösztönzése érdekében volt és van szükség, de ezeket a jövőben fokozatosan mérsékelni kell. Erre lehetőséget teremt az, hogy meghatározott időre adott kedvezményekről van szó. Az állam az ötéves tervek keretében módo-

síthatja, szigoríthatja a pénzügyi politikáját. Erre szükség is lesz. A társadalom szempontjából jelent féket — a vállalatoknak pedig könnyebbséget —, hogy még a kelleténél szűkebb körű a vállalatok közötti áruverseny — és persze árverseny — a hazai piacon, túlzott a monopolszervezettség. És végül az árrendszerünkben is maradtak olyan vonások, amelyek fékezik a műszaki fejlődést, és jövedelmezővé teszik a korszerűtlen termék termelését és fogyasztását. Ezeket az utóbbi fékeket megítélésem szerint csak hosszabb idő alatt — egy-két ötéves terv folyamán — tudjuk teljesen megszüntetni. Közben azonban állandóan szűkíteni kell hatásukat.

Ha mindezeket a „fékeket” mérsékeljük vagy fokozatosan megszüntetjük, akkor a vállalatokra teljesebb gazdasági nyomást gyakorolunk, hogy növeljék a termelékenységet, a hatékonyságot, javítsák a minőséget. Ezeket a fékeket nagyon megfontoltan lazíthatjuk, mert az esetek nagy részében és végső fokon nem egyszerűen „vállalati hanyagsággal” állunk szemben, hanem a közepes gazdasági fejlettség tüneteivel és a külső piacokon növekvő verseny követelményeinek fokozódásával. A fékek tehát zömében nem adminisztratív kötöttségek, hanem olyan gazdasági szabályozók, amelyek a zavaraltalan „átállást” szolgálják.

Nagy figyelmet kell fordítanunk a *vállalatok belső mechanizmusának* fejlesztésére — a vállalaton belüli önelszámolás érdemi alkalmazására alapozva.

A továbbfejlesztésnek ki kell terjednie a vállalati gazdasági munka demokratikusabb ellenőrzésének erősítésére, intézményesített rendszerének (felügyelő bizottságok, vállalati szakszervezeti bizottságok, termelési tanácskozások stb.) érdemibb működtetésére, a jó vállalati klíma biztosítására.

Ahhoz, hogy az új gazdasági mechanizmus hasson és egyre jobban hasson, bizonyos stabilitással kell rendelkeznie. Ez lényegében a gazdasági szabályozók összességére vonatkozik. A gazdasági szabályozóknak — hogy úgy mondjam — bele kell rögződniük a fejekbe, a tervek szerves részévé kell válniuk és hatniuk kell nemcsak a vállalat működésére, hanem

a munkások kézmozdulataira is. Ahhoz, hogy igazán hasson — mint minden rendszernek — az alapelvekben bizonyos állandóságra van szükség. A konkrét szabályozó rendszert tehát stabilizálni kell ahhoz, hogy jól megismerjék, továbbfejlesztését nem szabad félévenkénti változtatásokkal végezni, hanem nagyobb időközönként, mintegy „hullámszerűen” helyes megvalósítani, hogy az megújuló impulzust adjon a cselekvés számára. Most az a fontos, hogy az emberek napról napra érezzék a szabályozók hatását, a maguk területén keressék okosan, célszerűen, hogy mi a legjobb az állami szabályozás, és mi a legjobb a közvetlen vállalati érdekek szempontjából. Az állami gazdaságpolitika szempontjait éppen a közgazdasági szabályozók közvetítésével, még jobban meg kell érteniük a gazdasági élet részvevőinek. Ehhez az irányítási rendszer bizonyos fokú stabilitására is szükség van. Igaz, hogy a vállalatok megkötöttségei a reform bevezetésének kezdetén nagyobbak voltak, de fokozatosan csökkennek. Megjegyzem azonban, hogy a fokozatosság elvét az alapkérdésekben nem alkalmaztuk, mert így csak a reformot „toltuk” volna magunk előtt. A reform alapelveit kezdettől fogva teljes mértékben érvényesítettük, abból kiindulva, hogy az új gazdasági mechanizmus alapvető kritériumait nem lehet és nem szabad „adagolni”.

De nem tekintettük eleve kizártnak, hogy a gazdasági mechanizmus működése közben nem kerülhet sor egyes szabályozók korrekciójára, az eszközrendszer továbbfejlesztésére és komplettírozására. A stabilitás tehát nem jelent és nem jelenthet változatlanlanságot, hiszen változnak a gazdasági növekedés körülményei, a konkrét gazdaságpolitikai célok, aminek folytán változnak a szabályozó rendszerrel szembeni követelmények is.

Az is előfordulhat, hogy a reformhoz kapcsolódó egyik-másik szabályozóra nincs szükség vagy nem válik be. A reform koncepcióját illető következetességünk ilyenkor nem jelentheti azt, hogy mereven ragaszkodjunk valamennyi konkrét formához, a konkrét szabályozók mindegyikéhez. Ha így

— „dogmatikusok” módján — járnánk el, végül is magát a koncepciót diszkreditálnánk. Ide vezetne az is, ha nem figyelnék fel és nem emelnék gátat a túlszabályozás helyenként felbukkanó tendenciáinak. *Pártunk a gazdaságpolitikában a célok következetes megtartását szorgalmazza, ugyanakkor helyesli a módszerek rugalmas alkalmazását.*

A kérdés kapcsán végül szeretnék újólá rámutatni *a gazdaságpolitika és a gazdasági mechanizmus összefüggéseire, nem mintha ezzel kapcsolatban megváltozott volna a véleményünk.* Világosan kell látnunk, hogy a gazdaságpolitika és a gazdasági mechanizmus kölcsönhatásban van egymással olyanformán, hogy az aktív, a kezdeményező szerep a gazdaságpolitikáé. A gazdasági mechanizmus azonban nem kizárólagosan passzív tényező: működése során aktívan visszahat a gazdaságpolitikára, és ez a visszahatás érvényesül mind rövid, mind hosszú távon. Ez nem mellékes dolog, már csak azért sem, mert a visszahatás gyakorlatilag napjaink reális valósága.

A reform munkálatainak valamennyi fázisában elvileg szem előtt tartottuk a gazdaságpolitikai célok és a gazdasági mechanizmus kölcsönhatásait. A reform bevezetése után a kibontakozás szakaszában — most már a gyakorlat oldaláról is — behatóan kell elemeznünk a gazdaságpolitika és a gazdasági mechanizmus összefüggéseit abból a célból, hogy továbbra is biztosítsuk az új gazdasági mechanizmus működésének a megfelelő gazdaságpolitikai háttérrel mind rövid, mind hosszú távon. Ez nélkülözhetetlen feltétele a társadalmi tudatosság érvényesülésének.

A gazdaságpolitika és a gazdasági mechanizmus kölcsönhatása ma már voltaképpen két irányú folyamat eredménye: egyfelől a gazdaságpolitikai célok — mint célrendszer — ráhatása a gazdasági mechanizmusra, ami a meghatározó, másfelől az új irányítási rendszer működése által kiváltott gazdaságpolitikai jellegű tendenciák szintetizálása és „begyűrűztetése” a gazdaságpolitikába. Mindez ma gyakorlatilag elsősorban a negyedik ötéves — s egyidejűleg a távlati, tizen-

öt éves — népgazdasági tervezésben valósul meg, ahol sor kerül a gazdaságpolitikai célok és a gazdasági szabályozás alap-eszközeinek összehangolt kidolgozására. Itt lényeges szempont, hogy a tervezésnek az új gazdasági mechanizmussal már mint objektív adottsággal kell számolnia.

Az új — amit akartunk — megszületett, életképes, most már azon kell lennünk, hogy mindinkább megszilárduljon, erősödjön és fejlődjön, és mint nagyméretű társadalmi befektetés megtérüljön. Ehhez azonban idő kell.

Milyen főbb tapasztalatai vannak az új gazdaságirányítási rendszer egyéves működésének?	3
Hogyan működik a piaci mechanizmus, és hogyan sikerült azt összekötni a központi tervezéssel?	11
Sikerült-e a vállalatoknak — tervutasítások hiányában — önállóan reális terveket készíteniük?	18
Milyen hatást gyakorol a gazdasági életre a hitel- és kamatpolitika?	23
Milyen új tendenciák érvényesülnek a vállalatok közötti kapcsolatokban?	30
Melyek a társadalmi tőke növelésének új forrásai? Elképzelhető-e tőkeáramlás közvetlenül az egyes vállalatok között?	36
Milyen irányban korszerűsödjék az állami vállalatok belső mechanizmusa és az üzemi demokrácia?	41
Milyen a reform hatása a tömegek életszínvonalára?	55
Hogyan alakult a munkások és alkalmazottak, illetve a mezőgazdasági lakosság életszínvonala egymáshoz viszonyítva?	67
Hogyan társítható racionálisan a munka szerinti elosztás elve és a szocialista egyenlőség?	73
Hogyan válik be a nyereségrészesedés rendszere és a dolgozók közötti felosztás mai módszere, különösen a sokat vitatott kategorizálás?	81
Milyen szerepe lesz a jövőben a szociálpolitikának, nem keresztezi-e a reform annak érvényesülését?	92
Melyek foglalkoztatáspolitikánk jellemző vonásai a gazdaságirányítás új rendszerében?	99
Nem szül-e inflációs veszélyt a gazdasági reform keretében megvalósuló szabadabb áralakulás?	108
Hogyan kell értelmeznünk a tanácsok önkormányzatának fejlesztését a helyi ügyekben?	117

Mi történik a veszteséges vállalatokkal?	128
Mit eredményezett az 1968. évi árreform, és mi várható az árak — a termelői és a fogyasztói árak — alakulásában?	133
Mit eredményezett a reform első éve a gazdasági hatékonyság szempontjából? Mit mutatnak a vállalatok 1968. évi mérlegadatai?	146
Milyen hatása lesz annak, hogy az állam teret enged a vállalatok közötti gazdasági versenynek?	158
Hogyan segíti elő a reform területfejlesztési politikánk megvalósítását?	165
Melyek a szövetkezetek fejlesztésének soron következő feladatai?	173
Milyen hatást gyakorol a reform a nemzetközi gazdasági együttműködésre, különösen a KGST vonatkozásában?.....	182
Gyakorolnak-e észrevehető befolyást a külgazdasági folyamatok a hazai gazdasági tevékenységre, gazdasági fejlődésünkre?	187
Hogyan ítélnéjük meg a KGST-országok gazdasági integrációjának lehetőségeit a jelenlegi időszakban?.....	194
Milyen irányba és milyen módon várható a gazdasági reform további kibontakozása?	201

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója. Szerkesztette Rákos Imréné.
A borító Nagy Béla munkája. Műszaki vezető Szécsi Andor. Műszaki szerkesztő
Lergyel József. A szedést 1969. VII. 29-én kezdték meg. Megjelent 1969. IX. 10-én,
30 000 példányban. Terjedelme 13,5 (A/5) ív. PL — 222 — K — 6970.
69.3128 Athenaeum Nyomda. Budapest — Rotációs magasnyomás
Felelős vezető; Soproni Béla igazgató

10.— Ft